

REVUE
CÍRKEVNÍHO PRÁVA
CHURCH LAW REVIEW

90

1/23

XXIX. ročník

Toto číslo Revue církevního práva bylo financováno dary a příspěvky členů Společnosti pro církevní právo a Konferencí katolických biskupů Spojených států amerických.

This issue of Church Law Review was sponsored by donations and fees of members of the Church Law Society, and by the United States Conference of Catholic Bishops.

Členské příspěvky, předplatné a dary
Společnosti pro církevní právo směrujte laskavě

z ČR na účet č. **1939518309/0800**

a ze zahraničí na účet vedený v eurech (pro SEPA platby)

IBAN: **CZ62 2010 0000 0025 0114 3973**

BIC/SWIFT: **FIOBCZPPXXX**

Please be so kind and send your
membership fees, subscriptions and gifts

from the Czech Republic to account no. **1939518309/0800**

and from abroad to the account in EUR (for SEPA transfers)

IBAN: **CZ62 2010 0000 0025 0114 3973**

BIC/SWIFT: **FIOBCZPPXXX**

OBSAH

EDITORIAL: Od starého Izraele ke kanonickoprávním úvahám <i>de lege ferenda</i> (Z. Horák)	5
ČLÁNKY	
M. Skřejpek: Svatý oheň	9
Z. Horák: Periodizace vývoje konfesního práva na území USA od 17. století do současnosti	29
D. Suchánek: <i>Papa emeritus</i> jako teologický a kanonickoprávní problém – zamyšlení nad tématem v kontextu úmrtí emeritního papeže Benedikta XVI.	47
R. Seltenreich: Samuel Pufendorf (1632–1694) a jeho pojetí právního řádu jako syntézy racionalismu a zkušenosti	61
J. Kašný: Východiska rodinného práva v knize Genesis	73
RECENZE A ANOTACE	
Lina Papadopoulou (ed.), <i>Islam and Human Rights in the European Union</i> [Lina Papadopoulou (ed.), <i>Islám a lidská práva v Evropské unii</i>] (J. Nagy)	101
Jitka Jonová: Kapitulní otázka olomoucká a obsazování arcibiskupského stolce v Olomouci od roku 1880 do poloviny 20. století (M. Menke)	103
Ján Duda: Manželské právo katolické církve v kontexte současnosti (J. Nagy)	107
INFORMACE	
Ze Společnosti pro církevní právo	109
Z dalších periodik Společnosti pro církevní právo	123
Z NOVÉ LITERATURY	125

CONTENTS

EDITORIAL: From Ancient Israel to Canon Law Considerations <i>De Lege Ferenda</i> (Z. Horák), <i>in English</i>	7
ARTICLES	
M. Skřejpek: The Holy Fire	9
Z. Horák: The Development of Religion Law in the United States of America Divided into Periods from the 17 th Century to the Present Day	29
D. Suchánek: <i>Papa Emeritus</i> as a Theological and Canon Law Problem – Reflection on the Topic in the Context of the Death of Pope Emeritus Benedict XVI	47
R. Seltenreich: Samuel Pufendorf (1632–1694) and His Interpretation of the Legal Order as a Synthesis of Rationalism and Experience	61
J. Kašný: The Foundations of Family Law in the Book of Genesis	73
REVIEWS AND ABSTRACTS	
Lina Papadopoulou (ed.), <i>Islam and Human Rights in the European Union</i> (J. Nagy), <i>in English</i>	101
Jitka Jonová: The Olomouc Chapter and the Occupancy of the Archbishop’s See in Olomouc from 1880 to the Mid-20 th Century (M. Menke)	103
Ján Duda: Marriage Law of the Catholic Church in the Context of the Present Day (J. Nagy)	107
INFORMATION	
From the Church Law Society, <i>in English</i>	115
From Other Periodicals of the Church Law Society, <i>in Czech and English</i>	123
FROM NEW PUBLICATIONS	125

Editorial

Od starého Izraele ke kanonickoprávním úvahám *de lege ferenda*



Čtenář tohoto čísla Revue církevního práva se tentokrát setká s opravdu pestrou skladbou článků z různých období a různých zemí, od starověkého Izraele, přes starověký Řím, raný novověk, Spojené státy americké až po současnost. Všem pěti článkům je společné zaujetí pro vyvážený a harmonický vztah práva a náboženství, a to především v jeho historickém aspektu. Třetí článek je vzpomínkou na Benedikta XVI. (1927–2022), který odešel na věčnost poslední den minulého roku, a je věnován navýsost aktuálnímu tématu *Papa emeritus jako teologický a kanonickoprávní problém*. Tedy žhavá současnost, či dokonce pojmenování nutnosti upravit důležitou oblast církevního práva v budoucnosti!

Ale lze vůbec dějiny a současnost oddělovat? Vždyť právněhistorická bádání promlouvají většinou právě do současnosti. A to ve dvojnásobném ohledu. Zaprvé současnost navazuje na to, co se stalo v minulosti, tedy na reálný děj. Zadruhé, jak s pohledem do svého nitra i nitra svých nejbližších kolegů a spolupracovníků můžeme konstatovat, vykládáme minulost tak, abychom pojmenovali současnost a pomohli ji lépe pochopit studentům a odborníkům v jiných oblastech. A tak nás vždy udiví, když někdo zpochybňuje důležitost, ano, aktuálnost historie pro současnost i budoucnost.

Hned první článek, jehož autorem je prof. Michal Skřejpek z pražské právnické fakulty, přední evropský znalec římského práva, nám přináší vědecky navýsost fundovaný a pro čtenáře inspirativní výklad o *právním postavení Vestálky ve starém Římě*. Čtenář je vtažen do uvažování Římanů a je konfrontován s úctou, kterou římská společnost, ač ji vedli muži-válečníci, pannám Vestálkám prokazovala. Antické dědictví je třeba stále zpřítomňovat, včetně jeho náboženských představ, neboť tvoří spolu se židovstvím a křesťanstvím základ euroatlantické civilizace.

Článek *Periodizace vývoje konfesního práva na území USA od 17. století do současnosti* pochází od autora těchto řádek. Autor chtěl vylíčit tento vztah v chronologické návaznosti a přinést některé nové pohledy na dějiny americké jurisdikce v oboru konfesního práva (např. na tzv. „wall of separation“ mezi státem a náboženskými společnostmi).

Shora zmíněná vysoce aktuální studie doc. Drahomíra Suchánka, předního odborníka na papežské volby ve středověku, je věnována úvahám o právním postavení, které by měl mít *emeritní papež v kanonickém právu*. Je nepochybně potřeba tuto oblast pro budoucnost upravit vzhledem k zásadnímu a rozhodujícímu postavení papežství v kanonickém právu a nutnosti, aby byl tento úřad, všem katolíkům tak drahý, chráněn.

Právní historik doc. Radim Seltenreich věnoval svůj článek osobnosti *právníka, filosofa, historika a teologa Samuela Pufendorfa*, působícího v 17. století. Čtenář článku ocení autorův svěží styl a působivý vhled do životních osudů tohoto německého myslitele. Pufendorf prožil část života ve Švédsku, vytvořil jednu z teorií přirozeného práva a jeho myšlenky ovlivnily anglického Johna Locka a jeho prostřednictvím i americkou revoluci.

Článek doc. Jiřího Kašného, který vyučuje na Anglo-americké vysoké škole v Praze, přináší systematický a důkladný *pohled na rodinné právo v knize Genesis*. Článek synchronním způsobem, přehledně a bez zbytečného problematizování přináší plastický přehled rodinných vztahů v této první knize Bible hebrejské, i křesťanského Starého zákona. Článek je vysoce fundovanou právníckou úvahou, a současně duchovně povznášející četbou.

Přejeme čtenářům, aby se takto naladění začetli do stránek tohoto čísla Revue církevního práva, které redakce připravila s velkou radostí.

Záboj Horák, zástupce šéfredaktora

Editorial

From Ancient Israel to Canon Law Considerations

De Lege Ferenda



Readers of this issue of the Church Law Review will this time find a really varied set of articles from different periods and different countries, from ancient Israel, via ancient Rome, the early modern age, the United States of America up to the present day. Common to all five articles is an interest in a balanced and harmonious relationship between law and religion, particularly in its historic aspect. The third article commemorates Benedict XVI (1927–2022), who passed away on the last day of last year, and is devoted to the highly topical subject of *Papa emeritus as a theological and canon law problem*. So, a hot contemporary issue, even calling out the need to regulate an important area of church law in the future!

But can history and the present even be separated? After all, legal-historical research mostly speaks to the present. And in two respects. Firstly, the present follows on from what happened in the past, i.e. to real history. Secondly, as we can observe by looking into ourselves and into our closest colleagues and co-workers, we interpret the past in order to name the present and to help students and experts in other fields to understand it better. And so we are always amazed when someone doubts the importance, and yes, the relevance of history to the present and the future.

The first article, written by Professor Michal Skřejpek from Prague's Faculty of Law, a leading European expert on Roman law, provides us with a scientifically very well-informed and inspiring interpretation of the *legal status of Vestal Virgins in ancient Rome*. The reader is drawn into the Romans' way of thinking and sees the respect that Roman society, despite being led by male warriors, showed to the Vestal Virgins. The ancient heritage, including its religious ideas, needs to

be continually brought to mind, since, together with Judaism and Christianity, it forms the basis of Euro-Atlantic civilisation.

The article *The Development of Religion Law in the United States of America Divided into Periods from the 17th Century to the Present Day* is from the author of these lines. The author wanted to describe this relationship in chronological order and bring some new insights into the history of American jurisprudence in the field of religion law (for example, into the so called ‘wall of separation’ between the state and religious communities).

The above-mentioned, highly topical study by Associate Professor Drahomír Suchánek, a leading expert on papal elections in the Middle Ages, considers the legal status that should be held by a *Pope Emeritus in canon law*. It is undoubtedly necessary to regulate this area for the future given the fundamental and decisive position of the papacy in canon law and the need to protect this office that is so dear to all Catholics.

The legal historian Associate Professor Radim Seltenreich devoted his article to *the lawyer, philosopher, historian and theologian Samuel Pufendorf*, who was active in the 17th century. People reading this article will appreciate the author’s fresh style and impressive insight into the life of this German thinker. Pufendorf spent part of his life in Sweden, created one of the theories of natural law and his ideas influenced the Englishman John Locke and, through him, the American Revolution.

The article by Associate Professor Jiří Kašný, who teaches at the Anglo-American University in Prague, provides a systematic and thorough *view of family law in the Book of Genesis*. In a synchronous manner, clearly and without unnecessary problematising, the article provides an overview of family relations in this first book of the Hebrew Bible, as well as the Christian Old Testament. The article is a highly informed legal reflection and, at the same time, a spiritually uplifting read.

We hope that we have inspired readers to immerse themselves in the pages of this issue of the Church Law Review, which the editors have prepared with such pleasure.

Záboj Horák, Deputy Editor-in-chief

Svatý oheň

Michal Skřejpek

1. Úvodem



Je téměř zbytečné připomínat, že se právní postavení žen v průběhu historie měnilo, a protože až donedávna tvořili právo téměř výhradně muži, stanovili také právní rámec, v němž se ženy pohybovaly, aniž by ty měly možnost ho zásadním způsobem ovlivnit. Toto obecné konstatování se pochopitelně vztahuje rovněž na obyčejové právo i úpravu náboženského života. Přesto nelze bez dalšího říci, že to vždy vedlo k diskriminaci žen v obou uvedených oblastech, jak je běžně tvrzeno.

Zejména na otázkách spojených se starořímskou bohyní Vestou a jejími kněžkami Vestálkami, které měly v římské společnosti skutečně mimořádné postavení, bude dále poukázáno na to, že jsou s každým oborem spojeny zažitě axiomy a zobecnění, vycházející sice z pramenů, jsou však často používány selektivně, bez toho, aniž by byly zasazeny do širšího kontextu. Postupem doby se stávají jakýmsi věčnými velkými „pravdami“, nad nimiž se téměř neuvažuje. Jedna z nich vážící se k římskému právu říká, že ženy byly v jeho rámci vždy diskriminovány. „Na svědomí“ ji má Gaius, když napsal:

„Rodičům je tedy dovoleno ustanovit závětí poručníky dětem, které mají ve své moci. Nedospělčům mužského pohlaví do dosažení dospělosti, avšak ženskému pohlaví ať jsou jakéhokoli věku, dokonce i když jsou provdané. Předci totiž chtěli, aby byly ženy kvůli lehkovážnosti ducha v poručenství, i kdyby byly dospělé.“¹

¹ Gai 1, 144: *Permissum est itaque parentibus liberis, quos in potestate sua habent, testamento tutores dare: Masculini quidem sexus inpuberibus, feminini vero inpuberibus puberibusque, vel cum nuptae sint. Veteres enim voluerunt feminas, etiamsi perfectae aetatis sint, propter animi levitatem in tutela esse.* (Není-li uvedeno jinak, pocházejí překlady od autora tohoto textu.)

Abychom toto zdánlivě diskriminující a zároveň i dehonestující konstatování nenechali jen na Gaiovi, je třeba v této souvislosti uvést také parafrázi Gaiova tvrzení, kterou najdeme v poklasickém dílku zvaném *Tituli ex corpore Ulpiani*:

„Poručníci jsou ustanovováni jak mužům, tak i ženám, mužům ale nanejvýš do dospělosti s ohledem na slabost věku, ženám však jak nedospělým, tak dospělým kvůli slabosti pohlaví a neznalosti soudního řízení.“²

Jak už to často bývá, jedná se o tvrzení vytržené z kontextu toho, co Gaius napsal ve svých Institucích. Na jiném místě tohoto díla totiž můžeme číst:

„Má se za to, že pro to, aby byly také dospělé ženy v poručenství, nevedl žádný závažný důvod. Protože ten, v který se běžně věří, že je častokrát šálí lehkovážnost ducha, a proto je správné, aby byly řízeny autoritou poručníků, se zdá být spíše líbivým než pravdivým. Vždyť přece dospělé ženy vedou své záležitosti samy a v některých případech zasahuje poručník svou autoritou je na oko, často je proti své vůli praetorem donucen dát souhlas.“³

Zároveň se tak trochu zapomíná, že pojetí uvedeného díla je silně historizující, postačí jen připomenout podrobné vylicení legisakcí, které se v jeho době již dávno z římského práva vytratily. Navíc každé zobecnění v sobě obsahuje zjednodušení vedoucí často až k mylnému konstatování, jak výstižně poznamenal římský právník a senátor Iavolenus Priscus působící ve druhé polovině 1. století n. l.:

„Každá definice v civilním právu je nebezpečná, neboť je vzácné, že by nemohla být vyvrácena.“⁴

Stejně tak nebezpečné a zkreslující by rovněž bylo generalizovat Gaiovo tvrzení a bez dalšího tvrdit, že ženy byly ve starověkém Římě paušálně diskriminovány. Samozřejmě existovalo velké množství omezení v nejrůznějších oblastech práva. V rámci soukromého práva snad jen postačí připomenout, že se ženy nemohly nikdy stát nositeli oprávnění otce římské rodiny. Pokud nepodléhaly moci svého

² Tit. Ulp. 11, 1: *Tutores constituuntur tam masculis quam feminis; sed masculis quidem inpuberibus dumtaxat propter aetatis infirmitatem; feminis autem < tam > inpuberibus quam puberibus et propter sexus infirmitatem et propter forensium rerum ignorantiam.*

³ Gai 1, 190: *Feminas vero perfectae aetatis in tutela esse fere nulla pretiosa ratio suasisse videtur. Nam quae vulgo creditur, quin levitate animi plerumque decipiuntur et aequum erat eas tutorum auctoritate regi, magis speciosa videtur quam vera; mulieres enim, quae perfectae aetatis sunt, ipsae sibi negotia tractant, et in quibusdam causis dicis gratia tutor interponit auctoritatem suam; saepe etiam invitus auctor fieri a praetore cogitur.*

⁴ D. 50, 14, 202 (Iavol. 11 ep.): *Omnis definitio in iure civili periculosa est: parum est enim, ut non subverti posset.*

otce nebo manžela a byly tedy *sui iuris*, musely mít poručníka. Jeho oprávněním nicméně bylo výlučně *auctoritas interpositio*, tedy dávání souhlasu s některými právními jednáními ženy zásadní povahy. Takovými jednáními, kterými se žena mohla případně výrazně poškodit, jako bylo např. podřízení se manželské moci, zřízení věna nebo závěti, zcizování mancipačních věcí, propouštění otroků na svobodu nebo odpuštění dluhu.

Obdobnou povahu měl obsah jednoho usnesení senátu z roku 46 n. l. Toto *senatus consultum Velleianum*⁵ totiž stanovilo, že zřízení záruky (*fideiussio*) ženami, stejně jako přijetí zápůjčky pro jiného, jsou *ipso iure* neplatná. Výkladem se pak ustanovení této normy rozšířilo na veškeré intercese žen, tedy i na neformální *constitutum debiti alieni*.⁶ Přestože primárním cílem uvedených pravidel bylo omezit nebezpečí zmenšení majetku, který by připadl jejím dědicům, nemůžeme je bez dalšího považovat za případy diskriminace žen v oblasti římského soukromého práva, pokud ano, tak spíše za diskriminaci pozitivní – za normy ochranné povahy.

Ve veřejném životě starověkého Říma byla role žen zcela zanedbatelná. Již jen proto, že účast na lidových shromážděních byla podmíněna službou v římské armádě, a z tohoto důvodu byly ženy vyloučeny také z možnosti ucházet se o magistratury. Nic na tom nemění skutečnost, že za principátu i dominátu hrála celá řada manželek římských císařů důležitou úlohu a podílely se na moci svých manželů.⁷ S významnou úlohou některých žen na veřejném životě se ostatně setkáváme již v období republiky.⁸

Můžeme tedy říci, že z hlediska veřejného práva se jednalo o skutečnou a komplexní diskriminaci, avšak pouze optikou současného chápání. Musíme si totiž uvědomit o jaké době hovoříme a rovněž v jakých souvislostech. Navíc existovala jedna oblast, kde bychom sice výraznou diskriminaci žen více méně očekávali, a přesto tvoří významnou výjimku. Navíc se jedná o tu sféru, která hrála v životě starých Římanů mimořádně důležitou úlohu – jejich náboženský život a uspořádání kultu.

⁵ Někdy také *SC Velleianum*.

⁶ K tomu podrobně např. HEYROVSKÝ, Leopold, *Dějiny a systém soukromého práva římského*, 4. vyd., Praha, 1910, s. 628nn.

⁷ K tomu např. GÜNTHER, Rigobert, *Římské císařovny*, Praha, 2000.

⁸ Například Sempronia, matka bratří Gracchů.

2. Ženy jako římské kněžky

Velmi zjednodušeně sice je možné říci, že ve starověkém Římě ženy neměly přístup ke kněžským úřadům, a tedy se rovněž nepodílely na výkonu kultu bohů. Z tohoto obecného principu však existovalo několik výjimek. Představují je manželky některých římských kněží – krále obětníka, stejně jako *flamina Dialis*. První z nich (*regina sacrorum*) měla například povinnost obětovat ve výroční den vyhnání králů 24. února bohyni Iuno v regii na foru a *flaminica Dialis* se podílela na kultu Iova, o který pečoval její muž, stejně tak se manželky dalších flaminů rovněž účastnily na obětech prováděných jejich manžely. Kromě nich je třeba zmínit také manželky římských úředníků *cum imperio*, které v prosinci pořádaly slavnost k uctění původně italské bohyně zdraví zvané Bona Dea. Zcela mimořádné postavení pak měly Vestálky pečující o kult bohyně Vesty.

Kněžky se relativně často objevovaly také v městech i městečkách Itálie.⁹ Jednalo se zejména o flaminy, které nebyly pouze manželky kněží flaminů, ale často, zejména na místní úrovni, odpovídaly za kult některé z členek císařské rodiny.¹⁰ Jako příklad může posloužit Cantria, která pečovala o kult dcery císaře Tita v městečku Aeclanum ležícím v dnešní provincii Avellino,¹¹ Catia z Vasia v Gallii¹² nebo Coelia Tertulla z Larina.¹³

Kromě toho v kontextu původního římského náboženství narážíme na jednu pozoruhodnou okolnost. Nejenže římský pantheon nebyl genderově nevyvážený, ale bohyně v něm hrály až překvapivě důležitou úlohu. Postačí jen v těchto souvislostech připomenout bohyni Ceres, která byla „patronkou“ plebejů, stejně jako skutečnost, že se senát často scházel v jejím chrámu, stejně jako v chrámu bohyně Bellony. O tom, že bohyně nebyly nijak ve starověkém Římě upozaděny, svědčí obecně známé složení kapitolské trojice uctívané v chrámu Iova Optima Maxima, kdy její původní složení Iuppiter, Mars a Quirinus, bylo již na sklonku královské

⁹ K tomu viz např. GRANINO CERERE, Maria Grazia, *Il flaminato femminile imperiale nell'Italia Romana*, Roma, 2014.

¹⁰ FAORO, Davide (ed.), *L'amministrazione dell'Italia romana dal I secolo a.C. al III secolo d.C.*, Firenze, 2018, s. 166.

¹¹ CIL IX 1153: *Cantriae / P(ubli) fil(iae) / Longinae / sacerdoti flaminicae / div[ae] Iuliae Piaae / [A]Ju[g(ustae) e]t Matr(is) deum / M(agna)e Id(ae)e et Isidis Regin(ae) / haec ob honorem / sacerdotii HS L(milia) n(ummum) r(ei) p(ublicae) d(edit) / p(ublice) d(ecreto) d(ecurionum).*

¹² ILS 6991: > *Catiae T. fil. Servatae flam.*

¹³ AE 1991, 514a: *Coelia P.f. Tertulla, sacerdos divae Augustae.*

doby nahrazeno triádou, v níž měly převahu bohyně: Iuppiter, Iuno Regina, Minerva. Ostatně plebejská triáda měla obdobné složení, opět s převahou ženského elementu: Liber, Libera, Ceres. Otázkou samozřejmě je, proč tomu tak bylo. Není zcela nepravděpodobné, že jednou z příčin mohly být pozůstatky matriarchálního náboženství, v němž v pravěku hrála rozhodující roli bohyně-matka.¹⁴

3. Vesta a Vestálky

Ve zkoumaných souvislostech je beze sporu nejprůkaznější postavení Vestálek a jejich úloha, jakou hrály nejen v římském náboženství, ale stejně tak i ve veřejném životě. Podle Dionýsia Halikarnáského¹⁵ byla údajně dokonce pátá část zákonů Numy Pompilia věnována právě Vestálkám.¹⁶ Podívejme se na ně proto podrobněji. Přestože o nich, stejně jako o kultu bohyně Vesty existuje téměř nepřeborná literatura,¹⁷ je kněžské kolegium Vestálek svým způsobem stále lákavým tématem již jen proto, že představuje zásadní výjimku v kontextu římského náboženství, stejně jako z toho důvodu, že je s ním spojena řada nejasností.

První z nich je spojena se samotným původem této pozoruhodné bohyně. V literatuře se můžeme běžně setkat se značně zjednodušeným tvrzením, že se jedná o protějšek řecké panenské bohyně krbu Hestie a v něm planoucím ohni, která je s ní ztotožňována.¹⁸ Z toho pak bývá vyvozován závěr, že se stejně, jako jiní řečtí bohové, dostala do Říma skrze tzv. Velké Řecko. Ve skutečnosti však byla původní

¹⁴ K tomu např. PAGANELLI, Barbara Lucrezia, *Le radici della religione etrusca. Influenze e correnti culturali dall'Europa al mediterraneo orientale*, Sossano, 2013, zejména 1. kap. „La Madre degli Dèi“ a 2. kap. „Divinità della Terra e del Cielo“.

¹⁵ Dio. Hal. 2, 64, 5.

¹⁶ KOFANOV, Leonid (*LEX u IUS: возникновение и развитие римского права вв. до н. е.*, Moskva, 2006, s. 84) se domnívá, že se jednalo o druhou desku.

¹⁷ Jen namátkou postačí uvést např. DUMÉZIL, Georges, *La religion romaine archaïque, avec un appendice sur la religion des Étrusques*, Paris, 1974; GIANNELLI, Giulio, *Il sacerdozio delle Vestali romane*, Firenze, 1913; HOMMEL, Hildebrecht, *Vesta und die fruhrömische Religion*, in: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, I, 2, Berlin/New York, 1972, 397–420; MOSSAKOWSKI, Wiesław, *Sakralne zbrodnie Westalek*, in: *Religia i prawo karne w starożytnym Rzymie*, Lublin, 1998, s. 103–125; SCHROEDER, Jeanne Lorraine, *The Vestal and the Fasces: Hegel, Lacan, Property, and the Feminine*, London, 1998; SKŘEJPEK, Michal, *Pontifex maximus et aediles: Ovide's Fasti and Roman Law*, in: *Orbis Iuris Romani, Journal of Ancient Law Studies*, 1996, 2, s. 71–85; WORSFOLD, Thomas Cato, *The History of the Vestal Virgins of Rome*, London, 1932.

¹⁸ Např. SASKA, Leo František, GROH, František, *Mytologie Řeků a Římanů*, Praha, 1948, s. 217; MARTIN, René a kol., *Slovník řecko-římské mytologie a kultury*, Praha, 1993, s. 249.

italickou bohyní, která byla uctívána především u Latinů.¹⁹ Jednalo se o velmi zvláštní ženské božstvo, které mělo zcela mimořádné až exkluzivní postavení. Stejně jako ostatní římská božstva, pokud nebyla přímo inkorporována z cizího (nejčastěji řeckého) prostředí, byla původně „jen“ nadpřirozenou silou – *numinem*. Tuto svou archaickou podobu si ale uchovala i dávno poté, co byla ostatní římská božstva personifikována. Vesta totiž velmi dlouho nebyla vůbec zpodobňována, nebyla tedy ani tak božstvem v pravém slova smyslu, jako spíše entitou. Nejenže totiž přímo žila v ohni, v ohni věčném a posvátném (*ignis perpetuus*),²⁰ ale zároveň byla i jeho ztělesněním, jak ostatně poznamenává Ovidius ve svých *Fasti*: „Vesta je totéž, co Země, v nich obou věčný je oheň – o sídle bohyně svědčí země i posvátný krb.“²¹

4. Zřízení Vestálky?

Právě v souvislosti s kněžkami této bohyně se objevuje v literatuře, a to nejen soudobé, ale dokonce i antické celá řada otázek, nejasností, až zjevných omylů. Snad ten nejpodstatnější se týká zřízení tohoto, pro Římany nejposvátnějšího, kněžského sboru. V pramenech vztahujících se k vládě prvního římského krále Romula pojednávajících o jeho opatřeních týkajících se uspořádání kultu nenalezneme o Vestálkách ani jednu zmínku, ať již se jedná o Dionýsia z Halikarnássu, Plinia staršího, Cicerona, nebo Aula Gellia.²² Stejně tak Vestálky chybí také ve výčtu Romulem zřízených kněžských kolegií od sv. Augustina,²³ který ovšem vycházel z výše uvedených pramenů. Vždy se uvádí, že tento kněžský sbor zřídil až druhý římský král Numa Pompilius. Jakoby tedy předtím snad ani vůbec neexistovaly. Jedná se o, tak často v této souvislosti citované, Ciceronovo svědectví:

„Pompilius po zřízení vyšších auspicií zvýšil na dva dřívější počet augurů a na pět pontifiky ... kromě toho zorganizoval flaminy, Salie, panny Vestiny ...“²⁴

¹⁹ SEYFFERT, Oskar, *A Dictionary of Classical Antiquities. Mythology, Religion, Literature and Art*, London, 1940, s. 686.

²⁰ K tomu např. KOCH, Carl, s. v. *Vesta*, RE, Stuttgart, 1958, 1732.

²¹ Ovid. *fasti* 6, 269–270: *Vesta eadem est et terra: subest vigil ignis utrique: significant sedem terra focusque suam.* (překl. Ivan Bureš in: *Ovidius. Verše z vyhnanství*, Praha, 1985, s. 446).

²² Dion. 2, 14, 1; 2, 21, 2–3; 2, 22, 3; Plin. NH 18, 2, 6; Gell. NA 7(6) 7, 8; Cic. De rep. 2, 9, 16.

²³ De civ. Dei 2, 15.

²⁴ Cic. de rep. 2, 14, 26–27.

Vypadá to tedy, že se Vestálky objevují v Římě až za panování tohoto krále. Jedná se však o svědectví vytržené z dobového kontextu, a tedy i nepravdivé. Postačí si připomenout slova jednoho z největších římských historiků Tita Livia:

„Numa ... zasvětil Vestiny panny, kněžstvo pocházející z Alby a nikoli cizí lidu zakladatele.“²⁵

Jinak řečeno, do Říma byly uvedeny kněžky starající se o kult bohyně Vesty, jejíž uctívání bylo běžné nejen u Latinů, ale stejně tak také u kmene Sabinů. Ostatně právě Alba Longa, ono „hlavní“ město Latinů má pro úvahy o Vestálcích zvláštní místo, vždyť Rhea Silvia, matka „božských“ dvojčat Romula a Rema, byla rovněž Vestálkou. Pro úplnost dodejme, že ohledně období království se již mnoho informací o Vestálcích u starověkých autorů nedochovalo. O vládě druhého římského krále existují ještě zmínky u Dionýsia Halikarnáského,²⁶ z Plútarchova životopisu krále Numy Pompilia,²⁷ u Aula Gellia,²⁸ Annia Flora.²⁹ Další poznámky na toto téma nacházíme také v díle *De viris illustribus* od nám neznámého autora,³⁰ ve Suidově slovníku³¹ a ve zlomcích z díla byzantského autora Georgja Cedrena.³² Pak je to již jen jeden odkaz vztahující se k době vlády krále Tarquinia Priska.³³

K tomuto problému je tedy možné shrnout, že se v žádném případě nejedná o převzetí této bohyně z řeckého prostředí. Mimo jiné i proto, že je vysoce nepravděpodobné, že byl celý okruh legend vztahujících se k počátkům římského státu vytvořen až dodatečně, aby toto převzetí zamaskoval. Kromě toho, jak vyplývá z jednoznačného Liviova konstatování, nebyl kult bohyně Vesty vytvořen až po založení Říma, jeho druhým vládcem, ale byl daleko staršího data, tedy autochtonní a vlastní celému italskému náboženskému prostředí. Jednalo se totiž o archaický *numen* ohně. Takovým ostatně Vesta zůstala po celou dobu své „existence“. Na rozdíl od ostatních římských bohů totiž nebyla téměř vůbec zobrazována.

²⁵ Liv. 1, 20, 2–7: *Numa ... virginesque Vestae legit, Alba orundium sacerdotium et genti conditoris haud alienum.*

²⁶ Dion. Hal. 2, 64, 1–5 a 2, 65, 4.

²⁷ Plut. Numa 9, 10; 10, 1–4; 10, 6.

²⁸ Gell. NA 1, 12, 10.

²⁹ Flor. Epit. 1, 1, 2–3.

³⁰ De. Vir ill. 3, 1.

³¹ Suida, sv. Νομιάς.

³² Cedrenus I, p. 259 s. (Bekker).

³³ Dion. 3, 67, 2.

5. Kolik bylo Vestálek?

Další nejasností spojenou s kultem bohyně Vesty, která zdánlivě nemá žádnou vazbu na římské právo, je otázka, kolik kněžek této bohyně vlastně původně bylo. Festus sice jednoznačně říká, že jich bylo šest, přičemž tři z nich se na svou úlohu teprve připravovaly.³⁴ Tento model je pro ranou římskou společnost ostatně typický, o čemž svědčí například dělení centurií na *iuniores* (17–45 let) a *seniores* (46–60 let) zavedené již zakladatelem centuriijního zřízení králem Serviem Tulliem. Mezi starověkými autory se ale jedná o ojedinelé tvrzení. Jak Dionýsios Halikarnáský, tak i Plútarchos, tedy oba autoři, kteří tuto informaci zmiňují, se shodují na tom, že Vestálky byly původně čtyři.³⁵ Plútarchos nejenže navíc uvádí jména prvních Vestálek, ale také tvrdí, že původně byly zasvěceny dvě (Gegania a Verenia) a poté přidána další dvojice (Canuleia a Tarpeia). Obě zprávy si ani v nejmenším neprotirečí, ale jsou odrazem tehdejšího uspořádání římské společnosti, která sestávala nejen z jednotlivých rodů a kúrií, ale také ze dvou kmenů zvaných Ramnes a Tities,³⁶ přičemž každý kmen byl reprezentován jednou Vestálkou vykonávající příslušné obřady a zároveň vychovávající svou nástupkyni.

Spornou otázkou však je, z jakého důvodu byl počet Vestálek zvýšen na šest. V zásadě je jisté, že se tak stalo za vlády prvního římského krále etruského původu Tarquinia Priska.³⁷ Protože Vestálky reprezentovaly jednotlivé římské kmeny, mohlo by být logickým vysvětlením, že přidání další dvojice souvisí se vznikem třetího z římských kmenů Luceres. Problém však spočívá v tom, že tento kmen nejistého původu byl znám již za Romulovy vlády.³⁸ Vysvětlení proč rovněž Luceres neměli svou vlastní Vestálku může spočívat v tom, že se snad jednalo o Etrusky usedlé v Římě. Tuto hypotézu, vysvětlující zvýšení počtu Vestálek na šest, ale úplně vyloučit nemůžeme. Právě nástup prvního římského krále etruského původu na trůn totiž lze spojovat se „zrovnoprávněním“ Luceres s ostatními kmeny, a tedy i jeho zastoupení v kolegiu Vestálek. Kromě toho Tarquinius Priscus obecně zvyšoval

³⁴ Festus, *Sex Vestae sacerdotes* (Lindsay, 468): *Sex Vestae sacerdotes constitutae sunt, ut populus pro sua quaque parte haberet ministram sacrorum; quia civitas romana in sex est distributa partis: in primos secundosque Titienses, Ramnes, Luceres.*

³⁵ Dion. Hal. 6, 67, 2; Plut. Numa 10, 1–4.

³⁶ Ramnes byli patrně ti, kteří přišli s Romulem a Tities příslušníci kmene Sabinů, kteří se již za Romulovy vlády spojili s Římany v jeden národ.

³⁷ Dion. Hal. 3, 67, 2.

³⁸ Liv. 1, 13.

počty členů některých sborů. Nejenže zdvojnásobil počet senátorů na dvě stě,³⁹ ale stejně tak učinil rovněž s jezdeckými centuriemi.⁴⁰

Oba výše naznačené problémy navíc spolu velmi úzce souvisí. Římské národní legendy totiž hovoří o tom, že dvojčata Romulus a Remus vzešla ze spojení Rheie Silvie, dcery krále Alby Longy Numitora, a boha Marta, přičemž matka božských dvojčat je označována za Vestálku. Jedná se jistě o zjednodušení, protože královská dcera plnila obdobné funkce, které později zastávaly Vestálky, a tak tomu bylo nepochybně také v dalších italských městech. Snad tedy můžeme s určitou nadsázkou říci, že Vestálka byla původně jedna, či spíše, že Vestálek bylo původně po jedné v každém městě. Svědčí o tom mimo jiné nápisy, které dokládají existenci místních Vestálek v Tiburu.⁴¹ I přes Plútarchovu zprávu nebude asi pochyb o tom, že kult ohně do Říma zavedl Romulus, kdy okopíroval obecně používanou praxi a Numa Pompilius jen tento kult uspořádal.

6. Vstup do *collegia*

Neméně zajímavou otázkou rovněž je, jakým způsobem byly dívky mezi 6 a 10 rokem věku ke službě bohyni přijímány. Aulus Gellius podává ve svých Attických nocích obsáhlý výčet podmínek, které musely být splněny.⁴² Způsob, kterým byla

³⁹ Cic. de rep. 2, 20, 35; Liv. 1, 35, 6; Dion. Hal. 3, 67, 1; Flor. 1, 1, 5; Val. Max. 3, 4, 2; Eutrop. 1, 6; Zonar. 7, 8.

⁴⁰ Liv. 1, 36; Festus *Sex suffragia* (Lindsay, 452).

⁴¹ CIL XIV 3677: Saufeiae Alexandriae / v(irgini) V(estali) Tiburtium / cap(u)latores Tiburtes / mirae eius innocentiae / quam viae decreverant post / obitum posuerunt / l(ocus) d(atu)s s(enatu)s c(onsulto); CIL XIV 3679: C(aius) Sextilius / v(irginis) V(estalis) Tiburtium / lib(ertus) Ephebus / Herculanius / Augustalis / curator // Quod L(ucius) Alfenatius [Priscus] et M(arcus) Mucius Tiburtinus IIIIviri / IIII K(alendas) Septembres i[n] basilica Liapta aditu dato Sextilio Ephe[bo] / cognita petitione [eius qua c]ontinebatur uti permitte[retur] / ei basim marmo[ream sua] i[m]pensa omni sub thens[auro] / Herculis et Augus[ti] porta Esquilina ponere si[cut] d(e) e(a) r(e)] / auctoritas per[scripta] q(uid) d(e) e(a) r(e)] f(ieri) p(laceret) d(e) e(a) r(e) i(ta) censuer[unt] / [c]um C(aius) Sextilius Sa[ufeia]e(?) virginis Vestalis [lib(ertus)] / Ephebus non hod[ie] primum munificus erga rem public[am] / exornaturus st[eam] posi[ta] base marmorea sub / thensauro Herc[ulis] et Aug[usti] por[ta] Esquilina / agere grate[s] S[ext]ilio Ephebo] permittique ititu[lo] / quoque nomine s[uo] inscripto significari adie[cto] / [in] inscriptione l[ateris] sen[at]us n[ostri] consulto q[uo] / [f]acilius ceteri q[uo] / que exemplum e[ius] / [s]equi velint / [c]ensuerunt / [S]quilla et Titiano c[on]sulibus) / [s]cribendo adfuer[unt] / Attius F[ilius].

⁴² Gell. NA 1, 12, pr.-7: *Virgo Vestae quid aetatis et ex quali familia et quo ritu quibusque caerimoniis ac religionibus ac quo nomine a pontifice maximo capiatur et quo statim iure esse incipiat, simul atque capta est; quodque, ut Labeo dicit, nec intestato cuiquam nec eius intestatae quisquam iure heres est. I Qui de virgine capienda scripserunt, quorum diligentissime scripsit Labeo Antistius,*

Vestálka nejvyšším pontifikem uváděna do tohoto kněžského kolegia, je označována termínem *capta* a Gellius dokonce zanechal znění oné posvátné formule, které našel u historika Fabia Pictora:

„Přijímám tě, Amato, abys vykonala všechny posvátné obřady, které podle nejlepšího zákona musí vestálská kněžka vykonat pro římský národ Quiritů.“⁴³

Otázkou, která při přečtení uvedené formule přímo bije do očí je, o jaký zákon se jednalo. V této souvislosti Gellius zmiňuje jakýsi Papiův zákon.⁴⁴ Přímou nabídkou, že by se mohlo jednat o *lex Papia de vestalium lectione* z roku 65 př. n. l., která byla navržena plebejským tribunem C. Papiem a týkala se omezení pravomocí pontifika maxima při uvádění Vestálek do jejich kolegia. Rotondi⁴⁵ sice nevylučuje, že by se mohlo jednat o některou ze starších norem přijatých lidovým shromážděním, ale obrat *optima lex* obsažený v zasvěcovací formuli téměř vylučuje, že by se mohlo jednat o uvedenou normu a spíše naznačuje, že je takto označeno pravidlo obyčejového práva.

Co však termín *capta* znamená? *Capio* má totiž v latině mnoho významů. Může například znamenat uchopení, zabránění, chycení či zajetí. Právě posledně uvedené sloveso si pro objasnění zkoumaného termínu zvolil A. Carandini, který je dává do souvislosti s válečnou kořistí.⁴⁶ Toto by snad mohlo platit pro nejstarší doby, kdy byly Vestálky vybírány přímo králem a poté králem obětníkem, případně v nejstarších dobách také pontifikem maximem. Jako lákavá možnost se také nabízí, že Vestálky jim byly přímo vybírány. Podle výše uvedeného zákona však byly ve skutečnosti nejvyšším římským knězem pouze předvybrány. Z takto navržených dvaceti dívek pak byla nová Vestálka na lidovém shromáždění zvolena losem

minorem quam annos sex, maiorem quam annos decem natam negaverunt capi fas esse; 2 item quae non sit patrima et matrima; 3 item quae lingua debili sensu ve aurium deminuta aliave qua corporis labe insignita sit; 4 item quae ipsa aut cuius pater emancipatus sit, etiamsi vivo patre in avi potestate sit; 5 item cuius parentes alter ambove servitutem servierunt aut in negotiis sordidis versantur. 6 Sed et eam, cuius soror ad id sacerdotium lecta est, excusationem mereri aiunt; item cuius pater flamen aut augur aut quindecimvirum sacris faciundis aut septemvirum epulonum aut Salius est. 7 Sponsae quoque pontificis et tubicinis sacrorum filiae vacatio a sacerdotio isto tribui solet.

⁴³ Gell. NA 1, 12, 14: „Sacerdotem Vestalem, quae sacra faciat, quae ius siet sacerdotem Vestalem facere pro populo Romano Quiritibus, uti quae optima lege fuit, ita te Amata, capio.“

⁴⁴ Gell. NA 1, 12, 11–12.

⁴⁵ ROTONDI, Giovanni, *Leges publicae populi Romani*, Milano, 1912, s. 376–377.

⁴⁶ CARANDINI, Andrea, *Il fuoco sacro di Roma*, Bari/Roma, 2015, s. 78.

a teprve poté byla *capta*.⁴⁷ Pontifex maximus tedy takto vybranou dívku do sboru Vestálek pouze přijímal.

Zkoumané označení se však netýká pouze Vestálek, ale vztahovalo se rovněž na flamina Dialis, pontifiky i augury, jak uvádí Cato starší ve své řeči proti Serviovi Galbovi.⁴⁸ Poslední nejasnost je pak spojena s tradičním označením „Amata“ pro nastávající Vestálku. Jedním z možných vysvětlení je, že se tak jmenovala první Vestálka uvedená do své hodnosti pontifikem maximem.⁴⁹ Jinou variantu pak představuje odvození slova *amata* od *amo*, označující domácí osobu.⁵⁰

7. Povinnosti Vestálek a jejich provinění

O proviněních Vestálek, která vedla k jejich potrestání, bylo napsáno již mnoho. Většinou se jedná o jejich výčty s uvedením ukládaných trestů. Podívejme se na dvě z nich, snad z trochu jiného úhlu pohledu. Základní povinností těchto kněžek bylo udržovat posvátný, očištný a věčný oheň v chrámu bohyně Vesty, který symbolizoval trvání římského státu. V rámci římské rodiny pak tuto roli plnili Penáti.⁵¹

Běžně se uvádí, že tento oheň nesměl nikdy vyhasnout a pokud se tak stalo, musel být provinivší se Vestálkou rozdělán starobylým způsobem, tedy třením dřevěk. Není to však tvrzení zcela přesné, protože jednou za rok o březnových Kalendách (1. 3.) byl takovýto oheň znovu zakládán.

Navíc se zde může objevit otázka, o který oheň se vlastně jednalo. V římském náboženství totiž hrály významnou úlohu hned tři posvátné ohně. Jeden z nich se nacházel v Laviniu, v pobřežním městě ležícím na jih od Říma, které podle legend založil samotný Aeneas a pojmenoval ho po své manželce Lavinii, která byla dcerou latinského krále Latina. Jednalo se tedy o město, které mělo pro Římany mimořádný význam, již jen proto, že zde byly původně uctíváni Penáti, které si Trójané přivezli ze své vlasti. Další posvátný oheň byl uctíván na Volcanalu,

⁴⁷ Gell. NA 1, 12, 11.

⁴⁸ *Tamen dicunt deficere voluisse. Ego me nunc volo ius pontificium optime scire; iamne ea causa pontifex capiar? Si volo augurium optime tenere, ecquis me ob eam rem augurem capiat?* Fr. 197, in: *Oratorum romanorum fragmentaliberae rei publicae*. (ed. MALCOVATI, Enrica, 2. vyd., Torino, 1955.)

⁴⁹ Gell. NA 1, 12, 19.

⁵⁰ MOORHOUSE, A. C., *Latin „amata“, „amita“*, in: *The Classical Review*, 1, 1951, s. 1.

⁵¹ *Macrob. Sat. 3, 4, 6*. WARDE FOWLER, William, *The Religious Experience of the Roman People from the Earliest Times to the Age of Augustus*, London, 1922, s. 74.

starobylém posvátném místě nacházejícím se na comitiu, tedy v samotném centru Říma, kde již sedmnáct let po jeho založení Romulus zřídil chrám boha Vulcana. Uctíván zde byl oheň jiného charakteru než Vestin, byl to oheň ničivý. Konečně třetí a nejnámější se nacházel přímo v chrámu Vesty na římském foru. Původně se ale jednalo o oheň hořící v příbytku krále a Romulus měl své sídlo na Palatinu. Teprve později se přesunulo do údolí mezi Palatinem a Kapitolem. Je téměř zbytečné říkat, že tím ohněm, o který pečovaly Vestálky, byl ten poslední zmíněný.

Druhý problém, a tentokrát již ryze právní povahy, vážící se k tomuto posvátnému ohni, je spojen s jednáním (v tomto případě spočívajícím v nekonání) Vestálky, která zavinila jeho vyhasnutí. Otázkou totiž je, jak takovýto případ charakterizovat z hlediska zavinění. Protože v zásadě scházejí zmínky právní povahy věnované takovým proviněním Vestálek, musíme si vystačit s hodnocením jiných případů, i když snad obdobných. Bylo by tedy snad možné ho kvalifikovat jako nedbalost (*imperitia*)? Na to by mohl ukazovat Accursiův komentář k justiniánským Institucím, kde v části věnované kvasideliktům napsal:

„Říká se, že závazky z kvazideliktů jsou takové, kdy se neodpovídá za zlý úmysl, ale spíše za nedbalost, někteří pak za nerozvážné selhání.“⁵²

S termínem *imperitia* se setkáváme rovněž v souvislosti s proviněními soudců, kdy je tak označována neznalost procesních předpisů, nebo jinak řečeno *error iuris*. Jiným termínem, který se v těchto souvislostech nabízí, je pak *imprudencia* ve významu nevědomosti, neopatrnosti, případně nerozumnosti při plnění povinností. Oba uvedené případy se přitom blíží, ne-li rovnají, úmyslu.⁵³ Výše uvedené selhání kněžek bohyně Vesty bychom mohli nejspíše označit jako *neglegentia*, tedy jako neopatrnost, opominutí řádné péče, nebo ještě spíše fatální zanedbání uložené povinnosti, jak to ostatně činí také Livius.⁵⁴ Trestem za takovýto prohřešek bylo bičování (*castigatio, verberatio*), případně udělení pouhé důtky.⁵⁵ Připomeňme,

⁵² Accursius, Glosa ad Inst. 4, 5: *Obligatio ex quasi delicto viri dicitur, quando non ex dolo malo, sed magis imperitia quodam ex minus provide delinquitur.*

⁵³ VENTURINI, Carlo, *La responsabilità del giudice nell'età classica, tra negligenza e corruzione*, in: Index, 41, 2013, s. 472.

⁵⁴ Liv. 28, 11, 6: *Plus omnibus aut nuntiatas peregre aut visis domi prodigiis terruit animos hominum ignis in aede Vestae extinctus, caesaque flagro est Vestalis cuius custodia eius noctis fuerat iussu P. Licini pontificis. id quamquam nihil portendentibus dis ceterum neglegentia humana acciderat, tamen et hostiis maioribus procurari et supplicationem ad Vestae haberi placuit.*

⁵⁵ Liv. 4, 44 a 8, 15.

že tento „věčný“ oheň vyhasl až 1150 let od založení Říma v roce 391 za vlády císaře Theodosia I.

Druhou povinností Vestálek, kterou musely, tentokrát bezpodmínečně, dodržovat, bylo uchovat si po dobu své služby panenství. Jestliže Vestálka své panenství ztratila, mělo to dalekosáhlé důsledky nejen pro ni samotnou, ale stejně tak i pro celou římskou obec. Bylo to totiž považováno za neblahé znamení, stejně jako když se narodilo *monstrum*, tedy znetvořené dítě, jehož tělesné ostatky byly vhazovány do moře, nebo hermafroditů uzavírání do beden a rovněž vyhazování do moře, nebo děti počaté v incestním vztahu vyhazované do Tibery. Stejný charakter měl také čin *duumvira sacris faciundis* Marka Atilia, který se za vlády krále Tarquinia Superba odvážil prozradit obsah Sibyliných knih a byl stejně jako otcovrah vhozen v pytli do moře.⁵⁶ Vždy bylo třeba za účelem usmíření bohů provést příslušné očištné oběti. Trest pro Vestálku spočíval v uzavření do hrobky ležící na *ager Servianus* za *porta Collina*, na místě zvaném *campus sceleratus*. Ponechejme stranou technickou stránku provedení tohoto trestu. Postačí konstatovat, že provinivší se Vestálka byla, stejně jako ve výše uvedených případech, takto izolována od okolního světa, aby její ostatky neposkvřily římskou půdu.⁵⁷

Samostatnou otázkou pak je, jak takovéto provinění Vestálky označit. Nabízí se hned několik možností, přičemž nejčastěji se v pramenech objevuje slovo *incestum*. Jedná se o údaje obsažené v dílech Valeria Maxima,⁵⁸ ve Festově slovníku,⁵⁹ u Livia.⁶⁰ Nikoli však ve významu krvesmilného vztahu, ale spíše vztahu zakázaného. Přičemž v obou případech ho můžeme označit zároveň za vztah nepřirozený.

⁵⁶ Zonar. 7, 11, 1.

⁵⁷ Suet. Domit. 8: Za císařství bylo někdy trestem jen *exilium*.

⁵⁸ Val. Max. 8. 5: *Eodem auxilii genere Tucciae virginis Vestalis incesti criminis reae castitas infamiae nube obscurata emerit. Quae conscientia certa sinceritatis suae spem salutis ancipiti argumento ausa petere est: arrepto enim cribro „Vesta“ inquit, „si sacris tuis castas semper admoui manus, effice ut hoc hauriam e Tiberi aquam et in aedem tuam perferam.“ audaciter et temere iactis votis sacerdotis rerum ipsa natura cessit.*

⁵⁹ Festus, *Sceleratus campus* (Lindsay 448): *Sceleratus campus appellatur prope portam Collinam, in quo virgines Vestales, quae incestum facerunt, defossae sunt vivae.*

⁶⁰ Liv. Per. 14: *Sextilia, virgo Vestalis, damnata incesti viva defossa est.; Liv. 8, 15: Eo anno Minucia Vestalis, suspecta primo propter mundiozem iusto cultum, insimulata deinde apud pontifices ab indice servo, cum decreto eorum iussa esset sacris abstinere familiamque in potestate habere, facto iudicio viva sub terram ad portam Collinam dextra viam stratam defossa Scelerato campo; credo ab incesto id ei loco nomen factum.*

Jindy se objevuje označení *stuprum*. Také v tomto případě se jedná o označení „technické“, ne tedy jak bylo obecně chápáno, tedy jako násilné smilstvo, nebo jaký mu připisují Augustovy manželské zákony, tedy jako mimomanželský vztah s výše postavenou ženou. Zajímavé přitom je, že se tento druhý termín objevuje pouze u Livia⁶¹ a poté až u byzantského historika Zonara,⁶² který podle všeho pouze Liviovu informaci převzal. Jak tedy uvedené provinění Vestálek označit? Ani jeden ze zkoumaných termínů přitom zcela nevyjadřuje podstatu takového činu. Ve své podstatě se totiž nejedná o nic jiného než o *sacrilegium*, tedy svatokrádež v širším významu tohoto slova. Náboženským proviněním totiž ztráta panenství Vestálkou bez dalšího byla. V této souvislosti je snad téměř nadbytečné připomínat, že nikdy nedošlo k zákonné úpravě a jak zločin Vestálek, tak i způsob jejich potrestání byl upraven pouze obyčejovým právem.

8. Dědické právo a Vestálky

S Vestálkami je spojen ještě jeden nezodpovězený problém, který se týká dědického práva. Jedním z nejznámějších ustanovení týkající se Vestálek je to, že v okamžiku přijetí pontifikem maximem do tohoto sboru se vymanily z moci svého otce rodiny a získaly postavení osoby *sui iuris*. V této souvislosti se pak uvádí dva texty. Podle Plútarcha již král Numa Pompilius:

„(Vestálkám) přiřkl velké pocty, mezi nimi právo pořádit závěť za života otce a ostatní spravovat bez souhlasu poručníka, jako například matky tří žijících dětí.“⁶³

Gaius ve svých Institucích pak říká vlastně totéž:

„Předkové ... chtěli, aby ženy, i kdyby byly dospělé, byly pod poručenstvím; ... vyjma Vestiny panny, které ... chtěli mít svobodné a tak je také stanoveno zákonem XII desek.“⁶⁴

Na první pohled to vypadá, jako by Vestálky byly v oblasti dědického práva zcela postaveny na roveň mužům. Ovšem celá věc má jeden háček. Podle Aula

⁶¹ Liv. 22, 57: ... *Opimia atque Floronia, stupri compertae et altera sub terra, uti mos est, ad portam Collinam necata fuerat* ...

⁶² Zonar. 8, 19.

⁶³ Plut. Numa 10.

⁶⁴ Gaius 1, 144–145 = lex XII tab. 5, 1: *Veteres ... voluerunt feminas, etiamsi perfectae aetatis sint, in tutela esse; ... exceptis virginibus Vestalibus, quas ... liberar esse voluerunt; itaque etiam lege XII tabularum cautum est.*

Gellia ovšem na toto téma Labeo ve svém komentáři „Ke dvanácti deskám“ napsal, že Vestálky nemohly dědit na základě intestátní posloupnosti, ani se tímto způsobem nedědilo po nich, a že majetek v takovém případě připadl do státní pokladny.⁶⁵

Důvodem toho, že se na Vestálky nevztahovala pravidla intestátní posloupnosti, bylo, že vstupem do kněžského kolegia ztrácela Vestálka agnaci a podle *ius civile* bylo zpočátku agnátské příbuzenství vlastně jediným hlediskem povolání k intestátní posloupnosti. Z tohoto důvodu také po ní intestátní posloupnost nepřicházela v úvahu. Důvod, proč jejich majetek nebyl, v případě že Vestálka zemřela bez závěti, předmětem vydržení, ale připadal státní pokladně, pak musíme hledat v jejich zcela mimořádném postavení v římské společnosti, které se mimo jiné projevovalo v celé řadě výsad, kterým se Vestálky těšily.

9. Postavení Vestálek a chrám Vesty

Vestálky, stejně jako jejich bohyně, byly vůbec kněžky více než pozoruhodné. O výjimečném postavení Vesty v římském pantheonu hovoří nejen Cicero,⁶⁶ ale konstatuje ho také například gramatik Servius.⁶⁷

Zcela mimořádné postavení nejen Vestálek, ale i samotné bohyně Vesty, dokládá celá řada privilegií nemajících obdoby, kterým se tyto kněžky těšily. Jen jejich prostý výčet je na tehdejší dobu ohromující: nemusely mít jako ostatní ženy *sui iuris* poručníka, mohly propouštět otroky na svobodu, pořizovat svobodně závěť, jezdit vozem ve městě, jejich koně byly osvobozeny od služby pro stát, byly nošeny v nosítkách, doprovázel je liktor, dokonce i konsulové jim ustupovali z cesty a skláněli před nimi své *fasces*, mohly být pohřbeny uvnitř hradeb, povolovaly králi a poté konsulům slavit vítězství. Dokonce ani nebyly výjimečné jejich zásahy do veřejného života, kdy se zastávaly významných osobností politického života.⁶⁸

⁶⁵ Gell. NA 1, 12, 18: *Praeterea in commentariis Labeonis, quae ad duodecim tabulas composuit, ita scriptum est: „Virgo Vestalis neque heres est cuiquam intestato, neque intestatae quisquam, sed bona eius in publicum redigi aiunt. Id quo iure fiat, quaeritur.“*

⁶⁶ Cic. de nat. deor. 2, 27.

⁶⁷ Serv. ad aen. 3, 134: *Nec licere vel privata vel publica sacra sine foco fieri.*

⁶⁸ Např. ve prospěch App. Claudia r. 143 př. n. l., Caesara v roce 82 př. n. l., Messaliny r. 48 n. l., nebo Vitellia r. 69 n. l.

Privilegiem a zároveň i povinností Vestálek byla jejich účast nejen na obětech, ale také i hrách a triumfech. Dokládá to nejen *lex Iulia municipalis*,⁶⁹ ale zmínku obsahují také Lucanova Farsalská pole.⁷⁰ Specifický úkol měly o svátku Vestáliích, kdy obřadně věnčily osla (*Vesta coronatis pauper gaudebat asellis*).⁷¹ Kromě péče o posvátný oheň byly jejich další povinnosti v zásadě jednoduché. Plnily totiž stejné úkoly a vykonávaly podobné práce jako obyčejné dívky v rámci rodiny, jednalo se však o specifické úkoly mající vždy vztah k náboženským obřadům. Vyráběly totiž dvě zvláštní látky. Jednalo se o solný lák (*muries*) určený pro solení špaldové mouky (*mola salsa*), kterou byla sypána obětní dobytčata a kterou Vestálky rozdávaly třikrát do roka. Druhou z nich pak byl *suffimen* (*februa casta*) vyráběná z popele telátek, krve zasvěceného koně a slámy z bobů, která sloužila k očištění lidí a dobytka o Pariliích. Kromě toho, že udržovaly pořádek v chrámu,⁷² každoročně 15. června uklízely svůj chrám obřadně. Smetí pak bylo vyneseno přes *clivus Capitolinus* a házelo se do Tibery.⁷³ U tohoto dne se v římském kalendáři nacházela poznámka QSDF znamenající, že senát mohl v tento den zasedat teprve po provedení výše uvedené činnosti.

Neméně zajímavou otázkou, i když nikoli právní povahy, pak je, proč neměl Vestin chrám tradiční čtverhranný půdorys vytyčovaný augury, nejednalo se proto o *templum Vestae*, ale její kruhový chrám se označoval jako *aedes Vestae*. Jakkoli se následující vysvětlení může zdát zvláštní, byla Vesta božstvem podzemním, pro-

⁶⁹ CIL I².593.56–67: *Quibus diebus virgines Vestales regem sacrorum, flamines plostris in urbe sacrorum publicorum p(opuli) R(omani) caussa vehi oportebit, quaeque plostra triumphii caussa, quo die quisque triumphabit, ducei oportebit, quaeque plostra ludorum, quae Romae <p(ropius) p(assus) mille> publice feient, inve pompam ludeis circiensibus ducei agei opus erit, quo minus earum rerum caussa eisque diebus plostra interdiu in urbe ducantur agantur, e(ius) h(ac) l(ege) n(ihil) r(ogatur).*

⁷⁰ Lucanus, phars. 1, 592–598:
*Mox iubet et totam pavidis a civibus urbem
 ambiri et festo purgantes moenia lustris
 longa per extremos pomeria cingere fines
 pontifices, sacri quibus est permessa potestas.
 Turba minor ritu sequitur succincta Gabino,
 Vestalemque chorum ducit vittata sacerdos
 Troianam soli cui fas vidisse Mineruam.*

⁷¹ Propertius, eleg. 4, 1, 21.

⁷² Ovid. Fasti 6, 457–458.

⁷³ Ovid. Fasti 6, 713–714.

tože mimo jiné „dohlížela“ na zásoby obilí, které se uchovávaly v zemi a takováto symbolická zásobnice se nacházela rovněž pod Vestiným chrámem.

Poměrně málo známé je, že v Lanuviu, kde byl pěstován kult Iunony Sospity společně s Vestiným, bylo zvykem, aby kněžka hadovi, který byl považován za strážce města, nabídla placku; pokud ji odmítl, bylo zpochybněno její panenství. Dokonce ještě na poč. 3. stol. n. l. píše Tertullianus o Vestálkách, které pečují o ďábelského draka. Pověst o drakovi vstupuje do obecného povědomí a je ztotožňována s místem zvaným *infernus*, které leží v místě kostela Santa Maria de inferno (později zvaný Santa Maria Liberatrice), který se nacházel mezi *aedes Vestae* a S. Maria Antigua. Madona je tedy v jistém ohledu považována za dědičku Vesty.

Poslední velekněžkou bohyně Vesty (*virgo Vestalis maxima*) byla Concordia působící za usurpátora Eugenia,⁷⁴ a její socha v atriu Vestae vztyčená r. 385 Praetextatem,⁷⁵ patří mezi nejznámější vypodobnění Vestálek. Zajímavé přitom je, že poté, co ve své funkci v roce 394 skončila, konvertovala ke křesťanství.

Závěrem je třeba připomenut, že Vestálky nepěchovaly pouze o posvátný oheň, ale plnily, stejně jako samotná Vesta, ještě celou řadu dalších úkolů. Ve Vestině svatyni se totiž nacházel mimo jiné také *penus Vestae* – symbol státních sýpek, který byl každoročně symbolicky čištěn 9. června, aby mohl přijmout nové zrno. Proto také svátek Vesty slavily spolky (*collegia*) pekařů.⁷⁶ Zde byly ostatně uschovávány rovněž talismany římského státu: *fascinus* (*divinis penis*), později Penates a *palladium*. Vestálky tedy plnily velké množství funkcí spojené s rituálním očišťováním, plodností i uskladňováním.

10. Závěr

Jaké tedy vlastně byly Vestálky, které byly přímo esencí římského národa Quiritů, jaký měly charakter a postavení? Jednoduše je možné říci, že zcela mimořádné, a to nejen proto, že se vlastně jako jediné ženy v Římě těšily mnoha privilegii. Vestálky byly zprostředkovatelky vztahů ke „svě“ bohyni celé římské populace, tedy i mužů. Zatímco muži zajišťovali existenci Říma zbraněmi, Vestálky se o to přičiňovaly nejen svou péčí o věčný oheň planoucí ve Vestině chrámu, ale stejně tak

⁷⁴ Vládl v letech 392–394.

⁷⁵ CIL VI.2145 = ILS 1261.

⁷⁶ RÜPKE, Jörg, *Náboženství Římanů*, Praha, 2007, s. 15.

obřady vztahujícími se k úrodnosti a plodnosti. Proto se také u Vestálek setkáváme s různými, na první pohled spolu příliš nesouvisejícími činnostmi, při nichž byly nezastupitelné a pro život starověkých Římanů zcela klíčové. V jistém ohledu tedy můžeme dokonce konstatovat, že byly nadřazeny mužům a zároveň je také můžeme charakterizovat, stejně jako „jejich“ bohyni jako univerzální a polyfunkční zároveň.

Resumé

Článek je věnován dvěma úzce spojeným otázkám, a to problematice diskriminace žen v antickém Římě a jejich vyloučení z náboženského života. Na příkladu kněžek bohyně Vesty je poukázáno na skutečnost, že takovéto tvrzení nelze absolutizovat. V souvislosti s tím je věnována pozornost několika dosud nepřiliš jasným právním aspektům těchto kněžek. Jedná se nejen o otázku jejich zavinění související s vyhasnutím ohně v chrámu Vesty, ale také *nomen iuris* ztráty panenství, vznik tohoto kněžského kolegia, počet jejich kněžek a způsobilost Vestálek v rámci dědického práva.

Summary

The Holy Fire

This article looks at two closely related issues, namely the problem of discrimination against women in Ancient Rome and their exclusion from religious life. Using the example of the priestesses of the goddess Vesta, it shows that such claims are not absolute. In connection with this, attention is given to several hitherto not particularly clear legal aspects of these priestesses. These include not only the question of their culpability regarding the extinguishing of the flame in the temple of Vesta, but also the *nomen iuris* of loss of virginity, the formation of this priestly college, the number of priestesses it contained and the eligibility of the Vestal Virgins under the line of succession.

Klíčová slova: římské právo, Vesta, Vestálky, diskriminace žen v Římě, sacrilegium

Keywords: Roman law, Vesta, Vestal Virgins, discrimination against women in Rome, sacrilegium

Autor

Prof. JUDr. Michal Skřejpek, DrSc. je profesorem římského práva. Vystudoval Právnickou fakultu Karlovy Univerzity, kde bez přerušení působí na katedře právních dějin dodnes. Je členem několika vědeckých rad (Právnická fakulta UK, Fakulta právníká Západočeské univerzity v Plzni, Policejní akademie ČR) a redakčních rad (např. Fundamina – Pretoria, Právněhistorické studie, Právník, AUC-Iuridica, The Lawyer Quarterly, Aurea iuris romani – Sofia). Je jedním ze zakladatelů a stálým členem vědeckého výboru mezinárodních konferencí „Diritto romano e attualità“ a vedoucím ediční řady nakladatelství Karolinum „Fontes iuris romani“.

Author

Prof. JUDr. Michal Skřejpek, DrSc. is Professor of Roman law. He graduated from the Faculty of Law, Charles University, where he still works at the Department of Legal History. He is a member of several scientific boards (Charles University, Faculty of Law, University of West Bohemia in Pilsen, Faculty of Law, Police Academy of the Czech Republic) and editorial boards (eg Fundamina – Pretoria, Právněhistorické studie, Právník, AUC-Iuridica, The Lawyer Quarterly, Aurea iuris romani – Sofia). He is one of the founders and a permanent member of the scientific committee of the international conferences “Diritto romano e attualità” and the head of the Karolinum publishing house edition series “Fontes iuris romani”.

Kontakt

Prof. JUDr. Michal Skřejpek, DrSc.

Katedra právních dějin

Univerzita Karlova, Právnická fakulta

Nám. Curieových 7

116 40 Praha 1

e-mail: skrejpek@prf.cuni.cz



14. prosinec 2022: prof. J. R. Tretera zahajuje 85. večer Společnosti pro církevní právo věnovaný prezentaci a požehnání jeho nejnovější knihy *České paměti*.

14th December 2022: Prof. J. R. Tretera opens the 85th evening of the Church Law Society dedicated to the presentation and blessing of his latest book, *Czech Memoirs*.

Foto Antonín Krč

Periodizace vývoje konfesního práva na území USA od 17. století do současnosti

Záboj Horák



Jak barvitě jsou dějiny konfesního práva na území dnešních Spojených států amerických!¹ Promítají se podstatným způsobem i do současné podoby konfesního práva USA a mají vliv na výklad Ústavy USA Nejvyšším soudem. Ve Spojených státech působí v současnosti velký počet náboženských společenství a náboženská víra hraje ve společnosti velkou roli. Křesťané tvoří 78,5 % z cca 320 milionů obyvatel USA. Členy katolické církve, která představuje náboženské společenství s největším počtem členů, je 23,9 % Američanů. Protestanté různých denominací jako celek jsou nejpočetnější skupinou s 51 % obyvatelstva; židů je 1,7 %.²

O periodizaci konfesního práva může být pojednáno různě. V tomto pojednání vycházíme z rozdělení, které provedli američtí autoři John F. Wilson a Donald L. Drakeman ve své komentované sbírce pramenů k dějinám konfesního práva *Church and State in American History*,³ v níž vývoj konfesního práva (legislativního vztahu státu a náboženských společenství) rozdělili na *sedm období*.

¹ K pojmu konfesní právo viz TRETERA, Jiří Rajmund, HORÁK, Zábój, *Konfesní právo*, Praha, 2015, s. 19–23.

² K religiozitě v dnešních Spojených státech viz WOOLEY, Ashley Isaacson, *United States*, in: ROBBERS, Gerhard, DURHAM, W. Cole Jr., THAYER, Donlu (eds.), *Encyclopedia of Law and Religion*, Volume II, *The Americas*, Leiden/Boston, 2016, s. 229–231.

³ WILSON, John F., DRAKEMAN, Donald L. (eds.), *Church and State in American History*, *The Burden of Religious Pluralism*, Second Edition, Expanded and Updated, Boston, 1987, 313 s.

Na počátku musíme učinit poznámku o *španělských misiích* v jižních částech dnešních Spojených států, které vznikly na rozsáhlém území kolonizovaném Španěly od Kalifornie, přes Arizonu, Nové Mexiko, Texas až po Floridu od 16. do 19. století.

Španělská koruna, která kolonizaci, tj. osidlování amerického území Evropany, především Španěly, organizovala, a spolu s ní úpravu vztahu kolonistů a původního indiánského obyvatelstva, si vzala za úkol vybudovat kvalitní církevní organizaci zajišťující jak duchovní péči o kolonisty, tak šíření katolické víry mezi místní indiánské obyvatelstvo. Obojí činnost uskutečňovali členové řeholních řádů z různých evropských zemí, především románských, nejvíce dominikáni, františkáni a jezuité. V letech 1594 až 1630 založili na územích dnešních států Florida a Nové Mexiko první školy.⁴

Památkou na španělskou nadvládu nad jihem dnešních Spojených států jsou španělská jména měst svědčící o jejich prvotních zakladatelích jako horlivých katolicích: *San Francisco*, *Sacramento* (svátost), *San Jose*, *Los Angeles* (andělé), *San Diego* (svatý Jakub), *Phoenix* (symbol Ježíše), *Santa Fe* (svatá víra), *Las Cruces*, *San Antonio*, *Corpus Christi* (Tělo Kristovo).

Se zánikem vlády Španělska nad uvedenými územími dnešních Spojených států zanikl i systém úzkého propojení státu a katolické církve na tomto území. Některé budovy misií, architektonicky velmi zajímavé, se zachovaly dodnes, především v Kalifornii.⁵

Američtí autoři konfesněprávní literatury se většinou španělskému systému vztahu státu a církve, trvajícimu na jihu severoamerického území až do 18., někde až do poloviny 19. století, nevěnují, přestože do úvodních kapitol svých pojednání údaje o konfesněprávním postavením anglických kolonií již od 17. století zařazují. Ale španělské a katolické vlivy okázale ignorují.

1. První období: 17. století

Velká část kolonistů v anglických koloniích 17. a 18. století hledá v nové vlasti možnost uskutečnit svobodný náboženský život. „Proto byla pro postupně se utvá-

⁴ ARIENS, Michael S., DESTRO, Robert A., *Religious Liberty in a Pluralistic Society*, Durham, North Carolina, 1995, s. 384.

⁵ Srov. *California Missions* <<https://www.visitcalifornia.com/experience/california-missions/>> (23. 1. 2023).

řející novou severoamerickou civilizaci vždy příznačná přítomnost vyznavačů většího množství konfesí, z nichž mnohé žijí hlubokým náboženským životem, převyšujícím evropský standard.⁶⁶

Otcové poutníci

Téměř legendární postavení mezi kolonisty mají *Otcové poutníci* (*Pilgrim Fathers*), kteří se svými rodinami 21. listopadu 1620 přistáli s lodí Mayflower u mysu Cod u břehů Massachusetts.

Byli to kongregacionalisté pocházející z Anglie, odkud v roce 1609 emigrovali do holandského Leidenu pro svůj nesouhlas s anglikánskou zavedenou církví (established church).⁷ Spolu s presbyteriány se označují jako separatisté, protože se podobným způsobem odloučili od anglikánské církve. Navíc se nazývají independenty (nezávislími), protože na rozdíl od anglikánské církve jsou nezávislí na státu a na rozdíl od presbyteriánů nezávislí dokonce na ústředním církevním vedení. Za základ své organizace kongregacionalisté stanovili *princip smlouvy*.

V roce 1620 Otcové poutníci odpluli se svými rodinami na lodi Mayflower (Konvalinka) do Ameriky hledat náboženskou svobodu a obživu. Založili v místech, kde se nachází dnešní město Plymouth (Massachusetts), plymouthskou kolonii, první trvalou kolonii v Nové Anglii. Po Jamestownu ve Virginii, založeném v roce 1609, byla druhou trvalou anglickou kolonií na území dnešních Spojených států.⁸

Ještě před přistáním vytvořili na lodi Mayflower na principu smlouvy dokument zvaný *Mayflower Compact*, dohodu, která plnila funkci ústavy plymouthské kolonie až do jejího připojení k massachusettské kolonii v roce 1691.⁹

⁶⁶ TRETERA, Jiří Rajmund, HORÁK, Záboj, *Právní dějiny církvi*, Praha, 2019, s. 225.

⁷ *Kongregacionalisté* vycházejí z myšlenky všeobecného kněžství všech věřících. Hlásají, že sbor (congregation) je církví v plném smyslu, nezávislou na vyšších církevních instancích, které mají jen organizační (pořádkový) význam. Kongregacionalisté a presbyteriáni představují dva základní typy puritánů, další představují baptisté, kvakeri a nizozemští reformovaní (kalvinisté). *Puritán* (od lat. purus) je protestant, který ve své církvi usiluje o očištění zvěsti evangelia od všech lidských nánosů, které jsou podle jeho přesvědčení v anglikánské církvi pozůstatkem z katolické církve. Viz TRETERA, Jiří Rajmund, HORÁK, Záboj, *Církevní právo*, 2. přepracované a doplněné vydání, Praha, 2021, s. 396 a 397.

⁸ TRETERA, HORÁK, *Právní dějiny církvi*, s. 212.

⁹ Viz KUKLÍK, Jan, SELTENREICH, Radim, *Dějiny angloamerického práva*, 2. vydání, Praha, 2011, s. 465–466.

Otcové poutníci jsou dodnes vzorem víry, pokory a odvahy, které jim pomohly překonat nepříznivé podmínky, jimž byli při svém příjezdu do nové vlasti vystaveni. Jsou často zmiňováni v anglosaské literatuře.¹⁰

John Winthrop a město na hoře

Příkladem významného myslitele té doby byl anglický právník John Winthrop (1587/88–1649), který během plavby do Nové Anglie pronesl na lodi Arbella projev *Vzor křesťanské lásky* (A Model of Christian Charity). Vycházel z Ježíšových slov v Matoušově evangeliu (Mt 5, 14) „vy jste světlo světa, nemůže zůstat skryté město ležící na hoře“ a vyslovil myšlenku o uspořádání veřejných záležitostí jako město na hoře (City upon a Hill).¹¹

V závěru svého kázání pronesl: „Musíme si být vědomi, že budeme tvořit město na hoře a že se na nás budou upírat zraky všech lidí. Pokud bychom jednali s Bohem nečestně a způsobili tak, že by nám odňal svou pomoc, zpráva o našem selhání se brzy rozšíří po celém světě.“¹²

Systémy vztahu státu a náboženských společenství

V 17. století převažují v britských koloniích na pobřeží Atlantického oceánu panovníkem či jinou autoritou *zavedené církve* (established churches).

Vztah státu a církve se v jednotlivých koloniích navzájem lišil jak stupněm preference jednotlivých církví, tak tím, která církev byla preferována. Co však bylo pro tyto kolonie společné, byl rozhodující vliv členů radikálních reformačních církví (zpravidla zvaných puritánskými) na řízení světských záležitostí. Přesvědčení nejen kazatelů, ale i laických členů těchto církví, a to i ve světských záležitostech, vycházelo především z Bible a z autorů puritánské náboženské literatury.

Předním z nich je anglický kazatel John Bunyan (1628–1688), autor alegorického románu *The Pilgrim's Progress from This World to That Which Is to Come*.¹³

¹⁰ Vyskytují se i v detektivních románech Agathy Christie, např. v závěru knihy *Vražda na faře*, Euromedia Group, Praha, 1998, s. 248. Rozhovor vedou dvě kladné postavy: anglikánský farář Len Clement a jeho mladá manželka Griselda, která mu oznamuje, že se jim narodí dítě.

¹¹ Srov. TRETERA, HORÁK, *Právní dějiny církví*, s. 214.

¹² KUKLÍK, SELTENREICH, *Dějiny angloamerického práva*, 1. vydání, Praha, 2007, s. 477.

¹³ Kniha byla vícekrát přeložena do češtiny. V roce 1996 ji vydalo nakladatelství Argo pod názvem *Poutníková cesta z tohoto světa do světa budoucího*, Praha, 1996, 186 s. Starší překlad, který máme k dispozici, obsahuje nástin životopisu Johna Bunyana a výkladové poznámky: Jan Bunyan, *Cesta křesťana a poutníků*, nedatováno, 223 s.

Autor v něm strhujícím způsobem a velmi čtivým stylem popisuje cestu křesťana k Bohu. Křesťan při ní zažívá mnohá dobrodružství a překonává nebezpečí a nástrahy, ale putuje do svého domova, který není zde na zemi, ale v nebesích.

V Nové Anglii a ve Virginii byly církevní instituce organizovány na principu teritoriálních farností, které spravovaly duchovní oblast veřejných záležitostí. Členství ve farnosti se nabývalo pobytem na jejím území a zavazovalo občany platit církevní daně. Teritoriální farnosti existovaly do doby, než státy Unie zrušily postavení jednotlivých církví jako zavedených, tedy provedly jejich disestablishment, ve Virginii roku 1786, v Connecticutu roku 1818 a v Massachusetts roku 1833.¹⁴

V tehdejších poměrech zavedených církví, které byly standardním typem uspořádání státu a církve, vyniká několik osobností, vesměs zakladatelů či vůdčích osobností kolonií, které prosazovaly ideje náboženské tolerance: Roger Williams, oba lordové Baltimore (George Calvert a Cecil Calvert), a kvaker William Penn.¹⁵

Roger Williams a Rhode Island

Tento kazatel po svém odchodu z území Massachusetts a obrácení v roce 1636 založil město *Providence* (Prozřetelnost), centrum kolonie *Rhode Island*, a roku 1644 pro ni obdržel od britského parlamentu zakládací listinu. V kolonii sice hráli klíčovou roli kongregacionalisté, ale byl vytvořen systém, v němž „byla respektována náboženská svoboda všech protestantů a v menším rozsahu také náboženská svoboda katolíků a židů.“¹⁶

Calvertové a Maryland

Dalšími mysliteli a organizátory, jejichž nábožensky tolerantní ideje ovlivňují dnešní konfesní právo USA, jsou Sir George Calvert, první lord Baltimore, a jeho syn Cecil Calvert, druhý lord Baltimore, konvertité z anglikánství ke katolictví. Byli zakladateli *Marylandu*, vlastnické kolonie založené v roce 1632, do níž pozvali anglické a skotské katolíky, kteří byli doma kvůli víře utlačováni. Cecil

¹⁴ Srov. HORÁK, Zboj, *Kmenové instituce církví a náboženských společností v USA a jejich právní postavení*, in: MALÝ, Karel, TOMÁŠEK, Michal et al., *Nové jevy v právu na počátku 21. století, I., Historické impulzy rozvoje práva*, Praha, 2009, s. 251.

¹⁵ Dalšími takovými osobnostmi byli kongregacionalisté Anne Hutchinsonová (1591–1643) a Thomas Hooker (1566–1647), baptista John Clarke (1609–1676) a presbyterián Samuel Davies (1724–1761). Srov. STOKES, Anson Phelps, *Church and State in the United States*, Volume I., New York, 1950, s. 171 a násl.

¹⁶ ARIENS, DESTRO, *Religious Liberty in a Pluralistic Society*, s. 46.

Calvert se zasloužil o schválení Zákona o náboženské toleranci (1649), přijatého zákonodárným shromážděním Marylandu, který měl umožnit početně významné marylandské katolické menšině svobodný náboženský život. Zákon poskytoval širokou náboženskou svobodu také ostatním denominacím.¹⁷

William Penn a Pensylvánie

Kvaker¹⁸ William Penn (1644–1718) byl zakladatelem vlastnické kolonie *Pensylvánie*, k níž obdržel zakladatelskou listinu (charter) od anglického krále Karla II. v roce 1681. Penn zavedl náboženskou svobodu nejen pro členy své církve, ale od samého počátku pro členy dalších náboženských společenství: hugenoty, tj. francouzské kalvinisty, luterské evangelíky ze zemí německých, skandinávských a z Uherska (Maďary i Slováky), katolíky, židy a další, kteří přicestovali z mnoha evropských zemí.¹⁹

2. Prvních šest desetiletí 18. století

V tomto období se systém zavedených církví v jednotlivých koloniích postupně měnil v souvislosti s rozrůzněním náboženských denominací. Naprostá většina jejich obyvatel sice byla protestantského vyznání, ale náleželi k různým denominacím. Ve Virginii, pojmenované po panenské královně Alžbětě I., kde byla anglikánská církev (dnes Církev episkopální) církví zavedenou, žili také skotští a irští presbyteriáni, v kongregacionalistických koloniích Connecticut a Massachusetts žili také anglikáni. Společné soužití na jednom území postupně vyústilo ve vzájemnou toleranci.

V tomto období (1700–1760) se kromě toho měnilo národnostní složení kolonií: na počátku 18. století byla většina jejich obyvatel Angličanů, v prvním desetiletí 18. století přicházejí Skotové, kolem roku 1717 obyvatelé Ulsteru, mezi lety 1720 a 1740 německy mluvící obyvatelé Švýcarska.

¹⁷ Srov. ARIENS, DESTRO, *Religious Liberty in a Pluralistic Society*, s. 58; TINDALL, George B., SHI, David E., *Dějiny Spojených států amerických*, 2. vydání, Praha, 1996, s. 20.

¹⁸ *Kvakeři* (Religious Society of Friends, Přátelé Boží) vycházejí z přesvědčení, že každý člověk má možnost přímé zkušenosti s Bohem, bez prostřednictví duchovních. Konají bohoslužby bez kazatelů z povolání. Jednotliví bratři mluví pod vlivem osvětlení ze strany Ducha svatého. Jejich název kvakeři či kvěkři, původně přezdívka, je odvozen od slovesa *to quake*, třásti se bázní před Hospodínem. Viz TRETERA, HORÁK, *Církevní právo*, 2. přepracované a doplněné vydání, s. 397.

¹⁹ Srov. TRETERA, HORÁK, *Právní dějiny církví*, s. 214.

Dalším důležitým faktorem bylo *Velké probuzení* (Great Awakening), náboženské hnutí, jehož cílem byla ve všech anglicky mluvících zemích na celém světě obnova křesťanského života. Důsledkem byla vnitřní proměna protestantských církví, vnitřní obrácení jejich členů. V případě, že staré církve nebyly dosti dynamickými, vznikaly církve nové. První fáze Velkého probuzení počíná kolem roku 1740 a trvá po několik desítek let. Jedním z rozhodných směrů tohoto hnutí byl metodismus, který založili v Oxfordu bratři John Wesley a Charles Wesley a jejich přítel George Whitefield.

V důsledku změn v národnostním složení obyvatel a změn v jejich církevní příslušnosti nebylo složení obyvatel kolonií nábožensky homogenní. Zavedené církve jsou v tomto období nadále preferovány ve veřejném životě a finančně podporovány z veřejných zdrojů, ale přestávají být základem politického a duchovního života, jak tomu bylo v 17. století.²⁰

O významném vlivu církví v amerických koloniích svědčí zakládání církevních kolejí jakožto institucí vyššího vzdělání. Harvardova kolej, která je nejstarší americkou univerzitou, byla založena roku 1636 pro výchovu kongregacionalistických duchovních. Anglikánská církev založila roku 1693 Kolej Williama a Mary ve Virginii. Yaleova univerzita v Connecticutu vznikla pro posílení vzdělání kongregacionalistů (1701), presbyteriánskou kolej v New Jersey, tj. pozdější Princetonskou universitu, založili roku 1746 skotští presbyteriáni, kdežto anglikáni založili roku 1745 Královu kolej v New Yorku, tj. pozdější Kolumbijskou universitu.

Z kolejí založených v koloniálním období byla inspirována světskými pohnutkami pouze Pensylvánská univerzita, která vznikla roku 1754 jako Filadelfská akademie.²¹

3. Léta 1760–1820

Za třetí období vývoje konfesního práva označují Wilson a Drakeman mezidobí let 1760 a přibližně 1820. V tomto období dochází k postupnému zániku institutu zavedených církví. Pro dějiny práva USA jde o velmi důležité období, během něhož byla schválena Ústava Spojených států a její první dodatek, obsahující klauzule o náboženské svobodě.

²⁰ Srov. WILSON, DRAKEMAN, s. 32–33.

²¹ Srov. TINDALL, SHI, *Dějiny Spojených států amerických*, s. 57.

Deklarace práv Virginie

Pro vývoj konfesního práva je důležitým právním dokumentem *Deklarace práv Virginie* (The Virginia Declaration of Rights) schválená jejím zákonodárným sborem 12. června 1776.²² Její oddíl 16 zaručuje svobodu náboženského vyznání. Autorem návrhu deklaráce byl George Mason, jeho revizi provedl Thomas Jefferson.²³

Americká revoluce

Thomas Jefferson je hlavním autorem *Prohlášení nezávislosti*, které bylo publikováno zanedlouho poté, 4. července 1776, a které je vůdčím filosofickým dokumentem americké revoluce.

Přestože americká revoluce způsobila oddělení kolonií od mateřské země, její spojení se zásadami anglického právního a politického myšlení trvalo. Za zdroje politické, teologické a ústavní teorie v Americe zakladatelského období bývají někdy označována díla Johna Locka, Bible a ústavněprávní pojednání, jejichž autorem byl Sir Edward Coke (1552–1634).²⁴

V této souvislosti je zajímavé srovnání americké revoluce s francouzskou revolucí. Základem americké revoluce a jejího rétorického ospravedlnění nebylo otevřené a radikální odmítnutí minulosti typické pro francouzskou revoluci. O tomto rozdílu hovoří Edmund Burke ve svém díle *Letters on a Regicide Peace I.* z roku 1796, v němž označuje za charakteristické znaky francouzské revoluce královraždu, jakobinismus a ateismus.²⁵

Pamětní spis a protest

V letech 1784–1785 projednával zákonodárný sbor Virginie zákon o zdanění obyvatelstva státu ve prospěch duchovních zavedené anglikánské církve. James Madison z Virginie adresoval roku 1785 tomuto shromáždění anonymní pojednání nazvané *Pamětní spis a protest* (Memorial and Remonstrance), který obsahoval argumenty proti návrhu a přispěl k jeho zamítnutí.²⁶

²² Český překlad in: KUKLÍK, SELTENREICH, *Dějiny angloamerického práva*, 1. vyd., s. 504–505.

²³ Srov. ARIENS, DESTRO, *Religious Liberty in a Pluralistic Society*, s. 62.

²⁴ Srov. SANDOZ, Ellis, *Základy americké svobody a vlády zákona*, in: ŽEGKLITZ, Jaromír (ed.), *Velké postavy politické filosofie*, Praha, 1996, s. 83.

²⁵ Tamtéž, s. 82.

²⁶ Srov. ARIENS, DESTRO, *Religious Liberty in a Pluralistic Society*, s. 64.

Virginský statut o náboženské svobodě

Milníkem amerického konstitucionalismu je *Virginský statut o náboženské svobodě* (Virginia Statute for Religious Freedom) z roku 1786.²⁷ Autor jeho návrhu je Thomas Jefferson, jenž jej vypracoval v roce 1777 a předložil zákonodárnému sboru Virginie v roce 1779, který jej tehdy neschválil. Návrh zákona, po Jeffersonově revizi, znovu předložil jeho mladší spolupracovník James Madison a zákonodárny sbor Virginie jej schválil 16. ledna 1786.²⁸

Anglikánská církev přestala být na základě Virginského statutu ve Virginii zavedenou církví.²⁹ Zásady formulované v procesu disestablishmentu anglikánské církve ve Virginii se pak vtělily do prvního dodatku Ústavy Spojených států, který byl k ústavě z roku 1787 připojen roku 1791.³⁰

Vznik klauzulí o náboženské svobodě: první dodatek k Ústavě Spojených států

První dodatek je součástí Listiny práv (Bill of Rights), prvních deseti dodatků k Ústavě USA. Kongres Spojených států začal pracovat na Listině práv v polovině roku 1789. James Madison, zástupce Virginie, předložil 8. června 1789 Sněmovně reprezentantů návrh, jehož součástí byl seznam dodatků, včetně klauzulí o náboženské svobodě. Znění dodatků poté projednávaly obě komory Kongresu, přičemž znění klauzulí o náboženské svobodě se během nich měnilo.

Konečné znění klauzulí o náboženské svobodě formulovala na konci září 1789 společná komise (konferenční výbor) složená ze tří zástupců Senátu a tří zástupců Sněmovny reprezentantů v čele s Jamesem Madisonem. Jsou součástí prvního dodatku k Ústavě spojených států a zní takto:

*Kongres nesmí vydávat zákony zavádějící nějaké náboženství nebo zákony, které by zakazovaly svobodné vyznávání nějakého náboženství.*³¹

V originálním znění: *Congress shall make no law respecting an establishment of religion, or prohibiting the free exercise thereof.*

²⁷ Český překlad viz KUKLÍK, SELTENREICH, *Dějiny angloamerického práva*, 1. vyd., s. 507–508.

²⁸ Srov. ARIENS, DESTRO, *Religious Liberty in a Pluralistic Society*, s. 69; RAKOVE, Jack N., *Declaring Rights, A Brief History with Documents*, Boston/New York, 1998, s. 94.

²⁹ RAKOVE, s. 94.

³⁰ Srov. TRETERA, HORÁK, *Právní dějiny církvi*, s. 226.

³¹ Srov. ARIENS, DESTRO, *Religious Liberty in a Pluralistic Society*, s. 78–88.

Tradiční americká jurisprudencce rozlišuje dvě klauzule o náboženské svobodě:

1. o zavádění náboženství (*establishment clause*),
2. o svobodném vyznávání náboženství (*free exercise clause*).³²

Zed' oddělení aneb o neuvěřitelných osudech jedné metafory

Z roku 1802 pochází obrat či spíše metafora, která dosud hraje roli při soudním výkladu klauzulí prvního dodatku o náboženské svobodě soudy a používají ji autoři ústavněprávních a konfesněprávních pojednání: „zed' oddělení“ mezi církví a státem („wall of separation between Church and State“).

Dne 7. října 1801 napsal Výbor baptistického sdružení v Danbury ve státě Connecticut dopis prezidentu Spojených států Thomasu Jeffersonovi, v němž si stěžuje na své ponižující postavení coby náboženské menšiny v tomto státě. V té době byli zavedenou církví v Connecticutu kongregacionalisté, což působilo potíže nejen baptistům, ale také ostatním disentním protestantským denominacím. Kromě toho byli kongregacionalisté úzce propojeni s federalisty. Baptisté se obracejí na Thomase Jeffersona jakožto na prezidenta zvoleného za republikány.³³

Dne 1. ledna 1802 Thomas Jefferson ve své odpovědi výboru v Danbury zmiňuje, že mezi státem a církví by měla být vybudována *zed' oddělení*.

Dopis do Danbury, zejména metafora o zdi oddělení, povzbudil Nejvyšší soud Spojených států k tomu, že použil vyjádření o zdi oddělující stát a církev při posuzování případů klauzule o svobodném vyznávání náboženství v rozhodnutí Reynolds v. United States z roku 1879 a klauzule o zavádění náboženství v rozhodnutí Everson v. Board of Education z roku 1947.

Někteří autoři včetně nás si kladou otázku, zda je logické, aby tomuto spíše metaforickému vyjádření Thomase Jeffersona byla dodnes přikládána taková váha v rozhodnutích Nejvyššího soudu Spojených států. „Máme podezření, že většina Američanů, a možná mnoho právníků, je více obeznámena s metaforou ‚zed' oddělení‘ než se skutečným textem prvního dodatku nebo historickými okolnostmi, které jej inspirovaly.“³⁴

³² Srov. TRETERA, HORÁK, *Právní dějiny církví*, s. 226.

³³ Srov. ARIENS, DESTRO, *Religious Liberty in a Pluralistic Society*, s. 92.

³⁴ CHOPKO, Mark E., MOSES, Michael F., *Freedom to be a Church: Confronting Challenges to the Right of Church Autonomy*, in: The Georgetown Journal of Law & Public Policy, Vol. 3, Number 2, summer 2005, Washington DC, s. 394.

4. Od roku 1820 do začátku občanské války v USA v roce 1861

Ve velkých přistěhovaleckých vlnách ve 20. letech 19. století přichází do USA početná skupina imigrantů katolického vyznání a příslušníků židovského vyznání.³⁵ Jedním z nejznámějších přistěhovalců je svatý Jan Nepomucký Neumann (1811–1860), rodák z Prachatic, který vystudoval v Čechách teologii, a roku 1836 přistál na lodi v New Yorku, záhy na to byl vysvěcen na kněze a stal se neúnavným misionářem, vzdělavatelem imigrantů, představeným kongregace redemptoristů, a nakonec filadelfským biskupem. Je zakladatelem sta škol. V roce 1977 byl svatořečen a je druhým světcem USA.³⁶

Ve 20. letech 19. století se začíná utvářet centralizovaný systém veřejných základních a středních škol, které jsou financovány státem, jak je známe dnes. Jeho účelem bylo poskytnout přistěhovalcům vzdělání, naučit je angličtině a umožnit jim sžít se s novou zemí.³⁷

Alexis de Tocqueville o náboženství v Americe

Tento vynikající francouzský myslitel uskutečnil ve 30. letech 19. století studijní cestu do USA, a svá pozorování zachytil ve své knize *Demokracie v Americe* z roku 1835.³⁸ Obdivuje v ní americký systém konfesního práva a zmiňuje, že v základech americké revoluce bylo přítomno „spojení ducha křesťanství a ducha svobody“, které tak bylo od počátku v souladu s americkým vlastenectvím.³⁹ Křesťanství v USA označuje jako demokratické a republikánské. Uvádí, že „politika a náboženství byly od počátku ve shodě a od té doby nikdy ve shodě být nepřestaly“⁴⁰ a dodává: „Ve Spojených státech existuje nesčetné množství sekt. Liší se navzájem kultem, jímž je třeba Stvořitele uctívat, ale všechny se shodují, pokud jde o povinnost lidí navzájem. Každá sekta tedy uctívá Boha svým způsobem, ale všechny

³⁵ Srov. WILSON, DRAKEMAN, *Church and State in American History*, s. xvi.

³⁶ Srov. TRETERA, Jiří Rajmund, *P. Jan Blesík a svatořečení Jana Nepomuckého Neumanna*, in: *Zrcadlo církve 7/2021/2*, Praha, s. 2.

³⁷ Srov. ARIENS, DESTRO, *Religious Liberty in a Pluralistic Society*, s. 386.

³⁸ V původním vydání *De la démocratie en Amérique*.

³⁹ Srov. TOCQUEVILLE, Alexis de, *Demokracie v Americe I.*, Praha, 1992, s. 223.

⁴⁰ *Ibid.*, s. 218.

sekty hlásají ve jménu Boha stejnou morálku.⁴⁴¹ Důvodem pro pokojnou nadvládu náboženství Tocqueville vidí hlavně v úplném odloučení církve od státu.⁴²

Prof. Ellis Sandoz z Louisiany, politický filosof a historik, k tomu dodává, že odluka církve od státu nebyla nikdy tak absolutní, jak si Tocqueville myslel. Podstatná část morálního rozměru americké revoluce měla podle Sandoze svůj původ v náboženských společenstvích a kazatelé i laičtí představitelé církví hráli významnou, možná dokonce rozhodující roli v rozhodování národa ve prospěch nezávislosti a v udržování jeho odhodlání dovést válku za nezávislost do konce.⁴³

Malá sonda do školského systému

Od dob Otců poutníků do počátku 19. století byli obyvatelé dnešních USA vzdělávání svými církvemi. Holandská reformovaná církev otevřela na území dnešního města Nový York školu v roce 1633, bostonská latinská kolej byla otevřena v roce 1635. V době přijetí prvního dodatku k Ústavě Spojených států neměla ani Virginie, ani jiná kolonie systém veřejných škol, jaký známe dnes.⁴⁴

Příkladem misijního zápalu kněží a kazatelů je činnost sv. Jana Nepomuckého Neumanna, který ve své misijní činnosti vykonávané z pověření biskupem z New Yorku po tomto celém státě, se dostal v 30. letech 19. století až na hranice státu New York s Kanadou: „Mladý kněz byl mezi svými svěřenci velmi oblíben, což si vysloužil svou obětavostí, kdy byl ochoten cestovat i velké vzdálenosti kvůli křtu i umírajícím, které zaopatřoval na poslední cestu. A také kvůli péči, kterou věnoval vzdělání dětí. Záhy si totiž uvědomil, že děti přistěhovalců nejenže často nevědí nic o Bohu či víře, ale mnohdy nejsou schopny ani pořádně mluvit anglicky, ani svými původními jazyky. Neumann byl *nadáný učitel* a jeho studenti i po letech s láskou vzpomínali na jeho *příběhy*, jimiž jim ve třídě přibližoval *Bibli* a *katechismus*. Již v prvním období svého působení postavil tři školy, několik kostelů a far.“⁴⁵

⁴¹ Ibid., s. 221. Slovo sekta není míněno pejorativně, je tím míněno náboženské společenství.

⁴² Ibid., s. 225.

⁴³ Srov. SANDOZ, *Základy americké svobody a vlády zákona*, s. 90.

⁴⁴ ARIENS, DESTRO, *Religious Liberty in a Pluralistic Society*, s. 384.

⁴⁵ CÍRUS, Vojtěch, TRETERA, Jiří Rajmund, *Vzpomínali jsme na sv. Jana Nepomuckého Neumanna, patrona škol, i letos*, in: Zrcadlo církve 7/2021/2, Praha, s. 5.

Z dnešního pohledu může poněkud úsměvně působit spor z roku 1840 o četbu Bible v obecných (common) čili veřejných školách ve státě New York. Tyto školy, nazývané též školy bezplatné (free), poskytovaly vzdělání dětem chudých rodičů a vyučovalo se v nich jak světským předmětům, tak i náboženství. Rodiče katolických žáků, z velké části čerství přistěhovalci irského původu, nesouhlasili s používáním protestantského překladu Bible krále Jakuba (King James Version), vybraného vedením škol.⁴⁶

5. Od konce občanské války v USA do roku 1920

V tomto období se Spojené státy stávají zemí, jejíž obyvatelé pocházejí ze stále většího množství národů a zvyšuje se i počet náboženských vyznání na jejich území.

Případ Reynolds v. United States

V roce 1879 rozhodl Nejvyšší soud USA případ Reynolds v. United States,⁴⁷ jenž se týkal přezkumu federálního zákona kriminalizujícího polygamní manželství, který byl namířen proti mormonům obývajícím teritorium Utah. Soud potvrdil svým rozhodnutím ústavnost zákona a poprvé vyložil obě klauzule o náboženské svobodě prvního dodatku k Ústavě Spojených států.

Školství na pořadu dne

Katolická menšina nebyla srozuměna se systémem veřejného, státem podporovaného školství. Ve veřejných školách státu New York byl za závazný určen překlad Bible krále Jakuba a veřejné orgány odmítly financovat katolické školy z veřejných prostředků, na což katolíci reagovali zakládáním katolických církevních škol v tomto státě a posléze v Bostonu a Chicagu.⁴⁸

V roce 1884 schválil Třetí plenární koncil katolických biskupů v Baltimore dekry, které určovaly školskou politiku katolické církve v USA až do Druhého vatikánského koncilu. Při každém kostele měla být postavena a vedena katolická škola, pokud diecézní biskup neudělí kvůli vážné nemožnosti výjimku. Katoličtí rodiče mají principiálně povinnost posílat své děti do katolických farních škol. Laičtí členové katolické církve byli vyzváni k podpoře zakládání církevních škol.

⁴⁶ Srov. ARIENS, DESTRO, *Religious Liberty in a Pluralistic Society*, s. 148–149.

⁴⁷ Reynolds v. United States, 98 U. S. 145 (1878).

⁴⁸ Srov. ARIENS, DESTRO, *Religious Liberty in a Pluralistic Society*, s. 165.

Je třeba poznamenat, že v 19. století byla většina škol (jak veřejných, tak soukromých) školami základními. Jen deset procent žáků ve středoškolském věku navštěvovalo střední školy. Většinu katolických středních škol vlastnily řeholní řády, zatímco základní školy vznikaly při farnostech.⁴⁹

Třetí plenární koncil nařídil vytvoření katechismu pro katolickou církev v USA, který vyšel pod názvem *A Catechism of Christian Doctrine*⁵⁰ a jako klasický katechismus obsahující otázky a odpovědi sloužil jako základní zdroj náboženského vzdělávání žákům katolických církevních škol až do Druhého vatikánského koncilu. V praxi je znám pod označením baltimorský katechismus.

Zajímavou reakcí na systém veřejných škol byl návrh Mons. Johna Irelanda, arcibiskupa v Saint Paul, Minnesota, známý pod názvem *Faribault Plan*, který hájil spolupráci katolického a veřejného školství. V roce 1890 navrhl, aby veřejnost podporovala církevní školy. Plán se setkal s velkou opozicí uvnitř katolické církve i mimo církve.⁵¹

Pro vybudování systému katolických církevních škol a jeho udržení mělo velký význam, že náklady na platy učitelů, zejména řeholníků, byly nižší, než je to u obdobných typů škol obvyklé.⁵²

6. Od první světové války do zvolení J. F. Kennedyho prezidentem USA

V tomto období se formují tři základní směry v pohledu na vztah státu a církvi: směr protestantský, židovský a katolický. V pohledu na vztah státu a církvi se vedle pohledu náboženského a pohledu politického odrážejí častěji právní a ústavně-právní stránky tohoto vztahu.⁵³

⁴⁹ Srov. HUNT, Thomas C., CARPER, James C. (eds.), *Religious Schools in the United States K–12, A Source Book*, New York/London, 1993, s. 134 a 138.

⁵⁰ *A Catechism of Christian Doctrine*, prepared and enjoined by order of the Third Plenary council of Baltimore, Published by Ecclesiastical Authority, The Catholic Publication Society Co, New York, 1885, 72 s. Viz <<https://curate.nd.edu/downloads/m613mw25w5p>> (13. 2. 2023).

⁵¹ Srov. HUNT, CARPER (eds.), *Religious Schools in the United States K–12*, s. 129.

⁵² Srov. TRETERA, HORÁK, *Konfesní právo*, s. 278.

⁵³ Srov. WILSON, DRAKEMAN, *Church and State in American History*, s. xviii.

Rozhodnutí Cantwell a Everson

V roce 1940 vydal Nejvyšší soud rozhodnutí ve věci Cantwell v. Connecticut⁵⁴ a v roce 1947 rozhodnutí ve věci Everson v. Board of Education,⁵⁵ jimiž rozšířil použití klauzulí o zavádění náboženství a svobodném vyznávání náboženství prvního dodatku k Ústavě na jednotlivé státy Unie, resp. stanovil, že se tyto klauzule použijí v budoucnu na pravomoc federace i států. Nejvyšší soud aplikoval v těchto případech první dodatek na státy prostřednictvím čtrnáctého dodatku k Ústavě.

J. F. Kennedy prezidentem

8. listopadu 1960 byl John Fitzgerald Kennedy (1917–1963) těsnou většinou zvolen prezidentem USA jakožto první katolík v dějinách. Během své předvolební kampaně přesvědčivě zdůvodnil, že jeho vyznání není na škodu náboženské svobody a nestane se záminkou privilegovanosti katolického vyznání.

Své argumenty shrnul v projevu, který přednesl ke sdružení duchovních metropole Houston 12. září 1960 v hotelu Rice v Houstonu (Texas).⁵⁶

7. Od počátku 60. let 20. století dodnes

Jde o období náboženského a kulturního pluralismu. Probíhá „velký boj o místo, jaké má zaujímat náboženství ve společnosti.“⁵⁷ Na jedné straně stojí zastánci akomodace, tedy spolupráce mezi státem a náboženskými společenstvími či benevolentní neutrality státu, na straně druhé stojí zastánci přísného oddělení státu a náboženských společenství (separation).⁵⁸

⁵⁴ Cantwell v. Connecticut, 310 U. S. 296 (1940).

⁵⁵ Everson v. Board of Education, 330 U. S. 1 (1947).

⁵⁶ Jeho projev je otištěn in: WILSON, DRAKEMAN, *Church and State in American History*, na s. 190–192 a na stránkách *John F. Kennedy Presidential Library and Museum* pod názvem *Address to the Greater Houston Ministerial Association* <<https://web.archive.org/web/20070911175450/http://www.americanrhetoric.com/speeches/jfkhoustonministers.html>> (14. 2. 2023).

⁵⁷ WILSON, DRAKEMAN, *Church and State in American History*, s. xviii.

⁵⁸ Tamtéž, s. xviii–xix. K novějším soudním případům srov. HORÁK, Zábaj, *Rozhodnutí Nejvyššího soudu USA ve věci Hosanna-Tabor Evangelical Lutheran Church and School v. Equal Employment Opportunity Commission*, in: BENÁK, Jaroslav (ed.), *Církev a stát*, Brno, 2018, s. 12–17; KŘÍŽ, Jakub, *Autonomie církvi*, Praha, 2017, s. 85–95 a 157–175.

Náboženská společenství (vyznávající protestanté, katolíci, většinou zastupovaní Konferencí katolických biskupů Spojených států, konzervativní židé, mormoni a další náboženské skupiny) vzájemně spolupracují a dosti často v zásadních záležitostech ochrany náboženské svobody postupují společně, zvláště v řízeních před Nejvyšším soudem USA. Náboženské neshody mezi nimi z dřívějších dob se staly minulostí.⁵⁹

Resumé

Článek popisuje sedm období v dějinách konfesního práva na území dnešních Spojených států amerických od 17. století dodnes. Začíná příchodem Otců poutníků, pokračuje vývojem v anglických koloniích, zmiňuje Virginský statut o náboženské svobodě a přípravu prvního dodatku k Ústavě USA. Zabývá se některými rozhodnutími Nejvyššího soudu USA o náboženské svobodě a v závěru sleduje některé aspekty vývoje veřejného a katolického školství.

Summary

The Development of Religion Law in the United States of America Divided into Periods from the 17th Century to the Present Day

This article describes seven periods in the history of religion law in what is now the United States of America from the 17th century to the present day. It begins with the arrival of the Pilgrim Fathers, continues with developments in the American colonies and makes reference to the Virginia Statute for Religious Freedom and the drafting of the First Amendment to the United States Constitution. It discusses some U.S. Supreme Court decisions on religious freedom and concludes by looking at certain aspects of the development of public and Catholic education.

Klíčová slova: Otcové poutníci, Thomas Jefferson, James Madison, První dodatek k Ústavě USA, klauzule o náboženské svobodě, konfesní právo USA, Nejvyšší soud USA

Keywords: Pilgrim Fathers, Thomas Jefferson, James Madison, First Amendment to the United States Constitution, Religious Freedom Clause, religion law of the United States of America, U.S. Supreme Court

⁵⁹ Autorovi tohoto pojednání sdělil tuto informaci jeden z představitelů právnické fakulty Americké katolické univerzity ve Washingtonu, D.C., během jeho měsíčního studijního pobytu v tomto městě v lednu a únoru 2002.

Autor

Doc. JUDr. ICLic. Záboj Horák, Ph.D., LL.M., absolvoval Právnickou fakultu Univerzity Karlovy v roce 1998 a doktorské studium na téže fakultě v roce 2002. Vystudoval soukromé právo v Münsteru (Německo) a kanonické právo v Lublinu (Polsko). Od roku 2002 vyučoval na Právnické fakultě Univerzity Karlovy římské právo a právní dějiny, po své habilitaci v roce 2012 se stal garantem oborů církevní a konfesní právo. Je místopředsedou Společnosti pro církevní právo.

Author

Associate Professor JUDr. ICLic. Záboj Horák, Ph.D., LL.M., born in 1975, graduated from the Faculty of Law of Charles University in Prague in 1998 before obtaining a doctoral degree from the same faculty in 2002. He has also studied private law in Münster (Germany) and canon law in Lublin (Poland). Since 2002, he has taught Roman law and legal history, while he has been a guarantor of church law and religion law subjects following habilitation in 2012. He is currently vice chairman of the Church Law Society.

Kontakt

doc. JUDr. Záboj Horák, Ph.D.

Univerzita Karlova, Právnická fakulta

Nám. Curieových 7

116 40 Praha 1

e-mail: horakz@prf.cuni.cz



14. prosinec 2022: pohled do přeplněného sálu č. 38 pražské právnické fakulty, kde se konal slavnostní 85. večer Společnosti pro církevní právo.

14th December 2022: a view of the crowded hall no. 38 of the Prague Faculty of Law, where the 85th gala evening of the Church Law Society was held.

Foto Antonín Krč

Papa emeritus jako teologický a kanonickoprávní problém – zamyšlení nad tématem v kontextu úmrtí emeritního papeže Benedikta XVI.

Drahomír Suchánek

Tato studie vznikla v rámci programu Cooperatio, vědní oblasti „History“.



Dne 10. února 2013 oznámil papež Benedikt XVI. shromážděným kardinálům v rámci pravidelně konané konsistoře své rozhodnutí, že z důvodu pokročilého věku a úbytku sil se necítí být schopen přiměřeným způsobem vykonávat všechny povinnosti spojené se službou římského biskupa a nástupce sv. Petra a rezignuje na tento úřad. Současně určil přesné datum a hodinu uvolnění papežského stolce (*sede vacante*) a vyzval ke svolání volebního konkláve.¹ Na základě tohoto rozhodnutí došlo podle platné legislativy k uvolnění papežského úřadu, resp. k následnému zvolení nového papeže, zatímco stávající papež přijal po své rezignaci titul emeritního papeže (*papa emeritus*).

Ačkoliv nebylo papežovo rozhodnutí v principu zpochybnováno, otevřelo vedle značného překvapení i řadu důležitých teologických a právních otázek, jejichž řešení nebylo až do okamžiku úmrtí Benedikta XVI. uspokojivě vysvětleno. Tato studie se snaží nejen krátce shrnout problémy, s nimiž je otázka papežského odstoupení v moderní době spojena, ale také se zamýšlí nad právním a teologicko-ekleziálním rozměrem emeritního papežství. Nelze totiž vyloučit, že i stávající papež František se vydá cestou svého předchůdce a problematika emeritního papežství bude opětovně nastolena.

¹ Viz DECLARATIO, in: <http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/la/speeches/2013/february/documents/hf_ben-xvi_spe_20130211_declaratio.html> (8. 2. 2023).

Papežská rezignace Benedikta XVI.

Papežská renunziace tvořila pevnou součást středověkého kanonického práva a jejími hlavními aspekty se zabývaly jak Graciánův dekret či Liber Extra, tak jejich další autoritativní rozborů a komentářů. Současně nelze pominout, že se jednalo spíše o teoretický problém, jehož praktický dopad se omezoval na několik specifických kauz složení úřadu, zejména papeži Celestinem V. (1294)² a Řehořem XII. (1415), resp. vzdoropapežem Felixem V. (1449).³ Právní věda i historická praxe ovšem toto papežské oprávnění a možnost svobodně opustit svůj úřad stále registrovaly a papežské zřeknutí se úřadu ponechaly v platnosti i nové kodexy kanonického práva z roku 1917 v kánonu 221,⁴ i z roku 1983 v kánonu 332 § 2.⁵ Teprve odstoupení papeže Benedikta XVI. však potvrdilo, že se nejedná o mrtvý relikt středověku.

Navzdory pevnému zakotvení možnosti papežské rezignace v rámci právního řádu katolické církve nelze pominout fakt, že dosud nedošlo ze strany papežské kurie ani teologických či kanonickoprávních autorit katolické církve k interpretaci všech aspektů rezignace a vyjasnění statusu emeritního papeže a jeho následného působení. Kánon 332 § 2 CIC se omezuje na deklaraci, že „jestliže se papež zřekne svého úřadu, vyžaduje se k platnosti, aby zřeknutí se bylo svobodné a řádně sděleno, nevyžaduje se, aby bylo přijato od kohokoliv“.

Jedná se přitom o téma, které stále rezonuje uvnitř katolické církve a zasahuje do jednotlivých částí jejího života včetně ekleziologie či kanonistiky. Aktuálnost dokazuje například reakce bývalého papeže Benedikta XVI. na rozhovor, který poskytl německý kardinál Walter Brandmüller novinám *Frankfurter Allgemeine Zeitung* dne 28. října 2017, v němž kritizoval papežovo rozhodnutí odstoupit z úřadu

² Detailně rezignaci analyzují např. BERTRAM, Martin, *Die Abdankung Papst Cölestins V. (1294) und die Kanonisten*, in: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Kanonistische Abteilung 56/1970, s. 1–101 či GIGLIOTTI, Valerio, *La rinuncia alla tiara nel medioevo: tra scientia Dei e scientia iuris*, in: PIERI, Bernardo, BRUSCHI, Ugo (eds.), *Luoghi del giure. Prassi e dottrina giuridica tra politica, letteratura e religione*, Bologna, 2009, s. 219–265. V češtině je k dispozici např. můj kratší rozbor SUCHÁNEK, Drahomír, *Renuntiationis papae – rezignace papežů ve středověku*, in: DOLEŽALOVÁ, Eva, SOMMER, Petr (eds.), *Středověký kaleidoskop pro muže s hůlkou. Věnováno Františku Šmahelovi k životnímu jubileu*, Praha, 2016, s. 184–187.

³ K odstoupením Řehoře XII. a Felixe V. srov. rozborů níže.

⁴ „Si contingat ut Romanus Pontifex renuntiet, ad eiusdem renuntiationis validitatem non est necessaria Cardinalium aliorumve acceptatio.“

⁵ „Si contingat ut Romanus Pontifex muneri suo renuntiet, ad validitatem requiritur ut renuntiationis libere fiat et rite manifestetur, non vero ut a quopiam acceptetur.“

jako nesystémové a vnášející do organismu katolické církve zmatení. Podle kardinála Brandmüllera se ani samotní kardinálové nemohou smysluplně vyrovnat s novou skutečností, zejména s podvojnou existencí nového úřadujícího papeže a emeritního papeže.⁶

Následná snaha papeže Benedikta XVI. obhájit své jednání (dva osobní dopisy z listopadu 2017, které unikly na veřejnost a byly následně otištěny v novinovém deníku *Bild*) ukázala, že stále přetrvává řada nejasností a pozice emeritního papeže není zřetelně definována. Emeritní papež ve svých listech implicitně připustil obtížnost své pozice, kterou sice i nadále hájil, ale současně dodal: „Pokud znáte lepší způsob, a proto věříte, že můžete odsoudit to, co jsem si zvolil, řekněte mi to.“⁷

Také některá jeho další prohlášení bylo možné interpretovat tak, že Benedikt XVI. záměrně odmítal stanovit závaznou výpověď v tomto směru a ponechal pozici emeritního papeže bez teologicko-právního zakotvení.⁸ Nic na tom nemění ani náznaky, že hlavním důvodem menšího zájmu Benedikta XVI. o tento problém bylo jeho přesvědčení, že s ohledem na špatný zdravotní stav nebude v pozici emeritního papeže příliš dlouho – další vývoj měl ukázat, že v tomto ohledu se Benedikt XVI. mýlil, neboť žil ještě dalších téměř jedenáct let.

Ačkoliv tedy papež Benedikt XVI. prezentoval své odstoupení z papežského úřadu jako osobní a individuální rozhodnutí bez nároku na systémovost, svým činem fakticky nastolil precedens „usnadňující“ obdobné jednání i pro jeho další nástupce. Je proto více než žádoucí, aby došlo k pevnějšímu vymezení jak dílčích aspektů rezignace, tak statusu emeritního papeže a jeho vymezení k papeži úřadujícímu, aby v budoucnosti nemohlo docházet k nežádoucím konfliktům. Jedná se tedy bezesporu o mimořádně aktuální a důležitý problém, který se dotýká podstaty fungování katolické církve v období, kdy se intenzivně diskutuje řada klíčových otázek souvisejících s redefinicí postavení hlavy katolické církve.

⁶ *Das Christentum hechelt nicht nach Applaus*, in: <<https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/debatten/kardinal-walter-brandmueller-ueber-den-streit-um-amoris-laetitia-15266671-p6.html>> (8. 2. 2023).

⁷ Text dopisů viz *Die geheimen Botschaften der Briefe von Papst Benedikt*, in: <<https://www.bild.de/politik/inland/politik-inland/die-geheimen-botschaften-der-briefe-von-papst-benedikt-57382274.bild.html>> (8. 2. 2023).

⁸ Odkázat lze např. na rozhovory s novinářem Peterem Seewaldem (*Benedikt XVI.: poslední rozhovory s Peterem Seewaldem*, Praha, 2017, s. 37–41).

Emeritní papež jako teologický a právní problém

Status emeritního papeže a jeho místo v rámci stávajícího pojetí papežského úřadu otvírá před katolickou církví tři zásadní otázky, které jsou vzájemně provázány a celkově směřují k vymezení postavení emeritního papeže. Teologické a kanonickoprávní základy papežského úřadu předpokládají primaciální pozici římského biskupa a zdůrazňují jeho výlučnost v hierarchické struktuře katolické církve. Možnost, že by se rezignace stala standardní stránkou výkonu papežského úřadu, stejně jako existence emeritního papeže, navozující dualitu v dosud jedinečném postavení nositele papežské hodnosti, tuto strukturu nepřímo narušují a vyžadují pevnější vymezení celkového pojetí rezignace a vztahu emeritního papeže k úřadujícímu papeži.

První oblastí našeho zájmu tedy musí být *přípustnost a rozsah rezignace v kontextu kanonického práva a teologie*. Oprávněnost abdikace dlouhodobě zpochybňoval především kardinál W. Brandmüller, který argumentoval, že nelze opustit úřad jen z osobních důvodů, např. pro pocit fyzické slabosti – takové jednání neváhal nazvat neslychaným jednáním (*factum inauditum*).⁹ V principu samozřejmě legálnost rezignace uznával, ale jako církevní historik ji chápal jako zcela ojedinělý nástroj pro řešení jinak neřešitelných krizových situací. Zdůraznil současně nebezpečí možných nátlaků na odstoupení kritizovaných papežů, oslabení autority papežského úřadu a celkovou desakralizaci církevní struktury.

Všechny tyto výhrady skutečně nelze pominout a je nutné pro ně žádat relevantní odpovědi. Zatímco problematika rezignací na nižší církevní úřady je v kanonickoprávní literatuře rozsáhle analyzována a glosována,¹⁰ okolnosti a dopady papežských rezignací zůstávaly dosud s ohledem na jejich spíše historický rozměr stranou moderního výzkumu. Bude proto nutné zaměřit pozornost na definování

⁹ „Dai ‘precedenti’, citati qua e là, per la rinuncia di un Papa, è chiaramente riconoscibile che i sudetti casi si pongono in termini diversi, ma, tuttavia, non si trattò mai di una rinuncia all’Ufficio per motivi personali. Tale rinuncia è considerata un factum inauditum.“ In: BRANDMÜLLER, Walter, *Renuntiatio Papae. Alcune riflessioni storico-canonistiche*, in: Stato, Chiese e pluralismo confessionale 2016, č. 26, s. 4.

¹⁰ Základní a stále platné rozborů přináší již klasické práce CARON, Pier Giovanni, *La rinuncia all’ufficio ecclesiastico nella storia del diritto canonico dalla età apostolica alla riforma cattolica*, Milano, 1946; MCDEVITT, Gerald V., *The renunciation of an ecclesiastical office: a historical synopsis and commentary*, Washington, D.C., 1946 či HEINTSCHEL, Donald Edward, *The Mediaeval Concept of an Ecclesiastical Office: an Analytical Study of the Concept of an Ecclesiastical Office in the Major Sources and Printed Commentaries from 1140–1300*, Washington, D.C., 1956.

nejen legálnosti, ale hlavně legitimacy a morální ospravedlnitelnosti rezignace, a současně rozhodnout, zda lze rezignaci vnímat jako přípustný nástroj opuštění papežského úřadu. Nelze ani pominout vznesené návrhy na větší zapojení kardinálského kolegia, které by sice mohlo proces rezignace usnadnit a legitimizovat, v principu však zasahuje do papežského primátu a otevírá klíčovou otázku hierarchie katolické církve.

Druhé badatelské téma směřuje k *definování podstaty a práv emeritního papeže (papa emeritus)*. Vychází z faktu, že navzdory své rezignaci na papežský úřad si odstoupící papež Benedikt XVI. ponechal některé vnější znaky, které přísluší pouze úřadujícímu papeži (např. papežské jméno a část pontifikálního bílého oblečení) a nerealizoval návrat ke kardinálské hodnosti, který charakterizoval předchozí papežské rezignace.¹¹

Je třeba si uvědomit, že soužití dvou papežů nebylo v dějinách církve žádnou výjimkou. Lze doložit několik dobře popsaných precedentních řešení koexistence papežů, tedy úřadujícího papeže a papeže, který odstoupil, ale vymohl si pro sebe zvláštní status reflektující jeho předchozí postavení. První ukázkou může být postava papeže Řehoře XII., jednoho z konkurujících si pontifiků v době tzv. velkého papežského schizmatu (1378–1415/1417). Po sérii jednání, která koncilní otcové a zástupci jednotlivých stran vedli, souhlasil Řehoř XII. s odstoupením z úřadu, vymohl si ale pro sebe několik ústupků. Nenáročoval si sice žádné papežské jurisdikční pravomoci (především papežské pontifikální odění, oslovování atd.) a přijal hodnost kardinálního biskupa z Porta, ale až do své smrti (1417) disponoval postavením zvláštního legáta (*legatus ad latere*) na části území Církevního státu v Marce – nelze tedy vyloučit, že zde byla poprvé uplatněna koncepce nazývaná *papa in territorio suo*, která by držitele opravňovala na daném území vykonávat některé jurisdikční pravomoci náležející papežskému úřadu.¹²

¹¹ Ve svém dopise Walteru Brandmüllerovi papež návrat ke kardinálské hodnosti odmítá jako nevhodný, protože by pak byl vystaven přílišnému tlaku veřejnosti a jen obtížně by si uchoval uzavřenost, které se těšil jako emeritní papež.

¹² Srov. ZIMMERMANN, Harald, *Die Absetzung der Päpste auf dem Konstanzer Konzil*, in: FRANZEN, August, MÜLLER, Wolfgang (eds.), *Das Konzil von Konstanz: Beiträge zu seiner Geschichte und Theologie*, Freiburg im Breisgau, 1964, s. 113–137; ORTALLI, Gherardo, *Gregorio XII*, in: BRAY, Massimo (ed.), *Enciclopedia dei Papi*, Vol. 2: Niccolò I – Sisto IV, Roma, 2000, s. 590–593 či SUCHÁNEK, D., *Renuntiatio papae – rezignace papežů ve středověku*, s. 187–189.

Ještě signifikantnějším příkladem může být (vzdoro)papež Felix V., který po svém odstoupení (1449), a je třeba zdůraznit, že se souhlasem úřadujícího a legitimního papeže Mikuláše V., i nadále disponoval řadou papežských pravomocí. Formálně se sice rovněž přesunul do kardinálské pozice, v rámci savojského vévodství, kterému dříve vládl jako světský vládce, avšak převzal jako legát *a latere* pravomoci příslušející držiteli papežského úřadu, nosil papežské oblečení, stejně jako rybářský prsten. Tento zvláštní status jasně vymezeného okruhu papežské jurisdikce (*papa in territorio suo*) byl chápán jako výjimka po zbývající dobu života předešlého papeže, přesto na něm lze ilustrovat schopnost katolické církve nalézat řešení pro mimořádné případy vymykající se dosavadním zvyklostem.¹³ Na druhou stranu oba výše zmíněné případy se týkaly snahy vypořádat se s problémem dvojpapežství, resp. vzdoropapežství, kde si dva papežové přímo konkurovali, což nelze s otázkou emeritního papeže identifikovat.

Ačkoliv se tedy mohou případy koexistence papežů Františka a Benedikta XVI. a obou výše zmiňovaných modelů Martina V. a Řehoře XII., resp. Mikuláše V. a Felixe V., lišit, nic to nemění na problematičnosti, kterou vyvolává stav bez jasného definování statusu a práv emeritního papeže, na což ostatně správně upozornil kardinál Brandmüller. Podle kardinála je třeba vyřešit: 1. Status bývalého papeže, zejména návrat ke kardinálské hodnosti. 2. Rovněž musí být definováno jméno odchozí osoby. Aby se zabránilo vzniku existence dvou papežů, je otázkou, zda je vhodné zachovat dosavadní papežské jméno, stejně jako papežský oděv. 3. Neméně důležité je také bydliště, které mu má být přiděleno, a zázemí rezignující osoby. 4. Zvláštním problémem je regulace možných sociálních a mediálních kontaktů emeritního papeže tak, aby na jedné straně byla respektována jeho osobní důstojnost, na druhé straně, aby bylo vyloučeno jakékoliv nebezpečí pro jednotu církve. 5. Nakonec by také Brandmüller vymezil slavnostní ceremoniál pro zesnulého expapeže, který nemůže být totožný s tím, který je určen pro papeže.¹⁴

¹³ Detailně se touto otázkou zabývala ve svých pracích Ursula Giessmann (GIESSMANN, Ursula, *Der letzte Gegenpapst: Felix V. Studien zu Herrschaftspraxis und Legitimationsstrategien (1434–1451)*, Köln, 2014, zejm. s. 345–380, resp. táž autorka: *Die renuntiatio Felix' V. (1449)*, in: MÜLLER, Harald, HOTZ, Brigitte (eds.), *Gegenpäpste: ein unerwünschtes mittelalterliches Phänomen*, Wien, 2012, s. 391–410).

¹⁴ Srov. BRANDMÜLLER, W., *Renuntiatio Papae*, s. 13.

Aktuálnost této problematiky podporovalo i jednání emeritního papeže Benedikta. Všechny kroky vymezující jeho postavení se totiž zakládaly na praktických úkonech, přičemž nebyly většinou jasně zdůvodňovány a interpretovány v teologickém a kanonickoprávním kontextu. V několika spíše doplňkových prohlášeních se emeritní papež Benedikt ke statusu emeritního papeže vyjádřil jen nepřímou, přičemž jasně zdůraznil, že se jedná pouze o jeho subjektivní pohled. To otevíralo cestu pro spekulativní až zavádějící interpretace, připisující emeritnímu papeži například přetrvávající podíl na duchovních aspektech papežského úřadu. Zmínit lze např. úvahy prof. Stefana Violiho, který otevřel možnost, že se papež Benedikt nezřekl Petrova úřadu, nýbrž pouze svého aktivního výkonu vlády a učení, a ponechal si duchovní aspekt úřadu, tj. modlitbu a soucit.¹⁵

Třetí rozměr problematiky navazuje na předchozí analýzu statusu emeritního papeže a soustředí pozornost na *vymezení vztahu mezi papežem úřadujícím a emeritním*. Ačkoliv v důsledku rezignace ztrácí emeritní papež jurisdikční moc spojenou s výkonem papežského úřadu, vzájemný vztah obou papežů není ve všech aspektech zřejmý. V nedávné praxi byla rovnovážná situace postavena na zdrženlivosti emeritního papeže Benedikta, který se jen minimálně zapojoval do aktuálního církevního dění. Nelze však do budoucna vyloučit možnost, že jiný emeritní papež tuto praxi zpochybní a jeho vyjádření například povzbudí opoziční skupiny bojující proti úřadujícímu papeži.¹⁶

Nejistotu v interpretaci vzájemného vztahu obou papežů nepřímou zvýšil osobní tajemník papeže Benedikta XVI. a až do roku 2020 prefekt papežského domu arcibiskup Georg Gänswein, který v projevu z května 2016 naznačil duální chápání výkonu papežského úřadu, když hovořil o jedné papežské službě s dvěma

¹⁵ Viz VIOLI, Stefano, *La rinuncia di Benedetto XVI. Tra storia, diritto e coscienza*, in: <<http://chiesa.espresso.repubblica.it/articolo/1350913.html>> (11. 2. 2023).

¹⁶ Stačí připomenout kontroverze, které vyvolalo vydání knihy Roberta Saraha (česky *Zhloubi srdce*, Praha, 2020), do níž byl zakomponován i esej Benedikta XVI. oceňující kněžský celibát. Jelikož byla kniha chápána jako vymezení konzervativního křídla kardinálského kolegia proti politice papeže Františka, vyvolalo zaangažování emeritního papeže značnou pozornost. Obdobně lze nahlížet na nepříliš šťastnou komunikaci ohledně odmítnutí Benedikta XVI. napsat úvod k sérii publikací, které měly prezentovat dosavadní pontifikát papeže Františka. Rychle se rozšířilo přesvědčení, že důvodem byla přichylnost papeže Františka k německému teologovi (a autorovi jedné z prezentovaných publikací) Peteru Hünermannovi, s nímž měl naopak rozepře Benedikt XVI. Srov. např. *Vatikan gab Brief von Benedikt XVI. verkürzt wieder*, in: <<https://www.katholisch.de/artikel/16886-vatikan-gab-brief-von-benedikt-xvi-verkuerzt-wieder>> (11. 2. 2023).

projevy – článkem aktivním a kontemplativním.¹⁷ S ohledem na blízkost arcibiskupa Gänsweina k osobě emeritního papeže se nepochybovalo, že minimálně částečně tento názor odrážel pohled samotného papeže. Vzápětí se objevily úvahy o tzv. mystické (*renuntiatio mystica*) či pouze částečné rezignaci, po níž se Benedikt XVI. vzdal svého aktivního výkonu vlády a učení, ale ponechal si duchovní aspekt úřadu, tj. modlitbu a soucit.

Oprávněnost takových úvah navíc podpořila některá vyjádření samotného papeže Františka, především jeho pozdrav poutníkům v rámci modlitby Anděl Páně v den slavnosti svatých Petra a Pavla, kde připomněl, že 29. června 1951 byl emeritní papež vysvěcen na kněze. Následně papež dodal: „Žije v klášteře, který byl určen pro kontemplativní komunity ve Vatikánu, aby se mohly modlit za církve. V současné době je kontemplativním biskupem Vatikánu, který svůj život tráví modlitbou za církve a za římskou diecézi, jejímž je emeritním biskupem.“¹⁸

Bezpochyby je namístě určitá zdrženlivost ohledně obdobně koncipovaných vyjádření, která si nemohou nárokovat formativní teologický či kanonický rozměr. Přesto nemůže být sporu o tom, že nejasnosti ohledně právního a teologického vymezení emeritního římského biskupa nejsou žádoucí a skrývají v sobě potenciál zpochybnění výkonu papežského úřadu.

Papa emeritus jako směr kanonického a teologického výzkumu

Dosavadní výzkum tématu emeritního papežství lze označit za kusý a zahrnující jen některé aspekty problematiky. Největší pozornosti se stále těší otázka papežské rezignace jako takové, a to především její historická a kanonickoprávní dimenze. Zřeknutí se úřadu Benediktem XVI. opětovně přilákalo zájem historiků a kanojistů o oblast papežské rezignace, zvláště když bylo možné navázat na řadu již existujících výzkumů z předchozího období.

¹⁷ Srov. Benedetto XVI, la fine del vecchio, l'inizio del nuovo. L'analisi di Georg Gänswein, in: <<https://www.acistampa.com/story/benedetto-xvi-la-fine-del-vecchio-linizio-del-nuovo-lanalisi-di-georg-ganswein-3369>> (10. 2. 2023).

¹⁸ „Lui vive nel monastero, un luogo voluto per ospitare le comunità contemplative in Vaticano perché pregassero per la Chiesa. Attualmente è lui il contemplativo del Vaticano, che spende la sua vita pregando per la Chiesa e per la diocesi di Roma, della quale è vescovo emerito.“ Viz HEBDOMADA PAPAЕ. Notitiae Vaticanae Latine redditae. Die 3 (tertio) mensis Iulii anno 2021, in: <<https://www.vaticannews.va/it/vaticano/news/2021-07/hebdomada-papae-gr-in-latino-del-3-luglio.html>> (11. 2. 2023).

Historickými aspekty papežských rezignací, nahlíženými především skrze analýzy konkrétních případů, se zabývala církevní historie průběžně po celé 20. století. Z řady prací lze upozornit na již klasickou práci německého historika Haralda Zimmermanna, který se intenzivně zabýval různými případy ztráty papežského úřadu, zejména v důsledku zásahu světské moci.¹⁹ Další historici se soustředili přímo na jednotlivé rezignace, především na nejznámější odstoupení papeže Celestina V. Zde vedle průlomové monografie Petera Herda²⁰ přinesla nové poznatky mezinárodní konference konaná u příležitosti 700 let od jeho odstoupení v italském Ferentinu (1994).²¹ Další oblast zájmu se soustředila na rezignace v rámci kostnického koncilu²² či na vzdoropapeže Felixe V.,²³ kde tvoří základ nedávné práce Ursuly Giessmann. K dispozici jsou rovněž pokusy o zachycení obecnějších tendencí zřeknutí se církevních úřadů včetně papežského, většinou se však časově koncentrují na období vrcholného a pozdního středověku.²⁴

Neméně důležitou část výzkumu tvoří oblast kanonickoprávní. Jelikož odstoupení z papežského úřadu stále postrádá jasné a detailní vymezení v legislativě katolické církve, roste význam právních rozborů jednotlivých rezignací, které se v průběhu dějin udály, popř. snah právních teoretiků, kteří se snaží stanovit optimální postup a náležitosti papežských rezignací. Výzkum zde vychází z dnes již klasické práce P. G. Carona ohledně rezignací na církevní úřad,²⁵ na niž pak nava-

¹⁹ ZIMMERMANN, Harald, *Papstabsetzungen des Mittelalters*, Graz, 1968.

²⁰ HERDE, Peter, *Cölestin V. (1294): der Engelpapst*, Stuttgart, 1981.

²¹ Srov. konferenční sborník VALERI, Biancamaria (ed.), *Pietro Celestino nel settimo Centenario dell'elezione pontificia. Convegno nazionale. Ferentino, 21–22 maggio 1994*, Casamari, 1995. K tématu lze doporučit např. příspěvky BERTRAM, Martin, *La rinuncia al papato nella dottrina canonistica precedente e contemporanea a Celestino V.*, s. 101–108; PIZZI, Antonio, *Le rinunce al pontificato nei primi secoli della storia dei papi*, s. 73–83 či BARTOLOMEI ROMAGNOLI, Alessandra, *La rinuncia di Celestino V nella cronistica del tempo*, s. 109–165.

²² ZIMMERMANN, H., *Die Absetzung der Päpste auf dem Konstanzer Konzil*, s. 113–137 a souborně BRANDMÜLLER, Walter, *Papst und Konzil im Großen Schisma (1378–1431). Studien und Quellen*, Paderborn, 1990 a BRANDMÜLLER, Walter, *Das Konzil von Konstanz 1414–1418*, 2 vol., Paderborn, 1997, 1999.

²³ Srov. již výše zmíněné práce Ursuly Giessmann.

²⁴ MCDEVITT, G. V., *The Renunciation of an Ecclesiastical Office*; WETZSTEIN, Thomas, *Renuntiation – resignatio. Zum Amtsverzicht in der Kirche des hohen und späten Mittelalters*, in: RICHTER, Susan, DIRBACH, Dirk (eds.), *Thronverzicht: die Abdankung in Monarchien vom Mittelalter bis in die Neuzeit*, Köln, 2010, s. 30–61.

²⁵ CARON, Pier Giovanni, *La rinuncia all'ufficio ecclesiastico...*

zuje řada dalších studií pro jednotlivé případy s důrazem na nejlépe zdůvodněné odstoupení Celestina V.²⁶

Není přitom pochybností o tom, že nové impulzy pro další výzkum přinesla právě rezignace papeže Benedikta XVI. Již v roce 2013 byly publikovány zásadní studie zasazující papežskou rezignaci do právních dějin církve z pera turínského kanonisty Valeria Gigliottiho²⁷ a řadu poznatků přinesl kanonickoprávní časopis *Ephemerides iuris canonici*, který věnoval této problematice v roce 2016 zvláštní číslo.²⁸ Hlavní postavou kanonickoprávního výzkumu je v poslední době profesorka Geraldina Boni z univerzity v Bologni, která publikovala několik zásadních studií²⁹ a uspořádala k tématu vědeckou konferenci *La rinuncia al trono di Pietro* (2015). Spektrum řešených otázek je velmi široké, dominuje však stále vymezení podmínek, za nichž je rezignace legální, a snaha včlenit papežskou rezignaci do právního života církve s důrazem na vymezení práv a povinností držitele papežského úřadu (*munus, officium, ministerium, bonum commune*).

V porovnání s právní stránkou věci naopak teologické reflexe problematiky výrazně zaostávají a zároveň je nezbytné je řešit. Většina výše zmíněných historických a kanonickoprávních výzkumů se sice dotýká i teologických otázek, nechápou je ale jako hlavní předmět svého zájmu, jak by bylo potřeba. Hlavním hybatelem ekleziologických úvah a současně hlasitým kritikem papežské rezignace Benedikta XVI. zůstává německý kardinál Walter Brandmüller, který ve svých odborných textech³⁰ i mediálních vystoupeních opakovaně inicioval diskusi na

²⁶ BERTRAM, M., *Die Abdankung Cölestins V. (1294) und die Kanonisten*, in: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung 56/1970, s. 51–59; GIGLIOTTI, V., „Fit monachus, qui papa fuit“. *La rinuncia di Celestino V tra diritto e letteratura*.

²⁷ Např. GIGLIOTTI, Valerio, *La tiara deposta. La rinuncia al papato nella storia del diritto e della Chiesa*, Firenze, 2013.

²⁸ GIGLIOTTI, Valerio, *Un soglio da cui non si scende...? Aspetti della renuntiatio papae nella storia giuridica medievale*, in: *Ephemerides iuris canonici* 56/2016, č. 1, s. 31–70; BONI, Geraldina, *Rinuncia del sommo pontefice al munus petrinum, sedes romana vacans aut prorsus impedita. Tra ius conditum e ius condendum*, s. 71–107; GANARIN, Manuel, *Sulla natura recettizia dell'atto giuridico di rinuncia all'ufficio ecclesiastico con particolare riferimento alla renuntiatio papae*, s. 109–151 atd.

²⁹ BONI, Geraldina, *Sopra una rinuncia. La decisione di Papa Benedetto XVI e il diritto*, Bologna, 2015; BONI, Geraldina, *Due papi a Roma?*, in: *Stato, Chiesa e pluralismo confessionale* 33/2015, s. 1–76.

³⁰ BRANDMÜLLER, Walter, *Renuntiatio Papae. Some Historical-Canonical Reflexions*, in: *Jurist* 76/2016, č. 2, s. 311–325; BRANDMÜLLER, Walter, *Renuntiatio Papae. Alcune riflessioni storico-canonistiche*, in: *Stato, Chiesa e pluralismo confessionale* 2016, č. 26, s. 1–14.

téma papežské rezignace. Některé Brandmüllerovy aktivity, zejména jeho angažovanost po vydání apoštolské exhortace *Amoris Laetitia*,³¹ však téma emeritního papežství poněkud politizovaly, resp. učinily z něj v církevním prostředí nesnadně uchopitelnou problematiku.

Probírány jsou tedy v současnosti spíše dílčí teologické aspekty, např. papežská titulatura,³² oslabení papežského primátu,³³ pohled na rezignaci v kontextu změn po Druhém vatikánském koncilu³⁴ či celkový pohled na církevní změny na počátku nového milénia.³⁵ Mnoho zásadních otázek, na něž kardinál Brandmüller poukázal, však stále zůstává pouze nastíněno – desakralizace a zpochybnění výjimečnosti papežského úřadu v souvislosti s rezignací, status emeritního papeže či poměr mezi jurisdikční a sakrální stránkou nositele papežské hodnosti. Bohužel je nutné konstatovat, že se těmito důležitými otázkami s omezenou kompetencí a znalostí věci zabývají spíše novináři a internetová média než instituce, které mají nezpochybnitelné zázemí k objasnění vytčených otázek.³⁶

Závěr

Úmrtím emeritního papeže Benedikta XVI. (31. 12. 2022) došlo k ukončení specifického modelu soužití dvou papežů – jednoho obdařeného všemi jurisdikčními a exekutivními právy, jež mu přísluší jakožto hlavě katolické církve, a druhého, který po rezignaci na papežský úřad sice pozbyl výše zmíněná práva, přesto s ohledem na nedostatečně vymezený status a zachování některých vnějších znaků papežského úřadu (např. papežské jméno, oblečení) nutně působil jako nesystémový

³¹ Srov. především tzv. pochybnosti kardinálů (*dubia cardinalis*), v češtině problematiku analyzoval např. SEKERÁK, Marián, *Papež reaguje na veřejnou kritiku čtyř kardinálů: v proudu života je nutné rozlišovat*, in: <https://www.christnet.eu/clanky/5816/papez_reaguje_na_verejnou_kritiku_ctyr_kardinalu_v_proudu_zivota_je_nutne_rozlisovat.url> (9. 2. 2023).

³² EGLER, Anna, *Papa emeritus. Anmerkungen zum Titel eines Papstes post renuntiationem*, in: OHLY, Christoph, REES, Wilhelm, GEROSA, Libero (eds.), *Theologia Iuris Canonici*, Berlin, 2017, s. 169–184.

³³ DI SALVO, Giuseppe, *Benedetto XVI. Primato petrino e rinuncia*, Canterano, 2016.

³⁴ MARENCO, Gilfredo, *Benedetto XVI, il Vaticano II e la rinuncia al pontificato*, Assisi, 2013.

³⁵ SCHÜLLER, Thomas, „*Ein epochales Ereignis*“. *Die Bedeutung des Rücktritts von Papst Benedikt XVI. für Kirche und Gesellschaft*, in: KÜPPER, Moritz (ed.), *Rücktritte: Über die Kunst, ein Amt zu verlassen*, Baden-Baden, 2017, s. 105–120.

³⁶ Například s odkazem papeže Benedikta XVI. úzce spojený Institut Papst Benedikt der Sechzehnte in Regensburg.

prvek v hierarchické struktuře katolické církve. Institut emeritního papeže tím pozbyl na aktuálnosti a stal se opětovně teoretickým konceptem, přesto nemůže být pochybnosti o tom, že je více než žádoucí vymezit postavení bývalého papeže pro případ, že by opětovně došlo k výše analyzované situaci. Stávající hlava katolické církve, papež František, několikrát tuto možnost naznačil, což jen dále činí z problematiky emeritního papežství živé téma.³⁷

Není třeba pochybovat o tom, že stávající zdrženlivost papežských úřadů k této problematice úzce souvisela s danou situací, tedy s respektem k rozhodnutí papeže Benedikta XVI. rezignovat na svůj úřad bez předchozího vymezení statusu emeritního papeže. Uzákonění práv a povinností papeže po abdikaci by bezpochyby bylo v mnoha prvcích v rozporu s praxí, kterou si pro sebe vymezil Benedikt XVI., a nepřipadalo v úvahu se pokoušet o retrospektivní nastavení pravidel. Úmrtí Benedikta XVI. naopak otevřelo prostor pro vyřešení této otázky a lze předpokládat, že příslušná kuriální dikasteria se problematice budou věnovat, pokud tak již nečiní. S ohledem na jasně vymezenou hierarchickou strukturu katolické církve a primaciální postavení římského biskupa je formalizování pozice odstoupivšího papeže zcela zásadním úkolem a osobně jsem přesvědčen, že k tomuto úkonu v dohledné době bude ze strany Svatého stolce přistoupeno.

Resumé

Studie se zaměřuje na problematiku emeritního papežství v souvislosti s rezignací papeže Benedikta XVI. na papežský úřad. Shrnuje problémy, s nimiž je otázka papežského odstoupení v moderní době spojena a zamýšlí se nad právním a teologicko-ekleziálním rozměrem emeritního papežství. Poukazuje na potřebnost jasného vymezení statusu emeritního papeže a analyzuje jak hlavní směry výzkumu v této oblasti, tak i možná nebezpečí a komplikace koexistence úřadujícího a odstoupivšího papeže v teologické i právní oblasti.

³⁷ Příkladem může být rozhovor papeže Františka pro Televisa Univision z 16. července 2022, kde prohlásil, že pokud by se zřekl pontifikátu, což zatím nemá v úmyslu, neřikal by si „emeritní papež“, nenosil by bílou sutanu, nežil by ve Vatikánu ani by se nevrátil do rodné Argentiny: byl by prostě „emeritní římský biskup“ (*Episcopus emeritus Romae*) a rád by si v hlavním městě našel kostel, kde by mohl nadále zpovídat a navštěvovat nemocné. Srov. HEBDOMADA PAPAЕ. Notitiae Vaticanae Latine redditae. 16 luglio 2022, in: <<https://www.vaticannews.va/it/vaticano/news/2022-07/hebdomada-papae-gr-in-latino-16-luglio.html>> (9. 2. 2023).

Summary

Papa Emeritus as a Theological and Canon Law Problem – Reflection on the Topic in the Context of the Death of Pope Emeritus Benedict XVI

This study focuses on the issue of the emeritus papacy following the resignation of Pope Benedict XVI from the papal office. It summarises the problems associated with the issue of papal resignation in modern times and reflects on the legal and theological-ecclesiastical dimension of the emeritus papacy. It points to the need for a clear definition of the status of the pope emeritus and analyses both the main directions of research in this area, as well as the possible dangers and complications due to the coexistence of an incumbent and a retired pope in theological and legal areas.

Klíčová slova: papežství, rezignace, *papa emeritus*, Benedikt XVI., František, Walter Brandmüller

Keywords: papacy, resignation, *papa emeritus*, Benedict XVI, Francis, Walter Brandmüller

Autor

Doc. PhDr. ThLic. Drahomír Suchánek, Ph.D., Th.D., narozen roku 1972 v Brně, vystudoval dějiny mezinárodních vztahů a světové politiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a katolickou teologii na Katolické teologické fakultě téže univerzity. V současné době působí na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a na Fakultě filozofické Západočeské univerzity v Plzni, kde přednáší církevní a středověké dějiny a křesťanskou religionistiku. Svou badatelskou činnost zaměřuje především na obor papežských dějin a vztahů mezi duchovní a světskou mocí.

Author

Associate Professor PhDr. ThLic. Drahomír Suchánek, Ph.D., Th.D., was born in 1972 in Brno. He graduated in history of international relations and world politics from the Faculty of Arts, Charles University, as well as in Catholic theology from the Catholic Theological Faculty, Charles University. He is currently an Associate Professor at the Faculty of Arts, Charles University and the Faculty of Arts, University of West Bohemia in Pilsen, where he lectures on church and medieval history and Christian religious studies. His research is focused on the history of the papacy and the relationship between church and secular power.

Kontakt**Doc. PhDr. ThLic. Drahomír Suchánek, Ph.D., Th.D.**

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

nám. Jana Palacha 2

116 38 Praha 1

e-mail: drahomir.suchanek@ff.cuni.cz

Samuel Pufendorf (1632–1694) a jeho pojetí právního řádu jako syntézy racionalismu a zkušenosti

Radim Seltenreich



Dnes již není sporu o tom, že Samuelu Pufendorfovi náleží mezi významnými právními mysliteli raného novověku zcela zvláštní a svébytné postavení, dané zejména jeho zprostředkující pozicí promítající se do jeho pojetí právního řádu jako syntézy racionalismu a zkušenosti. Nebylo tomu tak vždy, zejména když jeho dílo upadlo v průběhu 19. století do určitého zapomnění, to se však změnilo hlavně poté, co začalo být oceňováno jeho stanovisko k pojetí přirozeného práva, které se formovalo v jeho době. To si sice dobře všimlo přístupu Grotiova a Hobbesova, přesto však zaujímal i vlastní dobře odlišenou kritickou pozici.

Ta sice možná nebyla tak originální jako u obou právě zmíněných a obecně více známých velikanů, přesto si však nepochybně zaslouží určitého připomenutí, a to už proto, že později na ni navázal třeba Christian Thomasius, jehož historizující pojetí přirozeného práva čerpalo právě i z Pufendorfova díla v nikoliv zanedbatelné míře svou inspiraci. Jako člověk vyrůstající v tragické atmosféře konce třicetileté války a následného dalšího úpadku Svaté říše římské je pak i myslitelem kriticky se věnujícím státoprávnímu uspořádání tohoto již nepřilíš funkčního útvaru.

Ani tím se ovšem jeho vliv zdaleka nevyčerpává – připomenout je možno i jeho další historické studie, jakož i zabývání se otázkami teologickými a vztahem státu a církve, ke kterému ho zároveň paradoxně i zákonitě vedl jeho silný osobní *sekularizační étos*. Obecně tak lze říci, že Pufendorf v polyhistorické tradici právníka, historika, teologa, filologa i politického spisovatele ve svém životním osudu, a především pak díle, výborně propojoval odkaz aristotelsko-scholastické

filosofie s již povolna se objevujícími myšlenkami osvícenství, jimž bude ovšem patřit teprve následující století. A i proto stojí jistě za to si právě tento jeho životní osud a dílo alespoň stručně připomenout.

Myslitel 17. století

Jak už naznačeno, celý Pufendorfův životní příběh spadá do 17. století, jehož ponurý dějinný rámec jej tak nemohl v jeho myslitelské roli zásadně neovlivnit, a jehož kontury se tak neodmyslitelně odrážejí i v jeho díle. Samotný Pufendorf se přitom narodil 8. ledna 1632 jako syn luterského pastora v Dorfchemnitz v míšeňském hrabství. Jak později konstatuje, zakusil ve svém dětství a dospívání v pohnutých válečných časech spolu se svou rodinou mnoho strachu a nejistoty, a dokonce i okamžiky, kdy jejich osud a přežití visely doslova na vlásku, pročež později jako politický myslitel vždy důsledně požadoval od existující státní moci záruky, jež by zabránily návratu tohoto smrtícího chaosu.

Už s ohledem na rodinné zázemí přitom *vyrůstá v luterském vyznání*, když pevnou součástí jeho vzdělání, kterého se mu dostává zejména na *vévodské škole* v Grimmě, je i výborná znalost antické literatury a reálií, k nimž se později bude ve svém díle ve srovnávacím pohledu průběžně vracet. Následně pak začíná i svá teologická studia na univerzitě v Lipsku, kdy však – dle všeho odrazen pro něho příliš vyhraněnou *luterskou ortodoxii* – je neukončil, neboť dal přednost filosofickým a právníckým studiím na univerzitě v Jeně, kde se také blíže obeznámil se spisy Hobbese a Grotia, pro jeho další myšlení tolik důležitými.¹

Již v Lipsku se přitom pravděpodobně seznámil i s matematikem Erhardem Weigelem, který jej velmi ovlivnil. Jeho působení se zdaleka neomezovalo jen na oblast matematiky. Učinil tak svým přístupem k vědeckému bádání, který už velmi upomínal na metody, ke kterým se bude hlásit pozdější osvícenství, a jež se tak samy někdy logicky označují jako *raně-osvícenské*. Poté, co v Jeně ukončil svá studia nabytím magisterského titulu, získal Pufendorf díky zprostředkování svého staršího bratra zaměstnání u švédského vyslance v Kodani. K tomu se pak váže i poměrně dramatická kapitola v jeho životě, neboť po následném švédském útoku na Dánsko musí strávit určitý čas v dánském zajetí, který ovšem plodně využil k sepsání svého prvního díla o přirozeném právu *Elementa Jurisprudentiae Universalis*.

¹ WOLF, Erik, *Große Rechtsdenker*, 4. vydání, Tübingen, 1963, s. 317–320.

Roku 1660 Pufendorf odchází do Nizozemska (zřejmě *nejmodernější* země tehdejší Evropy), aby se nechal imatrikulovat na univerzitě v Leidenu (proslulé i svou školou *elegantní jurisprudence* navazující na tradice francouzského právního humanismu), kde se zabýval hlavně filologickými studii. V té době je už ale Pufendorf díky svému pojednání o přirozeném právu poměrně známou osobností, a jako takovému je mu nabídnuta výuka na univerzitě v Heidelbergu, kde se má sice dle původního zadání věnovat výuce římského práva (profesor v oboru *Institucí*). To je ale na jeho žádost změněno tak, že je právě pro něho nakonec na zdejší filosofické fakultě zřízena zřejmě prvá stolice přirozeného a mezinárodního práva v německé oblasti (jeho pozdější pokus o přechod na právnickou fakultu se nezdařil).²

Roku 1667 vydává pod pseudonymem Severinus de Monzambano spis *De statu imperii Germanici*, který téhož roku přispívá i k jeho povolání na právě založenou univerzitu ve švédském Lundu (tentokrát jako profesor přirozeného a mezinárodního práva na právnické fakultě), přičemž právě léta zde strávená se stávají z pohledu badatelského úsilí v jeho životě rozhodujícími. To lze dokumentovat zejména tím, že právě zde vznikají jeho hlavní díla věnovaná přirozenému právu (*De jure naturae et gentium libri octo* – Osm knih o právu přirozeném a právu národů, z roku 1672 a *De officio hominis et civis iuxta legem naturalem libri duo* – Dvě knihy o povinnostech člověka a občana podle přirozeného práva, vydané o rok později).

Poté ovšem opět zasahuje do jeho života válečný konflikt, a tak po dánském obsazení Lundu přijímá nejprve pozici švédského dvorního historiografa ve Stockholmu, aby pak tentýž úřad od roku 1688 zastával i v pruském Berlíně. Je tak i logické, že v tomto údobí sepisuje zejména práce o švédských a pruských dějinách (vyzvednout bychom mohli zejména jeho biografii *Velkého kurfiřta* inspirující k lepšímu propracování metodiky historického bádání na německém území). Roku 1690 odmítl převzít mu nabízenou výuku na nově založené univerzitě v Halle. I nadále ovšem udržuje kontakt se Švédskem, a právě po návratu z jedné z cest do švédské metropole v říjnu roku 1694 krátce předtím do šlechtického stavu povýšený Samuel von Pufendorf umírá.³

² KLEINHEYER, Gerd, SCHRÖDER, Jan, *Deutsche Juristen aus fünf Jahrhunderten*, Heidelberg, 1983, s. 213.

³ ERLER, Adalbert, KAUFMANN, Ekkehard, *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, 4. díl, Berlín, 1990, s. 106–107.

Pufendorfovo pojetí přirozeného práva

Jak už naznačeno v úvodu, a snad ještě více předestřeno v právě stručně vylíčeném Pufendorfově životopise, tento myslitel 17. století opravdu udivuje svým širokým záběrem zkoumané problematiky. Jistě nejvíce je však právem zmiňován v souvislosti s novým pojetím přirozeného práva, jež se v raném novověku začalo postupně vytvářet, a jež kladlo takový důraz na rozumové poznání jistých neměnných – a proto i přirozenoprávních – všem lidem společných principů.

Sám Pufendorf přitom při metodické výstavbě svého pojetí přirozeného práva klade menší důraz na abstraktní definici takovýchto principů odvozených z předem daných teologických a filosoficko-morálních kategorií než na empirické prozkoumání společenských vztahů, k čemuž ostatně jeho historická studia poskytovala velmi dobrý a vítaný předpoklad. Jeho vlastní přínos, jenž – jak už řečeno – za mnohé vděčí studiu děl Hobbese a Grotia, přitom ani tolik nespočíval v otevření nových pohledů na tuto tak zásadní problematiku jako daleko více ve vytváření pokud možno úplné systematiky přirozeného práva. To je na rozdíl od dřívější doby založeno na bázi rozumu. Případný *politický rozměr* lze potom charakterizovat snahou o interpretaci této látky ve prospěch moci německých knížat v duchu právě se formujícího *knížecího absolutismu*, jak je patrné právě z vyznění díla *Osť knih o právu přirozeném a právu národů*.

V některých ohledech však Pufendorfovův postoj k přirozenému právu lépe vysvětluje jeho následující a taktéž již zmiňované dílo *Dvě knihy o povinnostech člověka a občana podle přirozeného práva*. Zde se už přímo v názvu objevuje termín povinnost – *officium*, který je v mnoha ohledech pro Pufendorfovův přístup k celé problematice zásadní. Jak zde přímo říká: „Znalost svých povinností, to jest toho, co v životě máme dělat nebo čeho máme nechat, my lidé očividně čerpáme ze tří zdrojů: ze světla rozumu, z ustanovení zákonodárné vrchnosti a ze zvláštního zjevení existence Boha.“⁴

Právo tak dle něj vyplývá zejména právě z povinnosti, neboť jen tam, kde existuje povinnost jednat rozumně a přirozeně, může existovat i tomu odpovídající právo. To pak má dopad i na chápání státní moci, neboť učení o *přirozené povinnosti* umožňuje obhájit základy, na nichž může spočívat jak stavovský, tak i absolutistický stát.

⁴ Citováno dle HATTENHAUER, Hans, *Evropské právní dějiny*, Praha, 1998, s. 363.

Pufendorf tak i v této logice nehovoří o zdrojích práva, ale o zdrojích povinností, kdy prvotním a nejvyšším zdrojem je právě rozum, po němž následuje vrchnost a církev, čemuž pak v souladu s takto nastavenou hierarchií odpovídají všeobecné lidské povinnosti (rozum), státní občanské povinnosti (vrchnost) a křesťanské povinnosti (církev). Ani tím se však jím nastavené trojčlenné schéma nevyčerpává – rozum vytváří obor všem národům společného přirozeného práva, vrchnost pak každému státu jeho vlastní pozitivní právo a církev morální teologii. A dovedeno úplně do důsledků odpovídá takto vymezeným vědeckým disciplínám i jím vlastní metodika – přirozenému právu potřeba pravého rozumu (*recta ratio*), pozitivnímu právu státní zákon a morální teologii Písmo svaté.

Pufendorfovým pevným přesvědčením přitom je, že principy přirozeného práva jsou stejně evidentní jako axiomy matematiky a jsou tak společné celému lidstvu, přičemž ovšem ani nepopírá, že vycházejí z morálky či přesněji ze tří základních zásad – nikomu neškodit, dodržet slovo a nahradit škodu. Klíčové jsou přitom při této výstavbě přirozeného práva dva pojmy – *imbecillitas* a *socialitas*, přičemž prvním rozumí vrozenou slabost člověka a jeho závislost na dalších lidech, tedy přesněji na společnosti, čímž se dostává i k druhému z uvedených termínů, jenž znamená nutnou participaci jednotlivce na společenském životě, jemuž by měl prospěšně sloužit, a nikoliv jej narušovat. Přímou říká: „Zákony přirozeného práva jsou zákony společenského soužití, tj. pravidly, která stanoví, jak se má člověk chovat, aby byl platným členem lidské společnosti.“⁵

Při tomto hledání pevných a neměnných pravidel přirozeného práva, jež by se zároveň mohly stát základními principy všeobecně platného *univerzálního práva*, přitom odmítá toto hledat výlučně v římském právu či ve srovnávání známého práva *všech národů*, ale především v pozorování jednání lidí v jejich přirozenosti vytvářející souhrnně dobře rozpoznatelnou kulturu života (*cultura vitae*).

Této pak logicky poskytuje největší podporu státně organizovaná společnost, jež i u něj vzniká na základě smluvní teorie, v jejímž rámci Pufendorf rozlišuje dokonce hned tři konkrétní smlouvy. Na základě první z nich jednotlivci zakládají stát, tím však celá záležitost nekončí, neboť další smlouvou rozhodují o formě státu, aby se konečně třetí smlouvou společně podrobili vrchnosti, přičemž teprve touto

⁵ KRŠKOVÁ, Alexandra, *Dějiny evropského politického a právního myšlení*, Praha, 2003, s. 273.

poslední smlouvou se stát stává konečně celkem, který má jednotnou vůli a může se tedy navenek i dovnitř vymežit jako *persona moralis composita*.⁶

Pokud se formy státu dotýká, myslitelná je dle něho monarchie, aristokracie nebo demokracie, přičemž podstatné je, že hlavě státu náleží suverenita. Pokud by však vedení státu jednalo tak, že by ohrozilo vitální zájmy jemu svěřeného lidského společenství, pak neváhá Pufendorf občanům státu přiznat i *právo na odpor* v důsledku porušení smlouvy ze strany vládnoucích. Samotné zákonodárství státu má být vedeno právě principy obecně platného přirozeného práva, skrze nějž dochází toto právo své realizace právě v právu pozitivním.

Pufendorf přitom ve svém pojmání přirozeného práva nepochybně při všem kritickém odlišení navazoval na Grotia v tom, že podobně jako on *své přirozené právo* už na rozdíl od dřívějšího pojmání nepodřazoval určité teologické, filosofické či politické tradici.⁷

Toto raně novověké přirozené právo tak zákonitě staví v nemalé míře na empirickém poznání sociální a politické oblasti, do níž je jednotlivec přesně v duchu výše popsané *socialitas* zapojen mnohými sociálními vazbami. To vede někdy také k tomu, že se označuje jako *přirozené právo společenství a korporací* na rozdíl od přirozeného práva jednotlivců, jež se výrazněji formuje až v průběhu následujícího 18. století.

Tak to chápal právě již zmiňovaný Grotius, pro nějž bylo přirozené právo především vodítkem pro křesťany, kteří spolu měli žít v korporativně organizovaném a vzájemně se podporujícím společenství zakořeněném v lidské přirozenosti a Božím předurčení člověka. Pro Grotia je společenství lidí vlastně i místem, kde člověk jedině může realizovat požadavky svého rozumu, jenž není individuální chytrostí, ale *objektivním duchem* od Boha chtěné *rozumně uspořádané společnosti*.

Tím se Grotius liší právě od Hobbese, který lidský rozum viděl právě jen v jeho individuální – a od společenství druhých – odtržené podobě, což pak lidský rod zákonitě vede k boji všech proti všem, kdy v zájmu jeho omezení se musí izolovaný jednotlivec stát právě jen objektem vládnoucí moci, poddaným absolutisticky organizovaného státu. Odmítá tedy dle něho příliš optimistické Grotiovo vidění člověka a stává se rozhodným odpůrcem jeho korporativně založeného přirozenoprávního

⁶ KRŽÍŽKOVSKÝ, Ladislav, ADAMOVÁ, Karolína, *Dějiny myšlení o státě*, Praha, 2000, s. 183–184.

⁷ MAIER, Hans, DENZER, Horst (vyd.), *Klassiker des politischen Denkens (2. díl Von Locke bis Max Weber)*, Mnichov, 2001, s. 35–36.

myšlení, když na místo lidu a společenství jako místa, v němž se realizují požadavky rozumu, klade jen a pouze stát.⁸

V tomto smyslu je tedy Pufendorf rozhodně blíže Grotiovi než Hobbesovi, přičemž ovšem jeho hlavní přínos spočívá – jak už výše řečeno – v jeho systematizujícím úsilí opřeném o důkladnou znalost historických skutečností, což se právě i promítá do jeho výsledného vnímání přirozeného práva jako syntézy rozumu a zkušenosti. Záměrně jsme přitom při této charakteristice zatím vynechali bližší pojednání o roli, kterou v této souvislosti dle něho sehrávala i víra a církevně organizované náboženství. A právě této problematice se v následujícím budeme blíže věnovat.

Víra a náboženství v Pufendorfově pojetí přirozeného práva

V této otázce se často zdůrazňuje Pufendorfovův sklon k určité sekularizaci myšlení ve vztahu k přirozenému právu, kdy se tím chce vyjádřit zejména skutečnost, že přirozené právo a morální teologie jsou pro něho dva oddělené světy, čímž ovšem ani význam naposledy jmenované pro život individuálního člověka nikterak nepopírá a nezmenšuje.

Jak sám ve svém díle *Dvě knihy o povinnostech člověka a občana podle přirozeného práva* říká – nejdůležitější rozdíl mezi přirozeným právem a ostatními vědami tkví v tom, „že smyslem a účelem přirozeného práva je výlučně služba v pozemském životě. Proto formuje člověka tak, jaký by měl být, aby žil s ostatními ve správné pospolitosti. Morální teologie však vytváří člověka k obrazu křesťana, i on má mít předsevzetí obstat v tomto životě se ctí, avšak odměna za jeho zbožnost je mu přislíbena teprve po smrti. Nalézá proto svůj pravý pospolitéž život na věčnosti, neboť zde na zemi žije jen přechodně jako poutník.“⁹

Jinými slovy přirozené právo se sice zákonitě omezuje jen na racionální uspořádání života člověka mezi narozením a smrtí, zde by však mělo být zcela autonomní, neboť víra se sice logicky také týká tohoto pozemského bytí, její cíl však leží za jeho hranicemi, a proto i ona by měla vzít v tomto světě do úvahy měřítko a požadavky racionality. I církev tak musí brát v potaz zkušenost jiných oblastí

⁸ Blíže viz STOLLEIS, Michael (vyd.), *Staatsdenker im 17. und 18. Jahrhundert*, Frankfurt nad Mohanem, 1987, s. 176–188.

⁹ Citováno dle HATTENHAUER, Hans, *Evropské právní dějiny*, Praha, 1998, s. 364–365.

světa, a pokud třeba vystupuje proti mnohoženství, zvážit, zda se skutečně jedná o pravidlo s nárokem na všeobecnou platnost.

Právě řečené ovšem neznamená, že by Pufendorf – už jako pastorův syn – přes své určité odcizení luterské teologii nebyl věřící křesťan. Právě naopak – jakkoliv se teoreticky blíží pozici, podle níž by nadčasová a rozumem poznatelná přirozená práva (vycházející ovšem z povinností člověka) byla platná i bez posvěcení Boha, zároveň i vždy zdůrazňuje, že přirozené právo je plně konformní s křesťanským učením a jeho etickým obsahem. Vždyť celé konečně stojí i na požadavku lásky k bližnímu a zavazuje v neposlední řadě i pro hrozbu Božího trestu a naděje na spasení. Vždyť pravý křesťan je *znovuzrozený člověk*, který se právě proto veškeré své jednání snaží uvést do souladu s požadavky přirozeného práva, a to právě z lásky k Bohu a k bližnímu, kdy se tak vedle *cultura vitae* prosazuje i ještě důležitější *cultura christiana pietatis*.

V závěru svého života se Pufendorf blíže vyjádřil i k samotnému církevnímu životu, a to v traktátu *O povaze a vlastnostech křesťanského náboženství a církve při zohlednění občanského života a státu* (původně latinský spis z roku 1687 převedl Pufendorf následně do němčiny), kdy mu šlo především o postavení role církve ve vztahu ke státu. Ve smyslu svého sekulárního nazírání přitom důsledně oddělil obě sféry, když zdůraznil, že stát zde není kvůli církvi (a také mu ani ne náleží žádné donucovací právo v náboženských záležitostech), stejně jako církev nepotřebuje k naplnění svého spásného poslání státní moc.

Křesťanskou teologii přitom důsledně odlišuje od pouhé etiky nebo morální filosofie, přičemž samotná církev je mu také přes své včlenění do státu svébytnou korporací. V této souvislosti se tak hlásil i k maximě Dietricha Reinkinga: „Est Ecclesia in Republica, non Republica in Ecclesia.“ Takto pak i řád církve spadá jak pod přirozené právo, tak i v rámci státu pod právo pozitivní. Není přitom bez zajímavosti, že samotná nejvyšší biskupská moc panovníka dle něj nevzniká pouhým faktem vykonávání teritoriální výsosti, nýbrž přenesením tohoto oprávnění ze strany společenství věřících. Celkově tak lze Pufendorfa v jeho *náboženském rozměru* stále ještě právem označit jako přesvědčeného luterského evangelíka, u něhož myšlenky tolik charakterizující pozdější osvícenství ještě nedošly většiny.¹⁰

¹⁰ Blíže viz WOLF, Erik, *Große Rechtsdenker*, Tübingen, 1963, s. 361–364.

Závěrem

Při hodnocení Pufendorfova díla nesmíme zapomenout ani na jeho kritiku stavu Svaté říše římské vyjádřenou v jeho již zmiňovaném spisu *De statu imperii germanici* z roku 1667 sepsaném pod pseudonymem Severinus de Monzambano. Poněkud ironicky se v této souvislosti někdy dodává, že jakkoliv Pufendorf říší kritizuje jako v úpadku se nacházející bezmocný státní útvar, zjevně ještě byla mocná alespoň natolik, že se raději pro chvíli vydání spisu přeci jenom kryl pseudonymem.

V díle popisuje ústavní uspořádání tohoto státního útvaru v době po třicetileté válce, přičemž si všímá hlavně rozporu mezi tehdy tak důležitou naukou o znacích suverenity státu s realitou, která v této době v říši panovala. Jeho definice panujícího stavu jako *irregulare aliquod corpus et monstro simile* se stala proslulou v tom, jak dobře postihovala rozpolcený a neurčitý stav říše mezi monarchií a volným spojením v podstatě samostatných teritorií vyvolávající celkový dojem *systemu nerovných členů svazu*. Říšské stavy tak ani nejsou vlastně poddanými císaře, nýbrž pouze jeho spojenci s jen poněkud umenšenými právy, přičemž celkově tato situace zejména s ohledem na silný absolutistický stát nepřátelské Francie nemůže než vzbuzovat obavy.¹¹

Toto však nakonec jistě není to hlavní, proč je Pufendorf i dnes připomínán. Jeho hlavní význam, jak již výše naznačeno, spočívá především v tom, že se zasloužil o systematické zpracování přirozeného práva na bázi racionalismu jdoucího ruku v ruce s empirickým poznáním společenských podmínek života lidí, k čemuž mu významně napomohla i jeho vlastní historiografická práce.

Jeho již vícekrát zmiňované dílo o povinnostech člověka a občana tak dosáhlo velkého množství vydání (k čemuž napomohly i překlady do několika evropských jazyků), přičemž za hlavního pokračovatele jím nastoleného směru je považován již také zmiňovaný Christian Thomasius, kterého s Pufendorfem pojilo i osobní přátelství. Opomenout konečně nemůžeme ani ohlas jeho díla v anglicky mluvících zemích, kde lze vystopovat vliv jeho myšlenek také u Johna Locka, a dokonce zřejmě i v americké formulaci občanských práv doprovázející vznik tamější státnosti.

¹¹ MENGER, Christian-Friedrich, *Deutsche Verfassungsgeschichte der Neuzeit*, Heidelberg, 1981, s. 103–104.

I pro tuto širokou recepci jeho vědeckého úsilí si zaslouží jistě i dnes jeho život a dílo alespoň krátkého připomenutí.¹²

Resumé

Autor se ve svém článku zabývá osobností Samuela Pufendorfa (1632–1694), který je považován za jednoho z předních představitelů moderního pojmání přirozeného práva. Nejprve nás seznamuje s životem tohoto myslitele a jeho působením v německé oblasti a na švédském území, kde sepsal i svá dvě nejvýznamnější díla týkající se přirozeného práva. To pojímá především jako syntézu racionalistického a empirického přístupu a vyzvedává, že práva člověka je nutno odvozovat od jeho povinností. Autor si konečně všimá i Pufendorfova pojetí náboženského života, kde zdůrazňuje jeho snahu argumentačně odlišit sféry působení církve a státu, jakkoliv oboje zahrnuje pod označení korporace. V závěru nám připomíná i Pufendorfovu kritiku státoprávního uspořádání Svaté říše římské, jakož i recepci jeho díla v následném právním vývoji.

Summary

Samuel Pufendorf (1632–1694) and His Interpretation of the Legal Order as a Synthesis of Rationalism and Experience

In his article, the author examines Samuel Pufendorf (1632–1694), who is considered one of the leading representatives of the conception of natural law. First of all, he tells us about the life of this thinker and his work in the German region and in Sweden where he also wrote his two most important works on natural law. He interprets this primarily as a synthesis of rationalist and empiricist approaches and points out that a person's rights must be derived from his duties. Finally, the author also notes Pufendorf's interpretation of religious life, emphasising his efforts to distinguish between the spheres of action of church and state, however much he includes both under the label of corporation. In conclusion, he also

¹² MAIER, Hans, DENZER, Horst (vyd.), *Klassiker des politischen Denkens (2. díl Von Locke bis Max Weber)*, Mnichov, 2001, s. 40. V případě tohoto textu se jedná o základní informaci o Samuelu Pufendorfovi, která samozřejmě nechce skrývat, že jeho osobností byla v českém prostředí už v minulosti věnována odpovídající pozornost. Tak třeba i v práci KLABOUCH, Jiří, *Právní osvícenské nauky*, Praha, 1958. Samozřejmě ani v současnosti zájem o jeho osobnost neustává. Z rozsáhlé bibliografie zmíníme třeba práci PALLADINI, Fiammetta, *Samuel Pufendorf Disciple of Hobbes: For a Re-Interpretation of Modern Natural Law*, Leiden/Boston, 2020 (jedná se o anglický překlad původně italského textu z roku 1990) či text SEIDLER, Michael, *Pufendorf's Moral and Political Philosophy*, in: ZALTA, Edward (ed.), *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Stanford (California), 2015.

reminds us of Pufendorf's critique of the state-law structure of the Holy Roman Empire, as well as of how his work was received in subsequent legal developments.

Klíčová slova: Samuel Pufendorf, přirozené právo, racionalismus, Svatá říše římská, vztah státu a církve

Keywords: Samuel Pufendorf, natural law, rationalism, Holy Roman Empire, relationship between the State and the Church

Autor

Doc. JUDr. Radim Seltenreich působí na právnické fakultě Univerzity Karlovy, kde se věnuje hlavně problematice vývoje velkých právních systémů euroatlantické civilizace, tedy dějinám evropského kontinentálního a angloamerického práva.

Author

Associate Professor JUDr. Radim Seltenreich works at the Faculty of Law, Charles University, and he focuses mainly on the development of large legal systems of Euro-Atlantic civilization, i. e. history of European continental and Anglo-American law.

Kontakt

Doc. JUDr. Radim Seltenreich

Univerzita Karlova
Právnická fakulta
Katedra právních dějin
nám. Curieových 901/7
116 40 Praha 1

e-mail: seltenre@prf.cuni.cz



14. prosinec 2022: prof. J. R. Tretera čte ze své knihy *České paměti* na 85. večeru Společnosti pro církevní právo.

14th December 2022: Prof. J. R. Tretera reads from his book *Czech Memoirs* at the 85th evening of the Church Law Society.

Foto Antonín Krč

Východiska rodinného práva v knize Genesis

Jiří Kašný

Studie byla připravena za finanční podpory Anglo-americké vysoké školy, z. ú., Praha, Projekt No AAU-2022-2.

Úvod



Rodina a manželství vnáší specifický řád do mezilidských vztahů. Vnáší řád dovnitř rodiny, do vztahů mezi manželem a manželkou a jejich dětmi. Zároveň vnáší řád do vztahů vně rodiny, a to jak do vztahů v širší rodině, tak i do vztahů rodiny vůči okolní společnosti. Instituce manželství a rodiny je tu chápána jako struktura společného žití, ve které jednotliví členové rodiny vyjadřují vůli žít společně, která jejich vůli zajišťuje trvání, soudržnost a jednotlivcům garantuje jejich odlišnost.

V takto chápané instituci manželství a rodiny v západní civilizaci mezi její základní charakteristiky patří, že totiž vzniká rozhodnutím muže a ženy žít spolu v manželství, že směřuje ke společnému dobru ve vztahu manžela a manželky a k plození a výchově potomstva. Dále potom k charakteristikám manželství patří výlučnost vztahu jednoho muže a jedné ženy v protikladu ke všem typům polygamie, a konečně trvalost a nerozlučitelnost manželství.¹ Tyto zakládající charakteristiky manželství a rodiny, že totiž manželství je vytvářeno souhlasem muže a ženy, jeho podstatnými vlastnostmi jsou

¹ Srov. zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, § 656: „Manželství vzniká svobodným a úplným souhlasným projevem vůle muže a ženy, kteří hodlají vstoupit do manželství, že spolu vstupují do manželství.“ a § 655 „Manželství je trvalý svazek muže a ženy vzniklý způsobem, který stanoví tento zákon. Hlavním účelem manželství je založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc.“

jednota a nerozlučitelnost a směřuje k dobru manželů a ke zplodění a výchově potomstva, jsou základem kanonického manželského práva.²

Tématem této studie jsou východiska jmenovaných zakládajících charakteristik manželství a rodiny v knize Genesis. Budeme zde analyzovat texty knihy Genesis s cílem najít v nich implicitně obsažená obyčejová pravidla a strukturu jednotlivých rolí a vztahů a jejich dynamických aspektů v manželství a v rodině, nakolik souvisí se zakládajícími charakteristikami manželství a rodiny. Výsledky této studie mohou obohatit především ty, kdo pracují u církevních soudů, aby pro ně jednotlivé kánony kodexu nezůstaly pouhými technickými normami, ale aby biblická východiska obohatila právní rámec pro život v manželství a rodině, kterému věnují pozornost ve své práci, a to zejména právě u církevních soudů.

V narativních částech knihy Genesis, v této první knize Pentateuchu, je možné hledat také východiska chápání biblického práva.³ V židovské tradici pět svitků Pentateuchu tvoří Tóru neboli Zákon. Přeložit slovo Tóra jako zákon by však bylo příliš zjednodušené. Obsahově slovo Tóra souvisí s významy „vodítko, návod, učení.“ Septuaginta překládá slovo Tóra jako *nomos*, tj. stvořený řád, či zákon. V rabínském pojetí Tóra označuje dar smysluplné cesty.⁴ Na první pohled je zřejmé, že Pentateuch je sbírka různých ústních i písemných tradic. Jedním z klíčových témat jsou vztahy člověka a Hospodina a lidí mezi sebou, vztahy, které směřují k naplňování smlouvy. Byť jednotlivé tradice a texty zachycené v Pentateuchu pocházejí z různých období dějin Izraele, současní biblisté se zpravidla kloní k názoru, že redakce Pentateuchu, jak ho čteme dnes, pochází z perského období druhého chrámu po návratu z babylonského exilu, takže i v částech Pentateuchu, které se vztahují ke starším událostem z dějin Izraele, můžeme vnímat situaci a vliv doby redakce Pentateuchu.⁵

² Kán. 1057, 1056 a 1055 CIC/1983. Kán 776 CCEO. Srov. Pastorální konstituce o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes*, čl. 48–50.

³ Právě toto analyzuje a dokládá ve své publikované disertaci BRUCKNER, James, *Implied Law in the Abraham Narrative. A Literary and Theological Analysis*, London, 2001, s. 199–211.

⁴ NEMAN, Ja'akov a SIVAN, Gavri'el, *Judaismus od A do Z. Slovník pojmů a terminů*, Praha, 2009, s. 232–233 a HELLER, Jan, *Hlubinné vrty. Rozbory biblických statí a pojmů*, Praha, 2008, s. 184–185.

⁵ Přehled současného bádání o redakci Pentateuchu z různých tradic a o jednotlivých faktorech, které ovlivnily vytvoření „Tóry“ najdeme např. in: NIHAN, Christophe Lauren, *The Emergence of the Pentateuch as 'Torah'*, in: Religion Compass, volume 4, issue 6, 2010, s. 353–364.

Cílem této studie však není zkoumání dějinných aspektů instituce manželství a rodiny. V této studii budeme k rodopisům, k abrahamovské tradici a ke kapitolám o počátcích v knize Genesis přistupovat převážně synchronním způsobem.

Rodopisy

Knih Genesis je uspořádána podle chronologického rámce, i když ne zcela přísně kronikářským způsobem. Zároveň je uspořádána podle genealogické struktury, a směřuje k uvedení vzniku vyvoleného lidu Izraele i k naznačení vztahů Izraele se sousedy, např. s Édomci, kteří byli potomky Jákobova bratra Ezaua,⁶ nebo s Moábci a Amónovci, kteří byli potomky Abrahamova synovce Lota.⁷

Knih obsahuje sbírku rodopisů.⁸ Jedná se o rodopis nebe a země Gn 2,4; krátký rodopis Kaina Gn 4,17–24; rodopis Adama Gn 5,1; rodopis Noeho Gn 6,9; rodopis synů Noeho Gn 10,1; rodopis Šémův Gn 11,10; rodopis Teracha Gn 11,27; rodopis Abrahamova syna Izmaela Gn 25,12; rodopis Abrahamova syna Izáka Gn 25,19; rodopis Ezauův Gn 36,1.9; rodopis Jákobův Gn 37,2.⁹ Tyto rodopisy odpovídají prvotnímu Božímu požehnání člověku: „Bůh jim (muži a ženě) požehnal a řekl jim: Plodte a množte se a naplňte zemi“ (Gn 1,28). Plození, předávání života je neustále se opakujícím motivem v knize Genesis.

V jednotlivých rodopisech jsou jmenováni potomci v mužské linii, resp. otec a prvorozený syn, a potom je zmíněno, že zplodil další syny a dcery. Rodopisy otců obsahují tedy jména jejich potomků, a v některých případech také příběhy a události z jejich životů. Jména matek a dcer v rodopisech uváděna nejsou, ale v navazujících příbězích jsou některé dcery a matky uváděny jménem a hrají v nich důležitou roli.

V rodopisech se ukazuje, že jednotlivci se podílí na Božím plánu stvoření ne tím, že by sami tvořili život, ale tím, že v rámci vztahu muže a ženy předávají život svým potomkům, a Stvořitel spoléhá na tento způsob jako na výlučný způsob pokračování lidského rodu v rámci stvoření. Je zřejmé, že Bůh stvořil člověka jako

⁶ Gn 36,1–43. Srov. 1Pa 1,35–54.

⁷ Gn 19,37–38.

⁸ PRUDKÝ, Martin, *Genesis I, 1,1–6,8: Když na počátku Bůh řekl do tmy...*, Praha, 2018, s. 274 a 282 předkládá myšlenku, že formulaci v Gn 5,1 – toto je kniha, resp. svítek rodů člověka/adama – je možné brát jako nadpis celé knihy Genesis, byť není na samém začátku textu této knihy.

⁹ Terminologií současné genealogie se jedná spíše o rozrody.

svůj protějšek. Člověk nemá ve světě a v životě zcela autonomní postavení, a ani zcela svůj život nevlastní. Člověk, muž a žena nejsou tvůrci života, ale předávají život z generace na generaci.

Rodopisy směřují k představení Izraele jako vyvoleného Božího lidu, který nevznikal pouze podle zákonů přírody, ani jenom Božím zásahem shůry, ale žil zároveň na základě smlouvy, kterou Hospodin uzavřel s Abrahamem a která byla klíčová pro naději Božího lidu.¹⁰ Zaslíbení a závazky z této smlouvy přebírali jednotlivci z generace na generaci. Zatímco Hospodin byl věrný této smlouvě, Izraelité byli této smlouvě v některých svých rozhodnutích věrní a v jiných momentech ji zrazovali.

Co lze z formy a obsahu rodopisů vyčíst k tématu této studie, k východiskům manželského a rodinného práva? V rodopisech se ukazuje, že Bůh zvolil soužití muže a ženy jako vztah, který směřuje k naplnění jejich vlastních životů, protože není dobré, aby byl člověk sám. Dále, že Bůh zvolil vztah rodičů a dětí jako výchozí instituci k předávání a pokračování lidského života a k předávání smlouvy. Zároveň se v rodopisech ukazuje, že jednotlivci se nepodílejí na Božím plánu stvoření jako zcela nezávislí jedinci, ale vždy jako sociální bytí, tj. ve vztahu muž a žena, a rodiče a potomek/potomci. Z rodopisů je zřejmé, že závazky ze smlouvy s Hospodinem přecházejí z generace na generaci nikoli čistě geneticky, ani jen na základě individuálních smluv, jako je tomu např. při rozvíjení rodinných obchodů, ale předávají je jednotlivci v rámci institučních rodinných dědických vztahů, které spočívají v předání a přijetí dědictví. Rodopisy v knize Genesis pojednávají o člověku, který byl stvořen Bohem, aby žil v manželství (muž a žena) a v rodině (rodiče a potomci).

Abrahamovská tradice

V kapitolách knihy Genesis 12–50, které pojednávají o praotcích izraelského lidu, nenajdeme samostatné systematické pojednání o manželství a o rodině, i když se tam s explicitními a implicitními poznámkami k této tématice setkáváme na mnoha místech. Biblické texty o Abrahamovi a Sáře, o Izákovi a Rebece a o Jákobovi a Ráchel směřují především k představení Božího plánu spásy v životě

¹⁰ O tomto tématu systematicky a důkladně pojednává VLKOVÁ, Gabriela Ivana, *Význam přísahy dané Abrahamovi pro naději Božího lidu*, in: TICHÝ, Ladislav a kol. (eds.), *Od Abrahama k nové smlouvě*, Olomouc, 2007, s. 164–186.

těchto generací.¹¹ Při sledování jednotlivých událostí v této studii půjde především o reflexi manželských a rodinných vztahů, jak vysvítají často jen mimo jiné z těchto textů a vytvářejí strukturu vzájemného soužití muže a ženy a generací rodičů a potomků.

Životy patriarchů se začínají odvíjet mezi Hospodinem a Abramem, jeho rodinou a jeho potomky na cestě do zaslíbené země. Už Abramův otec Terach se vydal se svou rodinou i s Abramem a jeho ženou Sáráj na cestu z Kaldejského Uru východním směrem do země kenaanské. Cestou se zastavili v Cháranu. Na základě Hospodinova povolání Abram pokračoval v putování dál do zaslíbené země, aby se stal otcem velkého národa a požehnáním pro všechny.¹² Biblický autor popisuje toto putování zároveň jako pokračující dialog mezi Hospodinem a Abramem, který vycházel z Hospodinovy iniciativy a očekával Abramovu odpověď. Abram neodpovídal a nejednal jen sám za sebe, jeho odpověď Hospodinu se týkala také jeho rodiny, především jeho ženy Sáráj a jeho potomků.¹³

Postupně tento dialog přerostl ve smlouvu, která zavazovala obě strany. Na začátku se Hospodin obrátil k Abramovi s nabídkou: „Učiním tě velkým národem, požehnám tě. Velké učiním tvé jméno. Staň se požehnáním!“ (Gn 12,2). Abram Hospodinovu nabídku přijal, definitivně opustil svou zemi, aby se vydal do země, kterou předem neznal, a dokonce svému služebníkovi zakázal, aby jeho syna přivedl zpět do země jeho původu.¹⁴ Objektem této smlouvy však nebyl vedlejší produkt činnosti stran ve smlouvě, nějaká věc nebo služba, jak tomu bývá u běžných obchodních smluv. Tato smlouva byla uzavřena mezi dvěma svobodnými stranami, její naplňování sice zahrnovalo i výměnu věcí nebo služeb, ale tím nebyla tato smlouva splněna. Smlouva mezi Hospodinem a Abrahamem totiž směřovala vždy k druhé straně ve smlouvě, ke vzájemné oddanosti a věrnosti.

Později se Hospodin i Abram vrátili k výchozí nabídce, Abram se dotazoval, jak to bude s Hospodinovým závazkem a Hospodin slovně i obřadně potvrdil, že svůj závazek vůči Abramovi splní.¹⁵ V tomto případě při potvrzování smlouvy padly na Abrama mrákoty, nikoli však proto, aby ztratil schopnost se svéprávně rozhodovat,

¹¹ Srov. Sír 44,19–23.

¹² Gn 11,31–12,3.

¹³ Gn 12,5. Srov. také Gn 11,31.

¹⁴ Gn 12,1–4 a 24,8–9.

¹⁵ Gn 15,1–19.

ale aby se ukázala Boží iniciativa v této smlouvě.¹⁶ Třebaže by se mohlo zdát, že se jednalo spíše o Hospodinovu přísahu Abramovi, a naznačují to i některé biblické odkazy,¹⁷ přesto je zjevné, že obě strany tohoto jednání, Hospodin i Abram, jednali jako ti, kdo svobodně mezi sebou uzavřeli smlouvu.¹⁸

Ještě jednou se biblický text vrací ke smlouvě Hospodina s Abramem v Gn 17,1–27. Tato smlouva se vztahovala především na Hospodina – Hospodin bude přítomen v životě Abrahama.¹⁹ Tato smlouva se vztahovala na Abrahama, na Sáru a jejich potomstvo. Součástí této smlouvy byla i změna jmen, která dal Hospodin Abramovi i Sáraj. Abram se měl nadále jmenovat Abraham, tj. praotec hlučícího davu, a Sáraj se měla jmenovat Sára, tj. kněžna.²⁰

V životech patriarchů se hlavní dění odehrává mezi muži, především mezi otcem a synem, který od něho přebíral dědictví. Jejich ženy jsou zmiňovány spíše příležitostně. Abramovou manželkou byla Sáraj.²¹ Abram vzal Hospodinovo povolání za své, a když se nemohl dočkat potomka se svou ženou, dala mu Sáraj svou otrokyni Hagaru za ženu, aby měl dítě s ní.²² Abraham tedy žil se dvěma ženami a Genesis uvádí, že měl dva syny: nejdříve Izmaele s Hagarou a později Izáka se Sárou.²³ Abraham měl starost o obě tyto své ženy a o oba syny,²⁴ i když dědicem zaslíbení se stal ten, který se narodil druhý v pořadí. Když Sára zemřela, Abraham ji pohřbil do rodinného hrobu, který k tomu účelu v souladu se zvyklostmi koupil za čtyři sta šekelů stříbra.²⁵ Tento hrob se měl stát a taky se stal i místem jeho pohřbu.

¹⁶ Gn 15,12. Srov. také Gn 2,21.

¹⁷ Např. Gn 24,7 a 50,24; Dt 7,8; 7,12 a 13; 8,1.18 a další.

¹⁸ CLIFFORD, Richard, MURPHY, Ronald, *Genesis*, in: BROWN, Raymond, FITZMYER, Joseph, MURPHY, Roland, (eds.), *The New Jerome Biblical Commentary*, Englewood Cliffs, New Jersey, 1990, s. 21.

¹⁹ Detailnější analýzu smlouvy v Gn 15 a Gn 17 nalezneme in: HAHN, Scott W., *Kinship by Covenant: A Canonical Approach to the Fulfillment of God's Saving Promises*, New Haven – London, 2009, s. 10 a 103–112.

²⁰ Gn 17,5.15. Srov. 1Pa 1,27.

²¹ Gn 11,29.31. Abram ji za určitých okolností představoval jako svou sestru, že totiž měli stejného otce, ale jinou matku. Viz Gn 12,10–13,1 a 20,1–17. Srov. také Gn 26,1–11. CLIFFORD, Richard, MURPHY, Ronald, *Genesis*, in: BROWN, Raymond, FITZMYER, Joseph, MURPHY, Roland, (eds.), *The New Jerome...*, s. 21 a 28–29.

²² Gn 16,3.

²³ Gn 16,15 a 21,2–3. Srov. 1Pa 1,28.34.

²⁴ Gn 21,11.

²⁵ Gn 23,16.

Po smrti Sárý si Abraham vzal za ženu Ketúru, se kterou měl šest synů.²⁶ Abraham zemřel „v utěšeném stáří“ a pohřbili ho spolu jeho dva synové Izák a Izmael tam, kde byla pohřbena jeho žena Sára. Biblický autor zachycuje Abrahamovu smrt a pohřeb jako ideální závěr pozemského života prožitého v kontextu rodiny.²⁷

K Abrahamově širší rodině patřil také jeho synovec Lot se svou rodinou. Kniha Genesis přináší některé události z jejich vzájemného rodinného vzdalování a sblížení.²⁸ Lotovy epizody vrcholí otázkou ohledně pokračování jeho rodu. Když nakonec zůstal Lot sám a jeho dvě dcery neměly muže, se kterými by mohly zajistit pokračování rodu, rozhodly se, že vezmou věc do svých rukou. Svého otce opily, potom s ním spaly. Každá měla se svým otcem syna, a tak se postaraly o pokračování rodu. Takové jednání se může zdát nemorální. Avšak z této epizody je zřejmé, jak vážně byla brána povinnost postarat se o pokračování rodu. Zároveň však můžeme číst tuto epizodu v kontrastu s Abrahamovou zkušeností. Zatímco Lot si zvolil zem, kde chtěl se svou rodinou žít, Abraham počkal na zem, kterou by mu dal Hospodin. Podobně zatímco Lotovy dcery se postaraly o budoucnost rodu, Abraham se spolehl na smlouvu s Hospodinem. Třebaže i v případě Abrahama Sára vzala věc do svých rukou a dala svému muži svou otrokyni, aby s ní měl dítě, dědicem smlouvy se stal až syn Abrahama a Sárý Izák.²⁹

Izák, syn a dědic Hospodinova zaslíbení Abrahamovi,³⁰ si vzal za ženu Rebeku, která byla vnučkou Abrahamova bratra Náchora.³¹ Text Gn 24,1–67 popisuje detailně hledání ženy pro Izáka, vyjednávání Abrahamova služebníka s Abrahamovým synovcem Betúelem a jeho rodinou v Abrahamově rodišti a konečně uzavření manželské smlouvy a její potvrzení společnou hostinou.³² Z hlediska této studie je důležité si všimnout, že i v tomto momentu rodinného života – hledání nevěsty pro syna a dědice rodu – byl Abraham věrný smlouvě, kterou uzavřel s Hospodinem. Biblický text rovněž uvádí, že aktéři tohoto hledání nevěsty pro Izáka s vděčností

²⁶ Gn 25,1–4. Viz také 1Pa 1,32–33.

²⁷ Gn 25,8–10.

²⁸ Gn 13,5–13; 19,1–29.

²⁹ Gn 21,1–7.

³⁰ Gn 26,2–5 a Gn 26,24.

³¹ Gn 24,1–67; 25,20.

³² Gn 24,54.

a úctou uznali Hospodinovu přítomnost v tomto hledání.³³ Izák měl s Rebekou dvojčata, a sice Ezaua, který se narodil jako první, a Jákoba. Byl to však Jákob, kdo získal Izákovu a Abrahamovu požehnání a zaslíbení. Oba bratři, Ezau a Jákob spolu měli složité, konfliktní vztahy, ale nakonec spolu pohřbili svého otce Izáka do hrobu, ve kterém už byla předtím pohřbena jejich matka Rebeka, v jeskyni na poli v Makpele naproti Mamre.³⁴

Zatímco vztahy Abrahama a Sáry vykazovaly patriarchální charakteristiky nadřazenosti muže a manžela a podřazenosti ženy a manželky, kde manžel a otec v jedné osobě byl vládcem nade všemi v domě, v případě Izáka a Rebeky biblický text zmiňuje také momenty rovnosti a respektu jednoho vůči druhému. Konkrétně už při vyjednávání manželství je respektováno přání Rebeky, kdy chce odejít z domu svých rodičů a vdát se za Izáka. Není to tak, že by se Rebeka, řečeno moderním jazykem, dovolávala svého práva vyjádřit se k tak důležitému životnímu rozhodnutí, ale jsou to její bratr a její matka, kdo vedou jednání za ni, a vyzvou ji, aby se vyjádřila, a jsou ochotni respektovat její přání v tomto pro ni zlomovém okamžiku života. Jiný moment, ze kterého vyznívá vzájemný respekt a úcta Izáka a Rebeky, a nikoli jeho nadřazenost a její podřazenost, zachycuje biblický autor, když Rebeka konečně přicestuje do Negebu, aby se setkala s Izákem: „Izák pak uvedl Rebeku do stanu své matky Sáry. Vzal si ji a stala se jeho ženou. Zamiloval si ji. Tak našel útěchu po smrti své matky“ (Gn 24,67).

Ezau, syn Izáka a Rebeky, si našel ženy z kenaanských dcer a biblický text zmiňuje, že právě dvě z nich, Jehúdita a Basemata z lidu Chetejců, působily Izákovi a Rebece hořké trápení.³⁵ Ezau si to uvědomoval, a proto si vzal ještě jednu ženu z vlastního rodu, a sice dceru Abrahamova syna Izmaela.³⁶ Gn 36 pak přináší rodopis Ezauův, který se stal praotcem Edómu.³⁷

Na rozdíl od Ezaua Jákob si měl najít nevěstu z vlastního rodu. Kniha Genesis k tomu přináší dvojí vysvětlení. Nejprve se v Gn 27,42–45 píše, že Jákobova matka Rebeka poslala svého syna Jákoba k svému bratru Lábanovi do Cháranu, aby se tam skryl před Ezauem, který chtěl v hněvu Jákoba zabít za to, že ho úskokem

³³ Gn 24,48.

³⁴ Gn 35,29 a Gn 49,31.

³⁵ Gn 26,35 a Gn 36,1–6. Srov. Gn 27,46.

³⁶ Gn 28,8–9.

³⁷ Gn 36,1–43. Srov. 1Pa 1,35–54.

připravil o prvorozenství i o otcovo požehnání.³⁸ V Gn 27,46–28,5 to byl Izák, kdo na podnět své ženy Rebecky Jákobovi zakázal, aby si našel ženu mezi místními obyvateli, ale poslal Jákoba se svým požehnáním do Cháranu, aby si našel ženu v rodišti svých otců u Lábanu.³⁹

Jákob se tedy vydal na cestu, aby navštívil rodinu svého strýce Lábanu.⁴⁰ Dohodl se s Lábanem, že bude u něj sedm let sloužit, aby získal za ženu jeho mladší dceru a zároveň svou sestřenicí Ráchel, kterou si zamiloval. Po sedmi letech služby dal Lában svému synovci Jákobovi za ženu svou starší, dosud neprovdanou dceru Leu. Sice tak dodržel zvyk, který vyžadoval, aby byla provdána nejdříve starší dcera, ale zároveň tímto činem Jákoba oklamal. Lában nakonec nabídnul Jákobovi i mladší Ráchel, za kterou Jákob sloužil dalších sedm let. Jákob tedy žil se dvěma ženami a s jejich služkami Bilhou a Zilpou.⁴¹ Dohromady s nimi měl dvanáct synů, od kterých se odvozuje dvanáct izraelských kmenů. O své ženy Leu a Ráchel měl starost až do jejich smrti.⁴²

Genesis třikrát zmiňuje ohrožení pramatky rodu mezi cizinci a o Hospodinově záchraně z této situace.⁴³ Abraham a Izák nejsou v těchto situacích ukázáni v nejlepší světlo jako manželé, spíše se do jisté míry ukázali jako slabí a zklamávající lidé. Ve chvíli, kdy se dostali do nebezpečí ze strany Egyptanů nebo Abímeleka, protože tito měli zájem o jejich ženy a oni jako manželé byli v tu chvíli překážkou jejich zájmům a mohli tak přijít o život, Abraham a Izák představili své manželky jako své sestry a vystavili je tak nebezpečí, že je cizinci zneužijí. A udělali to právě proto, aby si zachránili svůj život.⁴⁴

³⁸ Tato zpráva je považována za součást Jahvistického pramene (J), dnes označovaného jako non-P.

³⁹ Gn 27,46–28,5. Tato zpráva je mezi biblisty považována za součást Kněžského spisu (P) z doby po návratu z babylonského zajetí roku 538 př. n. l.

⁴⁰ Gn 28,10.

⁴¹ Srov. také Gn 32,23.

⁴² Gn 35,19–20.

⁴³ Gn 12,10–20; 20,1–17; 26,1–11.

⁴⁴ CLIFFORD, Richard, MURPHY, Ronald, *Genesis*, in: BROWN, Raymond, FITZMYER, Joseph, MURPHY, Roland, (eds.), *The New Jerome...*, s. 29: „Isaac’s conduct, like that of Abraham, is selfish and cowardly.“

Strukturální hodnocení

V rámci zkoumání strukturálně institučního rámce manželství a rodiny chceme nyní komentovat jednotlivé základní charakteristiky institučního rámce v rodinách Abrahama a Sáry, Izáka a Rebeky a Jáкова a Ráchel. Především stojí za povšimnutí, že veškeré dění, včetně toho, které bychom dnes asi označili jako veřejné a politické, se tu odehrává v kontextu rodinných vztahů. Jednotliví členové rodiny zpravidla nejednají jen za sebe, ale jednají v kontextu své role v rodině. To může být pro dnešního člověka do jisté míry cizí, protože jsme zvyklí, že rodinné vztahy se odehrávají převážně v soukromí, odkud pak členové rodiny vycházejí jednotlivě ven do veřejného a společenského života.

Život patriarchů v manželství a v rodině, společný život muže a ženy a rodičů a dětí, se odvíjí v kontextu vztahů člověka s Hospodinem, tj. v kontextu stvoření a smlouvy. Vztah Hospodina a patriarchů je založen na důvěře, se kterou Bůh člověka stvořil a kterou tím v člověku probouzel.⁴⁵ Důležitou v jejich vzájemných vztazích je dynamika smlouvy, a to jak smlouvy, kterou s Abrahamem a jeho potomky uzavřel Hospodin, tak také dynamika nejrůznějších smluvních vztahů, které lidé uzavírali spolu navzájem. Při zvažování Abrahamova, Izákova a Jákovova jednání je možné se dívat na jejich vzájemnou odpovědnost z různých hledisek a uvažovat, jak se tyto dimenze prolínají. Jednak je vidět odpovědnost těchto mužů za poslání a zaslíbení, které obdrželi od Hospodina, a toto poslání nemohli naplnit mimo svou rodinu, ale vždycky jen uvnitř své rodiny a spolu se svou rodinou. V tom se ukazuje také jejich vztah k ženám a dětem se všemi radostnými i bolestnými aspekty. V kontrastu ke smluvním závazkům se ukazují také jejich lidské slabosti a selhání. Z hlediska strukturálně institučního je možné zkoumat, nakolik respektovali anebo naopak porušovali společné dobro ve vztahu muže a ženy, plození a starost o potomstvo, dále pak výlučnost a trvalost jejich manželství.

Uzavřít manželství patří mezi klíčová rozhodnutí v životě patriarchů, avšak uzavírání manželství není v abrahamovské tradici v knize Genesis systematicky zachyceno a teoreticky zpracováno z institučního hlediska. Pro Abrahama, Izáka i Jáкова je vztah k jejich ženám velmi osobní a důležitý, jak to ostatně vyplývá i z toho, že biblické texty mluví o ženách patriarchů jménem, nikoli jen rolí, jako např. jeho žena, nebo jejich matka. Avšak vzájemná rozhodnutí pro manželství

⁴⁵ Biblický text opakovaně připomíná Hospodinovo požehnutí Abramovi – Abrahamovi (Gn 17,1–10), Izákovi (Gn 26,24) a Jákovovi – Izraeli (Gn 35,9–12).

nebyla jen soukromou věcí mladého muže a mladé ženy, ale významnou roli v tomto rozhodování hráli především jejich otcové a matky a také Hospodin.

Můžeme soudit, že obyčejové právo a rodinné zvyklosti dostatečně řídily uzavírání manželství – tento důležitý zlomový moment a přechodový rituál v životech jednotlivců a jejich rodin. Z narativních textů je možné soudit, že postup uzavírání manželství začíná smlouvou, která je domluvena mezi dvěma stranami. Slavnostní smlouva má charakter úmluvy mezi muži, tj. mezi budoucím manželem, či jeho otcem a otcem budoucí nevěsty.⁴⁶ Nevěsta mohla být v některých případech, jako tomu bylo např. u Jáкова, který musel za svou ženu Ráchel sloužit u jejího otce dvakrát sedm let, chápaná spíše jako předmět smlouvy než jako jedna ze smluvních stran.⁴⁷ V jiných případech byl však její hlas oběma rodinami respektován. Tak je to zachyceno v případě Rebečky, které se nejdříve dotázali, zda chce odejít ze své rodiny a vdát se za Izáka.⁴⁸

Slavnostní smlouva na začátku nového manželství se podobá běžným smlouvám, ale zároveň se od nich liší. V kapitolách o praotcích v knize Genesis najdeme několik narativních pasáží, které odpovídají právnímu institutu smlouvy. Gn 23 obsahuje zprávu o Abrahamovi, jak kupuje pozemek, aby měl kde pohřbít svou zemřelou ženu Sáru. Text zachycuje v obvyklém sledu jednotlivé momenty uzavírání smlouvy. Vyjednávání otevírá Abraham předložením své záležitosti. Chetejci – druhá strana – reagují ochotně na Abrahamovu žádost. Abraham pak přesněji formuluje svůj požadavek i svou nabídku a Efrón chetejský vstřícně vysloví zase svou nabídku, která odpovídá obvyklé tržní ceně, a zároveň obě strany vyjádří svou vůli k souhlasu se smlouvou.⁴⁹ Zpráva tedy zmiňuje podstatné prvky platné právní smlouvy: obě strany jsou kompetentní k právnímu jednání a svobodně se rozhodují v dané věci, dotčená věc je jednoznačně popsána a vlastnictví této věci přechází z původního vlastníka na nového vlastníka výměnou za dohodnutou sumu peněz. Zpráva se ještě odvolává na formální aspekty smluvního ujednání, tj. na přítomnost právoplatných svědků, a na skutečnost, že smlouva byla uzavřena v bráně, tj. na místě obvyklém k takovému právnímu jednání.

⁴⁶ Srov. Gn 24,2–56.

⁴⁷ Srov. Gn 29,15–30.

⁴⁸ Srov. Gn 24,57–61.

⁴⁹ Srov. Gn 23,2–15.

Podobná zpráva sice mnohem stručněji, ale podle stejného obyčejového práva zachycuje Jákobovu koupi pole v Šekemu.⁵⁰ Podobně v případě manželské smlouvy se jedná o smlouvu mezi dvěma stranami, které jsou kompetentní uzavřít manželství a vzít na sebe právně vymahatelné smluvní závazky. Avšak zatímco objektem kupní nebo pracovní smlouvy je nějaká konkrétní věc nebo služba, vlastním objektem manželské smlouvy není ani věc, ani služba, ale manželský vztah mezi mužem a ženou založený na slibu vzájemného oddání se jeden druhému.

Přes množství konfliktů v rodinných vztazích je život Abrahama a Sáry, Izáka a Rebeky a Jáкова a Ráchel naplněn vzájemnou loajalitou a semknutostí zvláště kolem budoucnosti jejich rodiny a kolem poslání a zaslíbení. Na jednu stranu mají tyto rodiny patriarchální charakter a otec rodiny má vždy výjimečnou úlohu. Zároveň se však ukazuje spolu-angažovanost manželek na životě jejich manželů a také osobní angažovanost jejich dospívajících potomků, třebaže jsou dosud pod autoritou otce. Biblický text zachycuje Hospodina, jak se obrací přímo nejenom k Abrahamovi, Izákovi a Jákovovi, ale i k jejich ženám a nechává mluvit také dospívající potomky, a tak nejsou tito jednotlivci jen bezejmennými články v dějinách Izraele, ale vystupují – dnes bychom řekli – jako osoby. Společné dobro, láska a starostlivost manželů a také jejich selhání mají osobní charakter a zahrnují osobním způsobem i potomky nejenom jako objekty rodičovské péče, ale jako ty, kdo se mohou vyjadřovat k jednotlivým životním záležitostem. Na rodinném životě se ukazuje, že lidské žití může být složité, jedinec na to sám nestačí, a proto potřebuje žít v rodině.

Abraham a Jákov měli ve svém životě i souběžně několik žen, u Izáka mluví biblický text jen o jedné ženě – Rebece. Samotný aspekt polygamního nebo monogamního manželství, zdá se, není v knize Genesis tematizován ani problematizován. Jak monogamní manželství Izáka a Rebeky, tak i polygamní manželství Abrahama a Jáкова dostatečně vymezovala jednotlivé role uvnitř rodiny i navenek k okolním mužům a ženám, a zároveň byla charakteristická vzájemnou loajalitou mužů vůči jejich ženám a žen k jejich manželům. Kniha Genesis se zmiňuje o soupeření mezi Ráchel a Leou, a přesto byly obě respektovány a uznávány ve starozákonní tradici jako Jákobovy manželky a pramatky vyvoleného lidu, jak to naznačuje např. požehnání, které dostali Boáz a Rút od izraelských starších: „Kéž dá Hospodin, aby žena, která přichází do tvého domu, byla jako Ráchel a Lea,

⁵⁰ Srov. Gn 33,18–20. Srov. KAŠNÝ, Jiří, *Právo v hebrejské Bibli*, Praha, 2017, s. 72–77.

kteřé obě zbudovaly dům izraelský“ (Rút 4,11).⁵¹ V textu knihy Genesis je vidět praktická problematičnost v polygammích vztazích, ale zároveň se nezdá, že by mnohoženství u patriarchů mělo negativní charakter, nebo že by vedlo k instituční nejistotě v manželských a rodinných vztazích.⁵²

Smlouvě s Hospodinem a Hospodinovu zaslíbení vzhledem k budoucím generacím odpovídá velké odhodlání patriarchů a jejich manželek zplodit děti, přivést na svět dědice a pokračovatele zaslíbení. Abrahamova snaha mít syna a dědice a podobně snaha Tamar by ne vždy odpovídaly dnešním kritériím monogamního manželství.⁵³ Biblický text naznačuje, že Hospodin sice není závislý na této lidské „pomoci“ a je věrný svému slovu (Gn 17,16), ale zároveň má ohled na lidské pokusy o řešení. V textech o Abrahamovi, Izákovi a Jákobovi se opakovaně ukazuje, že potomstvo není jen přirozeným, zákonitým důsledkem soužití muže a ženy, ale že je také darem Hospodinovým. Rodina tak přináší naději na budoucnost, která přesahuje možnosti jednotlivce. Právě smlouva Hospodina s Abrahamem nese v jejich rodinách naději do budoucna z generace na generaci.

Trvalost a nerozlučitelnost manželství je u patriarchů naplňována v jednotlivých rozhodnutích a událostech po celý život. Odpovědnost patriarchů v manželství a v rodinách se ukazuje v jejich vztazích k manželkám od svatby až do smrti a pohřbu, a na starosti rodičů o přítomnost i budoucnost jejich potomků.

Z rozboru rodinných vztahů a jednání Abrahama, Izáka a Jákoba, jejich žen, potomků a dalších členů širší rodiny je zřejmé, že tyto vztahy nejsou určeny pouze přirozenými zákony lidského soužití a rozmnožování, ale svobodnými aktéry těchto vztahů jsou jak jednotliví muži a ženy, tak také Hospodin. Podobně jako o pravdě a spravedlnosti se dovíme víc, až když zakusíme omyl, lež a nespravedlnost, i o základních charakteristikách strukturálně-institučního rámce manželství a rodiny, tj. o rozhodnutí jednotlivců pro manželství, o dobru manželů a o jejich vzájemné starostlivosti a lásce, o jejich starosti o potomstvo a pokračování rodu,

⁵¹ Srov. komentáře k významu rolí manželky a matky v rodinách patriarchů a k důležitosti matri-lineárního požehnání in: DUBINOVÁ, Terezie, *Ženy v Bibli, ženy dnes*, Praha, 2008, s. 37–61.

⁵² Srov. kapitolu „Concubinage, polygamy and monogamy“ v díle ALVAREZ-PEREYRE, Frank, HEYMANN, Florence, *The Desire for Transcendence: the Hebrew Family Model and Jewish Family Practices*, in: *A History of the Family, Volume One: Distant Worlds, Ancient Worlds. Introduced by Claude Lévi-Strauss and Georges Duby*, Cambridge, Massachusetts, 1996, s. 182–184.

⁵³ Srov. Gn 38,1–30 a také požehnání starších v bráně: „Nechť je tvůj dům skrze potomstvo, které ti dá Hospodin z této dívky, jako dům Peresa, jehož Tamar porodila Judovi“ (Rt 4,12).

o výlučnosti a trvalosti jejich vztahů se dozvíme nejenom ze vzorného jednání jednotlivých členů rodiny, ale také z lidských selhání, která nejsou v rodinách patriarchů nikterak výjimečná.

V některých momentech by rodiny biblických patriarchů nezapadly do představ o ideálním monogamním, nerozlučitelném manželství. Při obecnějším zvažování jednání členů těchto rodin je však možné říci, že jejich správná rozhodnutí směřovala k řádu a stabilitě jak uvnitř jejich manželství a rodin, tak i navenek k širší rodině a k okolním lidem a národům, zatímco jejich selhání a nevěrnosti narušovaly řád a stabilitu v manželství a v rodině a potřebu návratu ke spravedlnosti.

Kapitoly o počátcích: prolog v knize Genesis

V kapitolách o počátcích Gn 1–11,9 se píše o Bohu, o tajemství stvoření, o člověku, o náboženských a lidských nadějích, a přitom nejde o to, „jak to bylo, ale co to znamená“.⁵⁴ Jedná se o příběhy, které se v životě Božího lidu v různých formách vracejí a opakují. Zprávy o stvoření člověka totiž nejsou jen sdělením o jeho původu, ale výpovědí o svrchovaném Božím jednání pro nás a o tom, jak vidíme sami sebe, jak sami sebe přijímáme a jak se k sobě navzájem vztahujeme. Dnešní biblisté se shodují v tom, že kapitoly o počátcích jsou metaforické příběhy, nikoli zprávy o prehistorické, či historické minulosti lidstva.

V této studii jde o to, co je možné z těchto kapitol o počátcích vyčíst vzhledem ke zmíněným strukturálně právním východiskům manželství a rodiny.⁵⁵ Zařazení zkoumání kapitol o počátcích v knize Genesis až za pojednání o rodopisech a o praotcích má naznačit, že kapitoly o počátcích nebudeme číst jako texty odkazující k prehistorickým událostem, které časově předcházejí událostem v textech o praotcích Abrahamovi, Izákovi a Jákobovi.⁵⁶ Z hlediska této studie můžeme kapitoly o počátcích číst jako „jakýsi komponovaný prolog“,⁵⁷ jehož smyslem

⁵⁴ Srov. HELLER, Jan, PRUDKÝ, Martin, *Obtížné příběhy knih Mojžišových*, Kostelní Vydří, 2006, s. 42 a 48.

⁵⁵ Souhrn současné biblické antropologie a konkrétně vztahů v rodině můžeme najít in: Papežská biblická komise, *Co je člověk? (Žl 8,5). Průvodce biblickou antropologií*, Praha, 2022, s. 185–344.

⁵⁶ I když např. BLENKINSOPP, Joseph, *Creation, Un-Creation, Re-Creation. A Discursive Commentary on Genesis 1–11*, New York, 2011 a CARR, David M., *Genesis 1–11*, Stuttgart, 2021, s. 14 a 143 v textech o kapitolách Gn 1–11 používají termín *primeval history*, tedy prehistorie nebo také pravěk, neobhájují žádné přesné datování zpráv o počátcích z těchto kapitol s vysvětlením, že pokusy o přesné historické datování nijak specificky nepřispívají ke porozumění těmto textům.

⁵⁷ PRUDKÝ, Martin, *Genesis I, 1,1–6,8: Když na počátku Bůh řekl do tmy...*, Praha, 2018, s. 61.

je uvést drama, které se odehrává v textech o Abrahamovi, Izákovi a Jákobovi a v dalších knihách Tóry. Prolog tu má představit protagonisty děje, tj. Boha a člověka, muže a ženu, a také základní, a zvláště problematické charakteristiky jejich vztahů. Prolog může sloužit také jako svorník, který umožní čtenáři číst a ocenit relativně dlouhý děj knihy Genesis a vlastně i celé Bible, jeho jednotlivé dramatické epizody, jako celek.

Literární původ úvodních kapitol prologu podle hypotézy pramenů vychází ze dvou pramenů. První kapitola o počátcích v knize Genesis 1,1–2,3 je mezi odborníky na dějiny biblických textů považována za součást tzv. Kněžského spisu (P), jehož redakce pochází z doby po návratu z babylonského zajetí, tj. z doby po roce 538 př. n. l. Další kapitoly o počátcích v knize Genesis 2,4–4,26 jsou podle tradiční hypotézy pramenů považovány za starší než Kněžský spis a jsou označovány názvem Jahvista (J). Novější výzkumy, které se zaměřují především na konečnou redakci biblických textů, docházejí k závěru, že redakce těchto kapitol může být mladší než Kněžský spis (P), a zatím je biblisté označují jako non-P text.⁵⁸ V kapitolách o počátcích v Gn 1–11,9 můžeme vnímat „jiskření alternativních výpovědí“⁵⁹ dvou zmiňovaných tradic.

První kapitola o počátcích v Gn 1,1–2,3 (P) je především o Stvořiteli, o stvoření v šesti dnech a o požehnání. Vypráví o tom, jak Bůh svým slovem – Bůh řekl – vnesl do chaotické a temné situace světlo a řád k dobrému. Bůh tak stvořením připravil prostor pro život člověka. Rozlišením tmy a světla, noci a dne,⁶⁰ a následujícím rozlišením šesti dnů činnosti a sedmého dne odpočinku Bůh připravil časový rytmus pro život člověka.⁶¹ Stvořitelův záměr, se kterým člověka stvořil, je vyjádřen slovy: „Učiňme člověka, aby byl našim obrazem podle naší podoby“ (Gn 1,26 a 27). Zmiňovaná podoba se nevztahuje na vnější vzhled, ale člověk se podobá Bohu svobodou a tvořivostí jako samostatná bytost. Bůh stvořil člověka

⁵⁸ Viz např. SETERS, John Van, *The Pentateuch. A Social-Science Commentary*, Sheffield, 1999, s. 58–86. SCHMID, Konrad, *Post-Priestly Additions in the Pentateuch. A Survey of Scholarship*, in: GERTZ, Jan, LEVINSON, Bernard, ROM-SHILONI, Dalit, SCHMID, Konrad, (eds.), *The Formation of the Pentateuch. Bridging the Academic Cultures of Europe, Israel, and North America*, Tübingen, 2016, s. 589–604. Vývoj od teorie pramenů k dnešnímu zkoumání redakce Pentateuchu shrnuje ALBERTZ, Rainer, *The Recent Discussion on the Formation of Pentateuch/Hexateuch*, in: *Hebrew Studies* 59/2018, s. 65–92.

⁵⁹ RICOEUR, Paul, *Myslet a věřit*, Praha, 2000, s. 179.

⁶⁰ Gn 1,1–5. Srov. oslavné vyjádření Božího stvoření v Ž 104.

⁶¹ Gn 2,1–3.

s důvěrou v jeho svobodu. Člověk zůstává i do budoucna závislý na Bohu tak, že má být Božím protějškem a zároveň Bůh je a bude přítomen v životě člověka.

Co se týká základních aspektů lidství muže a ženy, první kapitola o počátcích sděluje: „Bůh stvořil člověka, ... jako muže a ženu je stvořil“ (Gn 1,27). Nejprve text jmenuje člověka v jednotném čísle, hned nato však opakuje totéž podrobněji a říká, že Bůh stvořil „je“ v množném čísle a konkretizuje tuto podrobnost „jako muže a ženu“, tedy muž i žena jsou stejně člověkem. „A Bůh jim požehnal a řekl jim: Plodte a množte se a naplňte zemi. Podmaňte ji a panujte nad mořskými rybami, nad nebeským ptactvem, nade vším živým, co se na zemi hýbe“ (Gn 1,28).⁶² Stvoření člověka jako muže a ženy není nikterak problematizováno, je to jednoduše předpoklad k naplňování Božího záměru: „Plodte a množte se a naplňte zemi.“

Z této kapitoly o počátcích se především dočteme, že Bůh (*elóhím*) je Stvořitel, u Boha má vše svůj počátek, že všechno, co Bůh učinil, je velmi dobré, a Bůh má i po stvoření člověka nadále k člověku žehnající vztah. O člověku, tj. o muži a ženě, se tu mluví jako o součásti stvoření. Avšak člověk tu není představen jako živočich nadaný rozumem, ani tu není představen jako bytí v sobě a pro sebe, ale píše se tu o něm jako o „výsostném protějšku Boha“⁶³ v kontextu celého stvoření.⁶⁴

V dalších kapitolách v Gn 2,4–4,26 (non-P), o zahradě Eden, o Adamově pádu a vyhnání z ráje, se dovídáme o povaze a různých aspektech lidského života a vztahů. Čteme tam, že Hospodin Bůh (*yhwh elóhím*)⁶⁵ stvořil člověka z prachu země jako pozemské bytí, do kterého vdechl dech života. Zároveň si dělal starost, aby stvořený člověk nezůstal sám. Tentokrát už Hospodin Bůh zve člověka, aby se podílel na řešení této věci. Přivádí k člověku všechny živé tvory, člověk jim dává jméno, ale jeho samota se tím zjevně nevyřeší. Bůh pokračuje dál v hledání řešení tohoto problému. Pošle na člověka spánek,⁶⁶ vezme kost z jeho těla a utvoří z něho ženu. Až do tohoto momentu tato kapitola o počátcích mluví o člověku bez rozlišení. Teprve když člověk potvrdí, že v ženě, kterou mu Bůh představil, vidí svůj

⁶² Viz také nadpis a úvod ke knize rodů Adama v Gn 5,1–2, které znovu přinášejí to nejdůležitější z Gn 1,26–31, a také další odkaz na počátek, který čteme po příběhu o potopě: „Plodte a množte se a naplňte zemi. ... Neboť člověka Bůh učinil, aby byl obrazem Božím. Vy pak se plodte a množte, hemžete se na zemi a množte se na ní“ (Gn 9,1b a 6b–7).

⁶³ PRUDKÝ, Martin, *Genesis 1, 1,1–6,8: Když na počátku Bůh řekl do tmy...*, Praha, 2018, s. 138.

⁶⁴ Srov. Ž 8,1–10. LÉVINAS, Emmanuel, *Etika a nekonečno*, Praha, 2009, s. 89–96.

⁶⁵ Tato zpráva je považována za součást Jahvistického pramene (J), dnes označovaného jako non-P.

⁶⁶ Gn 2,21. Srov. Gn 15,12.

partnerský protějšek, teprve tehdy biblický autor začne mluvit o mužích⁶⁷ a rozlišovat člověka jako muže a ženu.⁶⁸ Biblický vypravěč nato dokládá: „Proto opustí muž svého otce a matku a přilne ke své ženě a stanou se jedním tělem“ (Gn 2,24). A právě v partnerském vztahu muže a ženy je odpověď na Boží starost, že není dobré, aby Bohem stvořený člověk byl sám. Muž a žena byli stvořeni jako sociální bytí.⁶⁹

Citovanou větou Gn 2,24 vypravěč biblického textu nevysvětluje čtenáři, jak ke společnému žití muže a ženy historicky došlo. Vždyť např. v případě prvního člověka by bylo nelogické říci, že opustí své rodiče. Gn 2,24 také zcela neodpovídá starověkým sociálně kulturním obyčejům v Izraeli, kdy zpravidla žena opouštěla dům svých rodičů a přidávala se ke svému manželovi. Biblický text tu přináší poučení, že Bůh učinil společné žití muže a ženy součástí stvoření a kapitoly o počátcích nenabízí k této instituci žádnou jinou volbu. Tento svazek dvou lidí, muže a ženy, je zároveň charakterizován jako svazek rovnocenných a rovnoprávných lidí, kteří vůči sobě nemají vztah nadřízenosti a podřízenosti. Podmínkou k vytvoření tohoto nového vztahu muže a ženy je, aby opustili své rodiče. Loajalita vůči rodičům, do které se potomci narodili, a byla jim tedy určena, je tu postavena až za novou vzájemnou loajalitu muže a ženy, kterou si sami volí. V této kapitole o počátcích na rozdíl od předchozí není s rozlišeností muže a ženy spojeno plození dětí,⁷⁰ ale vytvoření nového osobního, partnerského vztahu.⁷¹

Představení člověka, muže a ženy, z kapitol o počátcích pokračuje textem o vzpouře člověka proti Stvořiteli a rozhovorem Hospodina s mužem a ženou, který svou dynamikou a formou v mnohém připomíná soudní jednání a verdikt.⁷² Biblický text tu ukazuje člověka jako relativně autonomního tvora, tzn. že člověk se může svobodně rozhodnout pro Hospodina a může se rozhodnout také jinak, než mu jeho Stvořitel svým slovem ukládá. Právě v tomto vymezení je dán prostor lidské svobodě a odpovědnosti. Z biblického textu je zřejmé, že kořenem

⁶⁷ RENDTORFF, Rolf, *The Canonical Hebrew Bible. A Theology of the Old Testament*, Leiden, 2005, s. 427.

⁶⁸ Srov. antropologický pohled na tuto kapitolu o počátcích in: SCHWARZ, Hans, *The Human Being. A Theological Anthropology*, Grand Rapids, Michigan, 2013, s. 309.

⁶⁹ PRUDKÝ, Martin, *Genesis I, 1, 1–6, 8: Když na počátku Bůh řekl do tmy...*, Praha, 2018, s. 183–188.

⁷⁰ Gn 1,28.

⁷¹ CLIFFORD, Richard, MURPHY, Ronald, *Genesis*, in: BROWN, Raymond, FITZMYER, Joseph a MURPHY, Roland, (eds.), *The New Jerome...*, s. 12.

⁷² Gn 3,1–24.

vzpoury člověka proti Stvořiteli je individuální rozhodnutí člověka, které s sebou nese sociální důsledky.⁷³ Narušení vztahu mezi člověkem a Hospodinem a mezi mužem a ženou je důsledkem osobního jednání muže a ženy, nikoli výsledkem neosobního, nutného vývoje. Projevuje se strachem před Hospodinem⁷⁴ a studem mezi mužem a ženou. Muž a žena, kteří mají být jedním tělem, teď zažívají také vzájemné odcizení. Na rozdíl od Gn 2,25, kde se píše, že muž a žena byli nazí a nestyděli se, vzpoura proti Stvořiteli vede k nové zkušenosti, kterou si muž a žena sami přivodili: „Oběma se otevřely oči: poznali, že jsou nazí“ (Gn 3,7).⁷⁵

Vzpouira proti Hospodinu souvisí s důsledky v každodenním životě, a ty spočívají např. v námaze, trápení, bolestech a nakonec smrti, a také v nevyváženém vztahu, v němž muž vládne a žena je znevýhodněna.⁷⁶ Kapitoly o počátcích v Gn 2,3–3,24 představují člověka a společný život muže a ženy v širokém spektru od úžasu člověka nad možností vzájemného důvěrného vztahu muže a ženy (Gn 2,23) až ke zklamání a vzájemnému odcizení, které souvisí se schopností rozeznat dobré a zlé a se zkušeností s námahou, utrpením a smrtí.⁷⁷ Představují rovněž neustávající starost Stvořitele o člověka. Oba texty o stvoření člověka (P i non-P) jsou výmluvnější, když je čteme společně, než kdybychom je od sebe oddělovali, protože spolu představují člověka, muže a ženu s jejich schopnostmi i odpovědností a oba představují Stvořitele jako původce i starostlivého průvodce.

Následující kapitola o počátcích,⁷⁸ ve které vystupují Adam a Eva a jejich synové Kain a Ábel a rovněž Hospodin, prohlubuje obraz Hospodina a člověka. Adam a Eva, a potom také Kain a jeho žena a jejich potomci jsou představeni v této kapitole jako ti, jejichž úkolem je přivést na svět další generaci. Tento úkol nepřekazí ani zkušenost člověka s pácháním zla, o které se píše uprostřed kapitoly,

⁷³ Ctirad Václav Pospíšil shrnuje myšlenku biblického autora ve třetí kapitole Genesis stručně: „Jediným zdrojem zla je mravní selhání konkrétního člověka.“ POSPÍŠIL, Ctirad Václav, *I řekl Bůh. Trinitární teologie stvoření*, Praha, 2019, s. 256.

⁷⁴ Gn 3,10: „Uslyšel jsem v zahradě tvůj hlas a bál jsem se.“

⁷⁵ Gn 3,7. Martin Prudký vysvětluje, že „do vzájemného vztahu prvního páru i do jejich vztahu k Hospodinu Bohu tedy vstoupilo odcizení, jež se projevuje potřebou zakrýt vlastní nahotu a skrýt se.“ In: PRUDKÝ, Martin, *Genesis I, 1,1–6,8: Když na počátku Bůh řekl do tmy...*, Praha, 2018, s. 205.

⁷⁶ Gn 3,16–19.

⁷⁷ Šíře tohoto spektra je naznačena i prostorově od umístění člověka do zahrady v Edenu k vyhnání člověka ze zahrady v Edenu do země, z níž byl člověk vzat (srov. Gn 2,8 a 3,23).

⁷⁸ Gn 4,1–26. I původ tohoto textu zasazují biblisté do non-P.

ale na začátku a na konci kapitoly jsou člověk, muž a žena představeni jako ti, kdo se podílejí na předávání a pokračování života.

Zkušenost člověka se zlem je důležitým tématem kapitoly Gn 4. V příběhu o Kainovi a Ábelovi jsou v prvním dějství nejprve představeni oba bratři, synové Adama a Evy. Jeden se stane zemědělcem, druhý pastýřem. Je uveden také jejich vztah k Hospodinu, kterému každý z bratří přináší plody své práce. Hned po uvedení obou bratří vstupuje do příběhu Hospodin, který Ábelovu oběť přijme, ale Kainovu oběť nepřijme. Nepřijatá oběť Kainova zde nemá žádné vysvětlení. A přece odpovídá zkušenosti, že totiž někteří lidé mají bez vlastního přičinění více schopností a daří se jim lépe než jiným. Snad to měla být zkouška, protože Hospodin rozhněvaného Kaina varuje a zároveň mu otevírá cestu. Kain však tuto možnost nepřijímá. Potom už je dramaticky popsán postupně narůstající hněv prvorozeného z bratří vůči mladšímu bratru.⁷⁹ V dalším dějství v Gn 4,8 dochází k vyvrcholení děje, k vraždě. Zdůrazňuje se tu, že nešlo o náhodný, ani o impulzivní čin, ale o úmyslný zločin. Kain se nejprve obrátil ke svému bratru, aby s ním promluvil, a co mu chtěl sdělit, pak vyjádřil svým činem.⁸⁰ Jediný verš druhého dějství se nachází na rozhraní situace člověka mezi tím, co bylo před spácháním zlého činu a směřovalo k němu, a situací člověka po spáchání zla. Ve třetím dějství v Gn 4,9–16 se podrobně probírají důsledky Kainova zlého činu. Nejprve se vyjevuje snaha zbylého z bratří vymluvit se ze zodpovědnosti za spáchaný zločin. Nakonec se v rozhovoru Hospodina s Kainem probírají konkrétní následky špatného Kainova jednání. Stojí za povšimnutí, že i po tak hrozném zločinu, jakým je bratrovražda, se Hospodin obrací přímo k vrahovi a mluví s ním a Kain respektuje Hospodina jako svůj protějšek a odpovídá mu, byť zprvu vyhýbavě.

Zatímco třetí kapitola Genesis přináší drama o narušení vztahu člověka a Stvořitele, ve čtvrté kapitole je podobně dramatickou formou zachyceno narušení, či přímo zničení vztahu mezi dvěma bratry. Obě kapitoly (Gn 3 a 4) zdůrazňují, že člověk je zodpovědný za dobré i zlé jednání vůči sobě navzájem a vůči Bohu, a musí nést důsledky svého jednání. Bůh tuto zodpovědnost člověka potvrzuje a dál zůstává člověku nablízku.

⁷⁹ Gn 4,3–7.

⁸⁰ Srov. CARR, David M., *Genesis 1–11*, Stuttgart, 2021, s. 165.

Příběh o potopě z kapitol o počátcích v knize Genesis 6,9–9,17 vychází z Hospodinova váhání a trápení nad zkažeností člověka⁸¹ a z Hospodinova rozhodnutí, které vedlo téměř až ke zničení všeho živého. Příběh o potopě pokračuje záchranou Noeho a vrcholí vyhlášením Hospodinova závazku a smlouvy, že už nikdy nedojde k potopě.⁸² V této části biblický autor hledí na člověka Hospodinovým pohledem a zjišťuje, že u člověka převažuje zlovůle, která vychází z jeho mysli i ze srdce. Nikdo ze zlých lidí však tentokrát není zmiňován jménem. Vedle toho je tam zpráva o spravedlivém člověku, který našel u Hospodina milost, a ten je představen jménem Noe. Biblický rodopis, typický pro knihu Genesis, představuje Noeho jako spravedlivého a bezúhonného muže ve svém pokolení, jako toho, kdo chodil s Bohem, a který zplodil tři syny: Šéma, Cháma a Jefeta.⁸³

Pro tuto studii je přínosné všimnout si důvodů a způsobu, kterým Hospodin člověka – Noeho před potopou zachránil. Důvody k záchraně Noeho byly na obou stranách: Hospodin zachránil Noeho, protože Noe byl bezúhonný a spravedlivý, a protože našel u Hospodina milost. Co se způsobu týká, Hospodin rozhodl, že zachrání člověka nikoli jako náhodně vybraného jedince, nebo jako skupinu jednotlivých, náhodně vybraných mužů a žen bez vzájemných vztahů. Hospodin zvolil k záchraně Noeho konkrétní sociální formu, zachránil ho před zkázou jako otce s jeho domem, s jeho rodinou, tj. s jeho ženou a jeho třemi syny a s jejich ženami.⁸⁴ I řekl Hospodin Noemu: „Vejdí ty a celý tvůj dům do archy, neboť vidím, že ty jsi v tomto pokolení jediný můj spravedlivý“ (Gn 7,1). Zachráněný Noe a jeho rodina a všechno živé v arše jsou pak začátkem nového života na zemi.⁸⁵ Biblický autor k tomuto novému začátku – novému stvoření⁸⁶ dvakrát opakuje pro čtenáře kapitol

⁸¹ Boží reakce se tu podobá lidské (viz také Gn 8,21), a přece Bible představuje Boha i takto: „Věčný Bůh Izraele neklame ani nebude litovat: není to přece člověk, aby litoval“ (1S 15,29). Boží lítost a trápení nad tím, že udělal člověka v Gn 6,6 má spíše vyjádřit základní rozpor mezi Božím dobrým stvořením a člověkem, který sice dokáže rozlišit dobro od zla, a přesto koná dobro i páchá zlo. Viz RENDTORFF, Rolf, *The Canonical Hebrew Bible...*, s. 17.

⁸² Joseph Blenkinsopp nadepisuje pojednání o kapitolách o počátcích v Gn 1–11, ve kterých biblický autor popisuje dramatický vývoj Hospodinova vztahu ke stvoření, ve výmluvné zkratce ve třech krocích: Creation, Un-Creation, Re-Creation. BLENKINSOPP, Joseph, *Creation, Un-Creation, Re-Creation. A Discursive Commentary on Genesis 1–11*, New York, 2011.

⁸³ Gn 6,9–10. Srov. Gn 7,1.

⁸⁴ Gn 6,18 a Gn 8,16.

⁸⁵ Gn 8,15–19.

⁸⁶ Srov. termín „new creation“ in: BLENKINSOPP, Joseph, *Creation, Un-Creation, ...*, s. 145.

o počátcích již známý Boží záměr a požehnání pro člověka: „Plodte a množte se a naplňte zemi“ (Gn 9,1 a 7; srov. Gn 1,28) a připomíná, že Bůh učinil člověka, aby byl obrazem Božím.⁸⁷ Po zkušenosti Kaina a Ábela se zlem ještě doplňuje varování před násilím proti druhému člověku: „Za život člověka budu volat k odpovědnosti každého jeho bratra. Kdo prolíje krev člověka, toho krev bude člověkem prolita“ (Gn 9,5–6). Po záchraně z potopy dochází v rámci Noeho rodiny k selhání a výsledkem je prokletí pro Cháma a požehnání Šéma a Jefeta.⁸⁸ Vcelku vzato text knihy Genesis zachycuje záchranu Noeho a jeho domu jako obnovu stvoření člověka s původními Hospodinovými záměry vůči člověku, nezachraňuje ho jako jednotlivce, ale jako rodinu.

Z kapitol o potopě se opět dovídáme nejenom o člověku, ale také o Bohu, resp. o Božím vztahu ke stvoření a konkrétně k člověku. Biblický autor tu představuje Boha nejprve lidským pohledem a jazykem: „Hospodin litoval, že na zemi učinil člověka, a trápil se ve svém srdci“ (Gn 9,6). Pro tuto studii je však důležité dospět až k výslednému Hospodinovu rozhodnutí: „S tebou však učiním smlouvu ... Hle já ustanovuji svou smlouvu s vámi a s vaším potomstvem i s každým živým tvorem ... Už nebude vyhlazeno všechno tvorstvo vodami potopy a nedojde již k potopě, která by zahladila zemi“ (Gn 6,18; 9,8–11). Tato smlouva je obnoveným potvrzením Hospodinovy přízně vůči stvoření. Tato smlouva také vyjadřuje specifický vztah Boha k člověku a člověka k Bohu. Na začátku vyprávění o stvoření biblický autor konstatuje Hospodinovu přízeň vůči stvoření slovy: „Bůh viděl, že všechno, co učinil, je dobré“ (Gn 1,31). Na tomto místě v kapitolách o počátcích, poté co byl člověk představen jako dobrý, ale také jako ten, kdo páchá zlo, se Hospodin obrací ke svému stvoření přímo a vyjadřuje svou přízeň vůči všemu živému a výslovně vůči člověku slavnostním vyhlášením smlouvy.⁸⁹

V kapitolách o počátcích v knize Genesis se uvažuje o člověku ve dvojitěm světle. Člověk je tu představen jako velmi dobrý a požehnaný⁹⁰ a také jako ten, kdo dokáže zklamat, kdo správu svěřené země, ani vzájemné mezilidské vztahy, ani vládu nad sebou samým nezvládá a jehož pozemský život je pomíjivý a končí

⁸⁷ Gn 9,6; srov. Gn 1,27 a 5,1.

⁸⁸ Gn 9,20–27.

⁸⁹ Gn 9,12–17.

⁹⁰ Srov. Ž 8,6–9.

smrtí.⁹¹ Člověk je takto představen ve vyprávěném příběhu, který se odvíjí v čase, nejprve jako ten, kdo byl Bohem stvořen, aby byl Božím obrazem, ale potom také jako ten, kdo dokáže zradit, a Bůh přesto stojí při něm. V biblických textech se píše o konkrétních situacích věrnosti i zrady. Konkrétně z oblasti manželství a rodiny se tam píše o věrnosti muže a ženy v manželství, o vzájemné oddanosti mezi generacemi. Píše se tam také o nevěrnosti mezi mužem a ženou, o rozpadu manželského vztahu a o rozvodu, píše se tam o zklamání mezi rodiči a jejich potomky. Při tom všem však v prologu ke knize Genesis jde o představení protagonistů, kteří budou vystupovat v následujících kapitolách knihy Genesis, resp. v následujících textech Bible. A tak z tohoto vyprávění můžeme shrnout, že člověk, muž a žena, jsou představeni jako ti, jejichž dobrota je hlubší a základnější než jejich sklon k nevěrnosti a zradě. Tento rozpor v muži a v ženě směřuje nikoli k neřešitelnému konfliktu, ale spíše prohlubuje otázku, co činí muže a ženu člověkem, a bere v úvahu i protichůdné zkušenosti. Bůh je představen v kapitolách o počátcích v knize Genesis jako stvořitel a zároveň jako ten, kdo je věrný a zavazuje se, že bude i nadále věrný své smlouvě s člověkem, mužem a ženou, a s veškerým tvorstvem.

Strukturální hodnocení

Ze zmiňovaných kapitol o počátcích v knize Genesis je možné vyčíst, že člověka činí tím, kým a čím je, především vztahy Boha k člověku a člověka k Bohu a rovněž vztahy mezi lidmi navzájem.⁹² Vzhledem k instituci manželství a rodiny je zde možné vyčíst základy podstatných vlastností vztahu muže a ženy, které zahrnují vzájemné dobro, lásku a starostlivost ve vztahu muže a ženy, plnění a péči o další generaci, výlučnost a trvalost vztahu muže a ženy. Tyto vlastnosti jsou v příbězích o počátcích vyjádřeny zcela přesvědčivě právě i v kontrastu s nevěrou a zklamáním člověka, jako muže a ženy.

Adam a Eva byli stvořeni, aby tím, jak žijí svůj život, byli obrazem Božím.⁹³ Bůh jim poželhal společně a bez rozdílu,⁹⁴ a zároveň k nim promlouval jednotlivě

⁹¹ Srov. Ž 144,3–4.

⁹² Ctirad Václav Pospíšil zkoumá ve druhé kapitole své knihy (s. 41–100) vztahovost Boha Otce, Syna a Ducha jako předpoklad stvoření člověka, muže a ženy jako vztahových bytí. Viz POSPÍŠIL, Ctirad Václav, *I řekl Bůh. Trinitární teologie stvoření*, Praha, 2019, s. 328.

⁹³ Gn 1,26; 5,1; 9,6.

⁹⁴ Gn 1,28. RENDTORFF, Rolf, *The Canonical Hebrew Bible...*, s. 427–428.

a potvrdil tak jejich odlišnost a jedinečnost.⁹⁵ Byli stvořeni tak, aby žili nikoli každý sám se sebou a pro sebe, ale aby žili jeden s druhým a jeden pro druhého. Muž a žena jsou stvořeni jako vztahová bytí, protože není dobré, aby člověk žil sám.⁹⁶ Jejich vzájemný vztah je pro ně uchopitelný, rozhodují se pro něj, dokáží se zavázat jeden druhému, a zároveň v tomto vztahu naplňují to, co jim bylo dáno stvořením. Tento zakládající vztah není člověku přidán náhodně nebo dodatečně, s otevřeností k tomuto vztahu byl člověk jako muž a žena stvořen.

Podle prvních kapitol knihy Genesis je třeba uvažovat o rozdílnosti muže a ženy jako o komplementární rozdílnosti, nikoli jako o stupňovité rozdílnosti, kde jeden má vyšší důležitost než druhý. Narušení vztahu muže a ženy s Bohem a jejich vzájemného vztahu, jak je popsáno v Gn 3,1–24, nikterak neuměňuje cíl jejich společného žití, společné dobro. I když společné dobro je vystaveno riziku vzájemného odcizení a zrady, kapitoly o počátcích nenabízí žádnou alternativu k soužití muže a ženy a ani o ní neuvažují. V nadpisu k rodopisu Adama (to je Člověka) v Gn 5,1–2 jsou znovu popsány role muže a ženy rovnocenně, bez náznaku stupňovitého rozřazení nebo nadvlády jednoho nad druhým. Podobně jako na muži a ženě záleží jejich vzájemný vztah a jejich společné dobro, oba se také podílejí na předávání života další generaci.

Člověk jako muž a žena, Adam a Eva byli stvořeni s požehnáním, aby měli potomky: „Bůh jim požehnal a řekl jim: ‚Plodte a množte se a naplňte zemi...‘ (Gn 1,27–28; 9,1.7). Naplňování tohoto požehnání a úkolu je pak zaznamenáno v jednotlivých rodopisech v knize Genesis. V první kapitole Genesis se píše o člověku obecně, pouze v souvislosti s množением se tu píše o rozlišení mužské a ženské role.

V dalších kapitolách jsou jmenováni tři synové Adama a Evy. Nejprve jsou to starší Kain a mladší Ábel. Zatímco mladší bratr skončil násilnou smrtí rukou svého staršího bratra, Kainovu potomstvu se biblický autor věnuje po sedm generací k Lámechovi a jeho dvěma manželkám a rodině. Dál už biblický autor o této větvi Kainova potomstva nepíše⁹⁷ a začíná znovu od začátku, od Adama, jak napsal v Gn 4,1: „I poznal opět Adam svou ženu a ta porodila syna a dala mu jméno Šét“

⁹⁵ Gn 3,8–19.

⁹⁶ Gn 2,18 a 24.

⁹⁷ Gn 4,1–23.

(Gn 4,25).⁹⁸ K tomuto třetímu potomku Adama a Evy se nadále upíná naděje na budoucnost rodu.

V kapitolách o počátcích biblický autor ještě zmíní Šétova syna Enoše, dovrší tím třetí generaci od Adama a zakončí svou zprávu o počátcích potvrzením: „Tehdy se začalo zývat jméno Hospodinovo“ (Gn 4,26). Na rozdíl od násilí, kterým je charakterizován závěr zprávy o potomcích Kaina (Gn 4,24), tento verš (Gn 4,26) vyznívá nadějně. Po potopě spočívá nový počátek opět v Božím požehnání: „Plod'te a množte se a naplňte zemi“ (Gn 9,1).

Začátek a výlučnost vztahu muže a ženy záleží na jejich rozhodnutí, leží v jejich rukou: „Proto opustí muž svého otce a matku a přilne ke své ženě a stanou se jedním tělem“ (Gn 2,24). Jeden z jejich potomků, Lámech, žil se dvěma ženami, s oběma měl děti a v textu se neříká nic o hierarchii mezi jeho ženami nebo potomky.⁹⁹ K otázce monogamie a polygamie, kterou bychom mohli v těchto dvou zmíněných textech hledat, toho v prvních kapitolách knihy Genesis víc nenajdeme. Další podstatná vlastnost, věrnost a nerozlučitelnost ve vztahu muže a ženy, nejsou pouhá danost, ale jsou pro muže a ženu celoživotním úkolem a posláním. Avšak ani v tomto případě lidský problém porušení věrnosti a problém rozvodu není v prvních kapitolách knihy Genesis konkrétně rozebírán.

Základní východiska vztahů v manželství a v rodině z kapitol o počátcích v knize Genesis bychom však chápali částečně a zkresleně, kdybychom zůstali jen u prvních dvou kapitol knihy Genesis a opomněli vzpuru člověka proti Hospodinu a její důsledky, kdybychom opomněli potopu a konečně Boží smlouvu s Noemem a jeho potomstvem a se vším živým tvorstvem. Teprve když čteme prolog v knize Genesis 1,1–11,9 jako celek, představují se nám člověk, muž a žena, jako dobré Boží stvoření, a zároveň jako ti, kdo dokáží rozeznat dobro od zla a svobodně činí dobro i páchají zlo. Muž a žena se dokáží rozhodnout jeden pro druhého a stát se jedním tělem, a také dokáží selhat, zradit jeden druhého, či dokonce i zabít druhého. Vzpoura člověka proti Hospodinu a její důsledky se promítají do celého života člověka, i do podstatných vlastností manželství a rodiny tím, že člověk, muž a žena, narušují své vzájemné vztahy i vztahy mezi rodiči a potomky.¹⁰⁰

⁹⁸ Také Gn 5,3–5.

⁹⁹ Gn 4,19–23.

¹⁰⁰ Teprve když čteme kapitoly o počátcích vcelku, uzavírá Rendtorff stručně: „There is no longer any undistorted view of creation.“ [„Již neexistuje žádný nezkrslý pohled na stvoření“]. In:

Nakolik čteme kapitoly o počátcích v knize Genesis 1,1–11,9 jako prolog, který uvádí na scénu protagonisty celé knihy a základní charakteristiky jejich vztahů, můžeme číst tyto kapitoly s výhledem do jednotlivých dějů v knize Genesis. Zřetelně tu vidíme také konflikt. Zatímco prolog představuje člověka, muže a ženu v jejich rovnosti a komplementární rozdílnosti, v textech o Abrahamovi, Izákovi a Jákobovi je vztah muže a ženy zpravidla charakterizován patriarchální nadřazeností muže a podřízeností ženy. Avšak tento pro biblické patriarchy typický vztah nadřazenosti a podřízenosti je alespoň v některých momentech korigován a směřuje k představě uvedené v prologu. Ve vztahu Izáka a Rebečky jsou zaznamenány momenty, které nevyjadřují patriarchální nadřazenost muže a podřízenost ženy, ale spíše naznačují vztahy rovné, komplementární rozdílnosti muže a ženy v manželství. Konkrétně už při vyjednávání manželství, je respektováno přání Rebečky, když se jí ptají, kdy by chtěla odejít z domu svých rodičů a vdát se za Izáka: „Zavolali Rebečku a otázali se jí: ‚Půjdeš s tímto mužem?‘ Řekla: ‚Půjdu‘ (Gn 24,58). Izákův vztah k Rebece je pak charakterizován nikoli slovy patriarchální nadřazenosti a starostlivosti, ale v harmonii s Gn 2,24 jednoduše: „A zamiloval si ji“ (Gn 24,67).

Když čteme prolog v knize Genesis 1,1–11,9 jako celek, představuje se nám Bůh jako původce člověka, který o člověka neztrácí zájem přes opakovanou lidskou zradu. Vzájemný vztah Boha a člověka se tu nenaplnil v jednorázovém aktu, ale je to děj, který pokračuje jako otevřený příběh. Bůh v tomto dění zůstává neuchopitelný, a přesto se člověk může k Bohu obracet v dialogickém vztahu v kontextu smlouvy a může očekávat Boží odpověď. To znamená, že obě strany spojené touto smlouvou o sobě nejenom ví, ale mohou se také setkávat a vést spolu dialog. Dialogický způsob bytí si s sebou nese člověk, muž a žena i do mezilidských vztahů, konkrétně i do vztahů mezi manželem a manželkou a mezi rodiči a potomky.

Vcelku vzato je tedy možné z kapitol o počátcích i z ostatních kapitol Genesis vyčíst základní východiska vztahů muže a ženy v manželství a rodičů a dětí v rodině i jejich vztahů k Bohu. Instituce manželství a rodiny je pro člověka, jako muže a ženu jedinečnou příležitostí, která vytváří rámec ke smysluplnému spoluzítí a k předávání života další generaci. Kapitoly o počátcích a celá kniha Genesis nenabízí k instituci manželství a rodiny žádnou jinou, náhradní alternativu.

Resumé

Tématem této studie jsou východiska základních charakteristik manželství a rodiny v knize Genesis. Mezi tyto základní charakteristiky podle kanonického práva patří, že manželství je vytvářeno souhlasem muže a ženy, jeho podstatnými vlastnostmi jsou jednota a nerozlučitelnost a manželství směřuje k dobru manželů a ke zplazení a výchově potomstva. Metoda této studie spočívá v analyzování a strukturálním hodnocení textů rodopisů, abrahamovské tradice a kapitol o počátcích v knize Genesis s cílem najít v nich pravidla a strukturu jednotlivých rolí a vztahů a jejich dynamických aspektů v manželství a v rodině, nakolik souvisí právě se zmiňovanými základními charakteristikami manželství a rodiny.

Summary

The Foundations of Family Law in the Book of Genesis

The topic of this study is the background behind the basic characteristics of marriage and family in the Book of Genesis. According to canon law, these basic characteristics include the fact that marriage is created by the consent of a man and a woman, its essential attributes are unity and indissolubility, and marriage is directed towards the good of the spouses and the procreation and education of offspring. The method of this study is to analyse and structurally evaluate the texts of the genealogies, the Abrahamic tradition and the chapters on origins in the Book of Genesis with the aim of finding in them the rules and structure of the individual roles and relationships and their dynamic aspects in marriage and the family, and to what extent they are connected with the aforementioned basic characteristics of marriage and the family.

Klíčová slova: manželství, rodina, kniha Genesis, souhlas k manželství, jednota, nerozlučitelnost, dobro manželů, zplazení a výchova dětí

Keywords: marriage, family, Book of Genesis, consent to marriage, unity, indissolubility, the good of the spouses, procreation and education of children

Autor

Doc. Jiří Kašný, Th.D. přednáší na John H. Carey II School of Law na Anglo-americké vysoké škole v Praze.

Author

Associate Professor Jiří Kašný, Th.D. lectures at the John H. Carey II School of Law at the Anglo-American University in Prague.

Kontakt

Doc. Jiří Kašný, Th.D.

Anglo-americká vysoká škola, z.ú.

Letenská 5

118 00 Praha 1

e-mail: jiri.kasny@aauni.edu



Obálka knihy prof. Jána Dudy o manželskom právu katolíckej cirkve v kontextu súčasnosti.

The cover of Prof. Ján Duda's book on the marriage law of the Catholic Church in the context of the present.

Foto Jakub Nagy

Lina Papadopoulou (ed.), *Islam and Human Rights in the European Union*

Comares, Granada, 2022, 423 p., ISBN 978-84-1369-465-8.

A few days ago, we received a book entitled *Islam and Human Rights in the European Union – Islam et droits de l’homme dans l’Union européenne*, which has been published by the European Consortium for Church and State Research.

The publication recounts the position of Islam in the countries of the European Union throughout history and up to the present day. It was compiled according to a uniform system, known as the *grille thématique*, decided on by the management of the Consortium for the reports given by the individual national spokespersons at the XXXIInd Conference of the Consortium in Thessaloniki (Greece) on 23rd – 25th September 2021, which was devoted to the same topic and dedicated to Charalambos Papastathis (1940–2012), Professor of Ecclesiastical Law at the Aristotle University of Thessaloniki, a founding member of the Consortium. The book’s editor is Professor Lina Papadopoulou of the Aristotle University of Thessaloniki, and president of the Consortium until 2023.

At the start of the book there is a greeting from His All Holiness Ecumenical Patriarch Bartholomew I, emphasizing the close relationship between human rights and religion. This is followed by an introduction written by Professor Evangelos Venizelos, a professor at the university in Thessaloniki and a former deputy prime minister and foreign minister of Greece. In his prologue, Prof. Venizelos points out that the European constitutional democracy is sensitive, flexible, pluralistic, liberal and inclusive, but it must also be self-protective and must ensure the conditions for its survival. In other words, it respects and protects Islam as a religion and the religious freedom of Muslims but requires that both Islam and Muslims shall respect European constitutionalism.

After this introduction, there are three summarising contributions written by three professors of religion law (Francis Messner, Strasbourg; Silvio Ferrari, Milan; Michał Rynkowski, Brussels). These are followed by 23 essays on Islam in the

individual Member States of the European Union, representing national reports delivered by distinguished scholars from each represented state.

The proceedings include, among others, these papers:

Wolfgang Wieshaider: *Le cadre juridique de l'islam en Autriche*,

Achilles C. Emilianides: *Islam and Human Rights in Cyprus: A complex relationship*,

Jiří Rajmund Tretera, Zábój Horák: *History and Present of Muslims in the Territory of Today's Czech Republic*,

Merilin Kiviorg: *Islam and Human Rights in Estonia*,

Matthias Pulte: *Islam and Human Rights – Report from Germany*,

Balázs Schanda: *Islam and Human Rights in Hungary: Religious freedom issues and some challenges of coexistence*,

Sophie von Bijsterveld: *Islam and Law in the Netherlands*,

Piotr Stanisz: *Islam and Human Rights in Poland*,

Lars Friedner: *Islam in Sweden*.

The European Consortium dedicated the book to Professor Salvatore Berlingò, Professor of Canon and Ecclesiastical Law, at the University of Messina, Italy, in honour of his active membership in the Consortium.

The book was published by the well-known Comares publishing house based in Albolote (Granada) in Spain, where the proceedings of the Consortium's meetings have been published since 2013.

The book is available online at: https://www.churchstate.eu/pdf/NEW/tripa_Islam_human.pdf.

Jakub Nagy

Jitka Jonová: Kapitální otázka olomoucká a obsazování arcibiskupského stolce v Olomouci od roku 1880 do poloviny 20. století

Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 2022, 203 s.,
ISBN 978-80-7325-550-3.

Koncem roku 2022 vydalo nakladatelství CDK monografii historičky doc. Jitky Jonové z Katedry církevních dějin a církevního práva Cyrilometodějské teologické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, analyzující otázku obsazování arcibiskupského stolce v Olomouci od roku 1880 až do poloviny minulého století.

Kapituly kanovníků jsou podle současného kanonického práva společenství kněží Apoštolským stolcem, či (v případě kolegiálních kapitul) diecézním biskupem zřízená při význačných kostelech v diecézi.¹ Jejich úkolem je (již pouze) pečovat o slavnostnější bohoslužby ve svěřeném kostele či plnit úkoly vyplývající z práva či pověření diecézního biskupa. Povinnosti kapituly jsou ustanoveny v jejím statutu.

Předchozí Kodex kanonického práva z roku 1917 svěřoval katedrálním kapitulám větší množství povinností a tím větší práva.² *De facto* dříve plnily mnohé úkoly, které má v současném právu *sbor konzultorů*. Navíc vždy hrály významnou *kulturní roli*: podporovaly umění, ediční činnost, zřizovaly katedrální školy, knihovny, a měly dokonce vliv na politickou scénu v širokém slova smyslu. Jako příklad může posloužit právní postavení probošta Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Ten byl již z moci svého úřadu královským kancléřem, tedy nositelem státního úřadu. Nadto katedrální a mnohdy i kolegiální kapituly měly značný *majetek*.

Některé z kapitul (exemptní kapituly) byly podřízeny přímo papeži, ne tedy biskupovi či arcibiskupovi. Některé další mohly mít papežem udělená privilegia, kterými byly v některých směrech vyvázány ze závazků kanonického zákona.

¹ Viz kán. 503 a násl. CIC/1983.

² Srov. kán. 391–422 CIC/1917.

Olomoucká katedrální kapitula měla již od roku 1207 právo svobodné volby biskupa (resp. arcibiskupa, od povýšení olomouckého biskupského stolce na metropolitní roku 1777). K tomu byl do stanov olomoucké kapituly v roce 1772 přidán požadavek inkolátu, který byl změněn v roce 1826 na požadavek šlechtického původu kandidáta na arcibiskupa. Teprve později bylo připuštěno, aby se kandidátem úřadu arcibiskupa stal nešlechtic, jako byl Theodor Kohn (v úřadu 1892/3–1904).

Doc. Jonová ve své monografii dává odpověď na otázku, dokdy privilegium volby kapitulou existovalo a bylo užíváno, a kdy jeho účinnost skončila. S tím souvisí otázka *nobilitatis natalium* v tradici olomouckých kanovníků.

Doc. Jonová své badatelské úsilí dlouhodobě zaměřuje na oblast olomouckého arcibiskupského stolce,³ s níž otázka kanovníků úzce souvisí. Pracuje s dokumenty z českých i zahraničních archivů, které jsou obsaženy ve Vatikánských archívech či archívech ve Vídni, a s dobovým tiskem. Text vhodně doplňuje obrazovým materiálem či slovníčkem pojmů věnovaným postavení kanovníků a kapitul.

Knih je rozdělena do čtyř kapitol, doplněných dvěma exkurzy a textovou přílohou. V úvodu autorka popisuje původ kapitul kanovníků, vysvětluje termín kapitula, rozdělení kapitul na katedrální a kolegiální, historický vývoj získávání privilegií, a uvádí předmět svého bádání do kontextu dobových pramenů i církevně-politické situace počátku 20. století.

První kapitola srovnává otázku obsazování kanonikátů v Olomouci s tím, jak byly obsazovány při katedrálních kapitulách v blízké Evropě, např. v Salcburku, Pasově či v Münsteru. Volba biskupa či podmínka šlechtického původu se uplatňovaly i v těchto diecézích, tedy nejen v případě olomoucké kapituly. Na základě ustanovení Kodexu kanonického práva z roku 1917 měly kapituly navrhnout úpravu svých stanov tak, aby nebyly s tímto kodexem v rozporu.

Ve druhé kapitole se autorka zabývá historickým vývojem olomoucké katedrální kapituly od jejího založení v době biskupa Jindřicha Zdíka (1126–1150) až do zániku monarchie v roce 1918. V kapitulních stanovách z roku 1772 byla zavedena výrazná změna: požadavek inkolátu, který zařazoval svého nositele mezi místní šlechtu. Později byl upraven na požadavek pouze šlechtického původu. Ten ale dle

³ Lze zmínit např. monografie *Kapitoly ze života Lva Skrbenského z Hříště pohledem Svatého Stolce* z roku 2013 či *Theodor Kohn (1845–1915), kníže-arcibiskup olomoucký, titulární arcibiskup pelusijský*, z roku 2015, i větší množství odborných článků věnovaných arcibiskupu Theodoru Kohnovi.

autorky působil na sklonku 18. století spíše anachronicky: přestože se ve většině kapitul tehdejší doby od tohoto požadavku na uchazeče o kanonikát upouštělo, v Olomouci si tuto podmínku kapitula do návrhu svých stanov naopak přidala.

Autorka pokračuje v líčení změn stanov. V roce 1784 omezil panovník Josef II. vliv Svatého stolce na obsazování kapituly a tím omezil i jeho vliv na volbu arcibiskupa. V roce 1826 se šlechtická výlučnost opět objevila ve stanovách. Ke změnám mělo dojít v důsledku rakouského konkordátu z roku 1855 zrušením šlechtické podmínky a zdůrazněním podmínky kněžství pro kanovníky. K tomu však (nejen) pro vypovězení konkordátu v roce 1870 císařem Františkem Josefem I. nedošlo. V roce 1880 rozhodla římská Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti o částečném zrušení šlechtické podmínky pro olomoucké kanovníky. Nicméně nešlechtice mohl jmenovat pouze císař.

Kapitolu třetí věnovala autorka vývoji privilegia svobodné volby arcibiskupa olomouckou kapitulou: posledním skutečně svobodně zvoleným arcibiskupem byl Theodor Kohn (1892), který byl ale v roce 1904 nucen rezignovat. Nakonec autorka popisuje poslední volbu, kterou kapitula provedla v roce 1916 v případě translace Lva kardinála Skrbenského, arcibiskupa pražského, do Olomouce.

Ve čtvrté kapitole autorka rozebírá situaci v Arcidiecézi olomoucké po založení samostatného československého státu. Věnuje se nejen obsazování uprázdněných kanonikátů olomoucké kapituly, ale i neúspěšné snaze o vytvoření nových kapitulních stanov v době episkopátu Antonína Cyrila Stojana (1921–1923), Leopolda Prečana (1923–1947) a Josefa Karla Matochy (1948–1961). Dále zkoumá způsob uplatňování vlivu olomouckých kanovníků na biskupskou volbu. Autorka konstatuje, že kapitulní stanov y z roku 1826 platily téměř 170 let, aniž by byly schváleny nové stanov y. A to i přes požadavky, které přineslo vydání obou kodexů kanonického práva z roku 1917 a z roku 1983. O vytvoření nových stanov se zasazovali arcibiskupové kanonista Leopold Prečan a filozof Josef Karel Matocha. K vypracování nových kapitulních stanov, které bezezbytku ukončily výše zmíněné pochybnosti o privilegii kapituly při volbě, došlo až po roce 1989, schváleny byly v roce 1994.

Text posledních dvou kapitol je doplněn dvěma zajímavými exkurzy. První se zaměřuje na problematiku rezignace dvou šlechtických kanovníků, které probíhaly odlišně a došlo k nim z různých důvodů. V případě Grimmensteina v roce 1925 nedobrovolně a z důvodu hrubého neplnění povinností, v případě Halka-Ledóchowského v roce 1930 v dobově podmíněném kontextu, ale na vlastní žádost.

Exkurz druhý připomíná roli kanovníků jako mecenášů a podporovatelů kulturních, národnostních či charitativních aktivit.

Publikace byla představena před vánočními svátky na Cyrilometodějské teologické fakultě v Olomouci. Slavnostní prezentace se zúčastnili jak zástupci teologické fakulty a Univerzity Palackého, tak představitelé kapituly Mons. Antonín Basler, děkan Metropolitní kapituly u sv. Václava v Olomouci a auxiliární biskup olomoucký, a P. Ladislav Švirák, probošt kapituly a dómský farář. Ocenili badatelské úsilí autorky a vyzdvihli její přínos pro pochopení historického i současného místa katedrální kapituly v životě místní církve.

Recenzovaná publikace vyniká svou čtivostí a množstvím faktografických údajů. Přibližuje právní postavení olomoucké katedrální kapituly v neklidném období konce monarchie, počátku republiky i změn v postavení církevních představených do poloviny 20. století.

Monika Menke

Ján Duda: Manželské právo katolíckej cirkvi v kontexte súčasnosti

Leges, Praha, 2021, 207 s., ISBN 978-80-7502-563-0.

Manželství je jedním z nejdůležitějších právních institutů. Ne nadarmo jej světské právo považuje spolu s vlastnictvím a smlouvou za jeden z pilířů soukromého práva. Je nepochybné, že manželství hraje ve společnosti nezastupitelnou roli a představuje nejlepší způsob vzájemného soužití muže a ženy, umožňující vznik příznivých podmínek pro řádnou výchovu potomků. Tím v konečném důsledku zajišťuje i přežití lidského rodu.

Kanonickoprávní úprava manželství je oproti světskému právu mnohem starší, obsáhlejší a propracovanější. Vystupuje v ní do popředí svátostná povaha manželství uzavřeného pokřtěnými manžely, jakož i zásada jednoty a nerozlučitelnosti manželství, vyplývající z božského práva. Tyto a další specifické aspekty kanonického manželství činí církevní manželské právo poměrně složitým oborem církevního práva, majícím závažné a zcela praktické, každodenní dopady na převážnou většinu věřících, nacházejících se v manželském stavu. O nesmírném významu manželského práva svědčí i vysoký počet manželských kauz rozhodovaných církevními soudy, které se zabývají manželskoprávní problematikou ve více než 90 % případů.

K uvedení do manželského práva katolické církve může výborně posloužit kniha *Manželské právo katolíckej cirkvi v kontexte súčasnosti*. Jejím autorem je Mons. Prof. ThDr. JCLic. Ján Duda, PhD., kněz Spišské diecéze a soudce jejího církevního soudu, profesor kanonického práva na Právnické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě, dlouholetý člen Společnosti pro církevní právo.

Knihou je třetím vydáním autorova díla *Katolícke manželské právo*, navazujícím na vydání z let 1996 a 2007. Jejím cílem je dle autorových slov prezentovat platné manželské kanonické právo. Přitom poukazuje na silné a slabé stránky dnes platné legislativy. Vysvětluje, co je v tomto právu božské a tím nedotknutelné a co je potřebné změnit a upravit podle současných okolností a potřeb jednotlivců i společnosti s určitou perspektivou *de lege ferenda* (s. 12).

Autor se zabývá také mimoprávními pojmy souvisejícími s manželstvím, kterými je vzájemná láska manželů, předmanželská příprava nupturientů anebo vliv neprávnických církevních dokumentů, zejména posynodální exhortace papeže Františka *Amoris laetitia*.

Knihy je rozdělena do osmi kapitol. Začíná definicí, právní povahou a typologií manželství. Pokračuje kapitolou o přípravě na manželství a třemi kapitolami o základních předpokladech k uzavření platného manželství. Ty představuje *manželský souhlas*, *absence překážek manželství* a *dodržení formy uzavření sňatku*.

Šestá kapitola je věnována smíšenému manželství mezi křesťany různých vyznání, další kapitola oběma formám konvalidace neplatného manželství: jednoduché nápravě i nápravě manželství v základu (*sanatio in radice*). Poslední kapitola s názvem *Na pomoc složitým manželským případům* popisuje nejprve proces k prohlášení manželství za nulitní a možnost separace manželů za trvání manželství. Poté se zabývá různými formami rozloučení manželského svazku, které představuje rozvázání uzavřeného, ale dosud sexuálním aktem *nezavršeného* manželství, *privilegium paulinum*, *privilegium petrinum* a další.

Čtenáři ocení stručnost, přehlednost a výstižnost autorova výkladu, který vychází převážně z exegeze norem kanonického práva, judikatury římských církevních soudů a odborné literatury italských kanonistů. Na vhodných místech je výklad doplněn krátkými historickými exkurzy, kterými autor dokresluje vývoj některých důležitých právních institutů či jednotlivých právních norem.

Knihu lze vřele doporučit všem studentům církevního práva, pracovníkům církevních soudů jakož i manželům a nastávajícím manželům, kteří chtějí získat informace o právních aspektech všech manželství v kanonickém právu, tedy nejen manželství církevního.

Jakub Nagy

Ze Společnosti pro církevní právo

Mše svatá na zahájení nového akademického roku v Praze

4. října 2022 od 18 hodin byla v kostele Nejsvětějšího Salvátora na Starém Městě pražském slavena mše svatá na zahájení nového akademického roku 2022/2023. Hlavním celebrantem slavnostní bohoslužby byl Mons. Tomáš Halík, profesor Filosofické fakulty Univerzity Karlovy a nositel Templetonovy ceny, koncelebranty ostatní kněží akademické farnosti a kněží, kteří působí jako učitelé na fakultách pražských vysokých škol. Po skončení mše se na Studentském nádvoří Klementina uskutečnila neformální oslava s pohoštěním. Zahájení akademického roku bylo přítomno mnoho členů Společnosti pro církevní právo.

Biblické hodiny duchovní správy právníků a sváteční mše svaté nahrávány

Od nového akademického roku, od 8. října 2022, pokračovalo po letní pauze až do Vánoc vysílání biblických hodin, a sice výkladem knihy Skutků apoštolů, od její 11. kapitoly. Jsou každou neděli umisťovány na kanál YouTube a na stránky Společnosti. Najdete je na tomto odkazu: <http://spcp.prf.cuni.cz/biblicke-hodiny/>. Od února 2023 pokračuje výklad knihy Skutků.

Také nahrávání mší svatých pro právníky, pro Společnost pro církevní právo a širokou veřejnost, které slavíme o velkých i malých svátcích mimo neděle, pokračuje od února 2023. O Vánocích byl otec Rajmund nemocen, tak odpadly. Ale již mše svatá z Popeleční středy 22. února 2023 bude nahrána. Plánováno je také zaznamenání mše svaté ze zasvěceného svátku sv. Josefa, Snoubence Panny Marie, letos slaveného 20. března.

84. večer Společnosti věnován ohrožení životního prostředí na Ukrajině

Ve středu 9. listopadu 2022 se v reprezentačním sále JUDr. Milady Horákové na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze konal 84. přednáškový večer Společnosti s názvem *Ekologie a ekologická ohrožení, související s válkou na Ukrajině*. Po úvodním slovu prof. J. R. Tretery vyslechli přítomní hosté mešní perikopu z Matoušova Evangelia (Mt 11, 25–30) a záznam kázání Mons. Tomáše Halíka proneseného při slavnostní bohoslužbě na zahájení akademického roku 4. října 2022, na svátek sv. Františka z Assisi, patrona ekologie a ochránců přírody.

Následně vystoupil doc. Vojtěch Stejskal, vedoucí Katedry práva životního prostředí na pražské právnické fakultě s přednáškou *Dopady války na Ukrajině na životní prostředí a přírodu z pohledu práva*. Po něm hovořil na téma *Praktické dopady války na Ukrajině na české zemědělství* statkář ze západních Čech Matouš Horák. Večer zakončily přátelské rozhovory nad drobným občerstvením.

Arciděkan Jiří Hájek (1935–2021) má ve Stříbře pamětní desku

V sobotu 8. října 2022 byla po slavnostní poutní mši svaté v děkanském chrámu Všech svatých ve Stříbře odhalena a posvěcena pamětní deska k nedožitým 30 letům kněžské služby ve Stříbře arciděkana Jiřího Hájka, zakládajícího člena Společnosti pro církevní právo, který odešel na věčnost 29. srpna 2021. O zhotovení pamětní desky, která byla umístěna na vnější stěnu děkanského kostela hned vedle portálu, se zasloužil farář Miroslav Martiš a paní Michaela Wolfinger z bavorského Vohenstraussu.

Pouť ke sv. Martinu v Racově u Tachova

V sobotu 12. listopadu 2022 se sešli věřící na oslavu svátku svatého Martina v obnovovaném kostelíku v Racově u Tachova. Poutní mše, kterou celebroidal farář Miroslav Martiš, byla spojena se vzpomínkou na všechny věrné zemřelé, včetně členů Společnosti pro církevní právo. Setkání zorganizovali manželé Jiřinka a Jaroslav Barhoňovi, členové Společnosti pro církevní právo, kteří jsou spolu s otcem Miroslavem Martišem obnoviteli tohoto kostela, původně zříceniny.

František Kratochvíl

Z troskek opět povstalý poutní chrám Navštívení Panny Marie ve Skocích u Žlutic, u panenky Marie Skákavé, dostal tři nové zvony

Slavné byly v dobách, kdy ještě zbožnost patřila ke ctnostem českého lidu, pouti do přívětivého chrámu střední velikosti. Na místě původní kapličky zbudované na místě zázračných uzdravení v roce 1717, kdy zdejší sedlák Adam Lienert postavil malou kapli a do ní umístil obraz Panny Marie Pomocné malíře Johanna Wolfganga Riehtra z Toužimi. V letech 1736–1738 byl postaven nynější chrám majiteli zdejších pozemků, premonstráty z nedalekého opatství v Teplé a vybaven kopií obrazu Panny Marie Pomocné z Pasova, který má kanonické postavení milostného obrazu pomáhajícího přinášet zvláštní milosti při návštěvě kostela, v němž je tento obraz vystaven.

Množství zázraků a vyléčených nemocí proslavilo toto místo natolik, že do Skoků přicházelo ročně přes 40 000 poutníků a místo se stalo známým po celých

Čechách. Rčení „Panenko Skákavá“ pochází právě ze Skoků. Pouti se Josef II. pokusil zničit, ale po jeho smrti byly obnoveny. Za první světové války Rakousko uloupilo kostelu skoro všechny jeho krásné zvony a roztavilo do kanónů. Ale to si nenechali lidé za první republiky líbit. Roku 1926 byly zvony znovu ulity a zavěšeny, v roce 1936 ještě jeden. Opět je ukradli nacisté.

Mons. Tomáš Halík, čestný člen Společnosti, vydal před Vánoci novou knihu *Kniha Procitají andělé* obsahuje kázání Mons. Halíka na neděle a svátky v době adventní a vánoční, která pronesl v akademickém kostele Největšího Salvátora v Praze v době nákazy koronaviru. Publikace navazuje na autorovu knihu *Čas prázdných kostelů*, soubor postních a velikonočních kázání pronesených v době první vlny pandemie koronaviru, která byla přeložena do mnoha jazyků.

Dr. Jiří Svoboda odešel na věčnost

8. prosince 2022 zesnul ve věku 81 let emeritní kanovník a děkan Metropolitní katedrální kapituly u sv. Víta *ThDr. Jiří Svoboda, IC.D.*, zakládající člen Společnosti pro církevní právo, soudce a od roku 1990 předseda pražského církevního soudu.

85. večer Společnosti: slavnostní prezentace knihy *České paměti*

Ve středu 14. prosince 2022 od 17.00 se v reprezentačním sále JUDr. Milady Horákové na Právnické fakultě Univerzity Karlovy konal slavnostní večer Společnosti pro církevní právo, při němž byla prezentována nejnovější kniha prof. J. R. Tretery *České paměti. Dobrodružný život právníka, profesora právnické fakulty a kněze a jeho rodičů v posledních 120 letech*. Svátostinu žehnání knize udělil Dominik kardinál Duka, emeritní arcibiskup pražský a přítomní kněží a jáhnové. Prof. Tretera přednesl několik autorských čtení, která byla prokládána zpěvem a hrou na ukulele v podání doc. Záboje Horáka. Na závěr pronesl Mgr. Jan Hájek z Karlových Var, jáhen a námořník, slavnostní přípitek. Velice úspěšného večera spojeného s autogramiádou a pohoštěním se zúčastnilo téměř 70 hostů, včetně JUDr. Jany Sladké-Hykové, Ph.D., šéfredaktorky nakladatelství Leges, které knihu vydalo.

Členové Společnosti na kongresu ICLARS v Córdobě

6. kongresu ICLARS (International Consortium for Law and Religion Studies) v Córdobě, který se konal ve dnech 19. – 21. září 2022 a byl zasvěcen tématu Human Dignity, Law, and Religious Diversity, se zúčastnil větší počet členů Společnosti pro církevní právo z České republiky, Polska, Slovenska a Rakouska:

Jaroslav Benák, Jakub Kříž, Damián Němec, Piotr Stanisz, Piotr Szymaniec, Michaela Moravčíková a Wolfgang Wieshaider.

Zemřela Václava Čepeláková

Ve čtvrtek 26. ledna 2023 zesnula paní Václava Čepeláková, úřednice z Kostelce nad Černými lesy a dlouholetá obětavá technická pracovnice při klášteře svatého Jiljí v Praze, kde oddaně sloužila více než 15 let od jeho obnovení v roce 1990. Paní Čepeláková byla příznivkyní Společnosti pro církevní právo, vždy horlivě četla její periodika, zejména Zrcadlo církve a Church Reporter, které jsme jí zasílali v papírové podobě. Byla naší moudrou rádkyní.

Zasedala valná hromada České křesťanské akademie

V sobotu 28. ledna 2023 zasedala valná hromada České křesťanské akademie (ČKA), svolávaná pravidelně jednou za tři roky. Společnost pro církevní právo, která je kolektivním členem ČKA, zastoupil doc. Zábaj Horák, tajemník právní sekce ČKA. Valná hromada byla zahájena mší svatou, jejímž hlavním celebrantem byl Mons. prof. Tomáš Halík, prezident ČKA. Následně zasedání valné hromady se konalo ve velkém refektáři emauzského kláštera. Po úvodním slovu prof. Halíka následoval přehled o činnosti od zasedání valné hromady v lednu 2020 a volby. Prezidentem ČKA byl na šestileté období zvolen Mons. Tomáš Halík. Prvním viceprezidentem byl zvolen prof. Pavel Hošek, druhým viceprezidentem P. Jan Kotas. Zasedání se zúčastnilo přes 70 členů ČKA.

Zpráva o pohybu členské základny Společnosti pro církevní právo

Společnost pro církevní právo měla podle záznamů ve svém členském seznamu k 1. lednu 2023 541 členů. Přikládáme tabulku o pohybu členstva v posledních devíti letech:

Rok	Počet nově přijatých členů	Počet členů, kteří vystoupili	Počet členů, kteří zemřeli	Počet členů, jimž bylo členství zrušeno	Počet členů ke konci roku
2014	31	7	2	0	443
2015	22	4	3	0	458
2016	26	4	2	0	478
2017	25	9	3	0	491

Rok	Počet nově přijatých členů	Počet členů, kteří vystoupili	Počet členů, kteří zemřeli	Počet členů, jimž bylo členství zrušeno	Počet členů ke konci roku
2018	27	10	1	0	507
2019	36	28	3	12	500
2020	19	6	5	0	508
2021	40	8	4	0	536
2022	13	4	4	0	541

Gratulace členům Společnosti pro církevní právo

JUDr. Josef Nejedlý z Brandýsa nad Labem, právník, odborník v oblasti ochrany osobních údajů, oslavil 11. října 2022 své 70. narozeniny.

JUDr. Miloslav Franc, zakládající člen Společnosti pro církevní právo, právník Biskupství královéhradeckého, oslavil 19. října 2022 své 65. narozeniny.

Mgr. Jana Slavičková, emeritní sekretářka zemědělského výboru Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, oslavila 7. listopadu 2022 své 55. narozeniny.

JUDr. Antonín Stehlik, varhaník v kostele Nejsvětějšího Srdce Páně na Královských Vinohradech v Praze, oslavil 30. listopadu 2022 své 85. narozeniny.

JUDr. Marie Boháčová z Prahy, advokátka, oslavila 1. prosince 2022 své 65. narozeniny.

Prof. JUDr. Jiří Rajmund Tretera si 7. prosince 2022 připomněl 50. výročí svého přijetí do lůna Církve katolické. Přijímal ho veřejným obřadem při mši svaté v kostele Panny Marie Matky Ustavičné pomoci a sv. Kajetána v Nerudově ulici v Praze na Malé Straně P. Jan Blesík CSsR se souhlasem apoštolského administrátora pražské arcidiecéze biskupa Františka Tomáška.

Prof. dr hab. Mieczysław Różański, profesor právnické fakulty Varmijsko-mazurské univerzity v Olštýně, oslavil 14. prosince 2022 své 55. narozeniny.

Mgr. Jan Löffelmann, J.C.D., soudce Metropolitního soudu Arcidiecéze pražské, oslavil 24. prosince 2022 své 65. narozeniny.

Mgr. Jan Czernin LL.M. z Dymokur, soudce Okresního soudu Mladá Boleslav, zakládající člen Společnosti pro církevní právo a člen její kontrolní komise, oslavil 29. prosince 2022 své 50. narozeniny.

Mgr. et Mgr. Martin Vaňáč, Ph.D., z Prahy, církevní historik a teolog, odborný asistent na Ekumenickém institutu a vyučující na katedře praktické teologie Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy, oslavil 29. prosince 2022 své 50. narozeniny.

ThLic. Michaela Moravčíková, Th.D., ředitelka Ústavu pro právní otázky náboženské svobody Právnické fakulty Trnavské univerzity v Trnavě, oslavila 2. ledna 2023 své 50. narozeniny.

P. PhDr. ThLic. Štěpán Martin Filip, Th.D., OP, asistent dogmatické teologie na Cyrilometodějské teologické fakultě v Olomouci, vikář kláštera i farnosti Jablonné v Podještědí, oslavil 7. ledna 2023 své 60. narozeniny.

P. doc. JUDr. Miroslav Černý, Ph.D., JU.D., O.Melit., docent v oborech církevního a konfesního práva na Katedře právních dějin Právnické fakulty Západočeské univerzity v Plzni, oslavil 7. ledna 2023 své 65. narozeniny.

Doc. Jiří Kašný, Th.D., vyučující na Anglo-americké vysoké škole v Praze, oslavil 18. ledna 2023 své 65. narozeniny.

P. ICLic. ThLic. Jiří Ignác Koníček, terc. OP, prezident Cyrilometodějské křesťanské akademie, kaplan farnosti svatého Václava Olomouc, oslavil 19. ledna 2023 své 60. narozeniny.

Mons. ThLic. ICLic. Karel Plavec, Th.D., farář farnosti Přeštice, zástupce soudního vikáře (viceoficiál) Diecézního soudu v Plzni, okrskový vikář vikariátu Plzeň-jih, oslavil 22. ledna 2023 své 65. narozeniny.

Jakub Nagy

From the Church Law Society

Holy Mass for the Start of the New Academic Year in Prague

At 6 pm on Tuesday, 4th October 2022, a Holy Mass was celebrated in the Church of Saint Salvator in Prague's Old Town to mark the start of the new academic year 2022/2023. The main celebrant of the solemn service was Mons. Tomáš Halík, professor at the Faculty of Arts of Charles University and Templeton Prize winner, and the concelebrants were other priests of the academic parish and priests teaching in the faculties of Prague's universities. After the service, an informal celebration with refreshments was held in the Student Courtyard of the Clementinum. The opening of the academic year was attended by many members of the Church Law Society.

Bible Lessons of the Pastoral Care of Lawyers and Festive Holy Masses Recorded

From 8th October, after the summer break, the broadcasting of Bible lessons continued until Christmas, with the interpretation of the Acts of the Apostles, from Chapter 11. The Bible lessons are posted on YouTube and on the Society's website. You can find them using this link <http://spcp.prf.cuni.cz/biblicke-hodiny/>. From February 2023, the interpretation of the Book of Acts continues.

Also, the recording of Holy Masses for lawyers, for the Church Law Society and the general public, which we celebrate on major and minor holidays other than Sundays, has continued since February 2023. At Christmas, Father Rajmund was ill, so they were cancelled, but the Holy Mass from Ash Wednesday, 22nd February 2023, will be recorded. We are also planning to record the Holy Mass from the consecrated feast of St. Joseph, Spouse of the Virgin Mary, celebrated this year on 20th March 2023.

The Society's 84th Evening Devoted to Environmental Threats in Ukraine

On Wednesday, 9th November 2022, the Society's 84th lecture evening, entitled *Ecology and Ecological Threats Relating to the War in Ukraine*, was held in the JUDr. Milada Horáková Auditorium in the Faculty of Law of Charles University in Prague. Following an introductory speech by Professor J. R. Tretera, the guests present listened to the mass pericope from the Gospel of Matthew (Mt 11, 25–30)

and a recording of the sermon delivered by Mons. Tomáš Halík during the solemn service to mark the start of the academic year on 4th October 2022, the feast of St. Francis of Assisi, the patron saint of ecology and environmentalists. Afterwards, Associate Professor Vojtěch Stejskal, Head of the Department of Environmental Law at the Faculty of Law of Charles University, gave a lecture on *The impact of the war in Ukraine on the environment and nature from the perspective of law*. Following him, Matouš Horák, a landowner from west Bohemia spoke on the subject of *The practical impact of the war in Ukraine on Czech agriculture*. The evening ended with friendly conversation over light refreshments.

Archdean Jiří Hájek (1935–2021) Has a Memorial Plaque in Stříbro

On Saturday, 8th October 2022, after a solemn pilgrimage Mass in the Dean's Church of All Saints in Stříbro, a memorial plaque was unveiled to mark what would have been 30 years of priestly service in Stříbro by Archdean Jiří Hájek, a founding member of the Church Law Society, who passed away on 29th August 2021. Parish priest Miroslav Martiš and Mrs Michaela Wolfinger from Vohenstraus in Bavaria were responsible for having the memorial plaque made, which was placed in the dean's church next to the portal.

Pilgrimage to St. Martin in Racov Near Tachov

On Saturday, 12th November 2022, the faithful gathered to celebrate the feast of Saint Martin in the renovated church in Racov near Tachov. The pilgrimage mass, which was celebrated by the priest Miroslav Martiš, was combined with a commemoration of all the faithful departed, including members of the Church Law Society. The gathering was organised by Jiřinka and Jaroslav Barhoň, members of the Church Law Society, who, together with father Miroslav Martiš, are the restorers of this church, originally a ruin.

František Kratochvíl

The Pilgrimage Church of the Visitation of the Virgin Mary in Skoky Near Žlutice, Near the Doll of the Jumping Virgin Mary, Which Rose Again From the Ruins, Has Received Three New Bells

In the days when piety was still one of the virtues of the Czech people, pilgrimages to a wel-coming medium-sized temple were renowned. On the site of the original chapel built on the site of miraculous healings in 1717, when a local farmer called Adam Lienert built a small chapel and placed in it a painting of Our Lady of Help

by the painter Johann Wolfgang Richter from Toužim. The current church was built in 1736–1738 by the owners of the local lands, Premonstratensians from the nearby abbey in Teplá, and provided with a copy of the painting of Our Lady of Help from Passau, which has the canonical status of a love image helping to bring special graces when visiting the church where this painting is displayed.

The number of miracles and cured diseases made this place so famous that over 40,000 pilgrims would come to Skoky every year and the place became known throughout Bohemia. The Czech saying “Panenko Skákavá” (the Jumping Virgin Mary) comes from Skoky. Joseph II tried to destroy the pilgrimages, but after his death they were restored. During the First World War, Austria robbed the church of almost all its beautiful bells and melted them into cannons. But during the First Czechoslovak Republic people were unhappy about this and the bells were cast and hung again in 1926, and once more in 1936. The Nazis then stole them again.

Mons. Tomáš Halík, an Honorary Member of the Society, Published a New Book Before Christmas

The book *The Angels Are Awakening* contains the sermons for the Sundays and holidays during Advent and Christmas, which he delivered in the academic Church of Saint Salvator during the time of coronavirus. The publication follows on from the author’s book *The Time of Empty Churches*, a collection of sermons for Lent and Easter delivered during the first wave of the coronavirus pandemic, which was translated into many languages.

Dr Jiří Svoboda Has Passed Away

On 8th December 2022, Canon Emeritus and Dean of the Metropolitan Cathedral Chapter of St. Vitus, *ThDr. Jiří Svoboda, IC.D.*, a founding member of the Church Law Society, judge and from 1990 President of the Prague Ecclesiastical Court, passed away at the age of 81.

The Society’s 85th Evening: the Official Presentation of the Book *Czech Memoirs*

At 5 pm on 14th December 2022, the Church Law Society held a gala evening in the JUDr. Milada Horáková Auditorium in the Faculty of Law of Charles University, during which there was a presentation of Professor J. R. Tretera’s latest book *Czech Memoirs. The Adventurous Life of a Lawyer, Law Professor and Priest and His Parents in the Last 120 Years*. The book was blessed by Cardinal Dominik Duka, Archbishop Emeritus of Prague, and the priests and deacons present. Professor

Tretera gave several readings from the book, which were interspersed with singing and ukulele playing by Associate Professor Zábaj Horák. At the end, Mgr. Jan Hájek from Karlovy Vary, a deacon and sailor, gave a ceremonial toast. The very successful evening, which included a book signing and refreshments, was attended by almost 70 guests, including JUDr. Jana Sladká-Hyklová, Ph.D., editor-in-chief at Leges publishing house, which published the book.

Society Members at the ICLARS Conference in Cordoba

The 6th ICLARS (International Consortium for Law and Religion Studies) Conference in Cordoba, which was devoted to the theme of Human Dignity, Law, and Religious Diversity, was attended by a sizable number of members of the Church Law Society from the Czech Republic, Poland, Slovakia and Austria: Jaroslav Benák, Jakub Kříž, Damián Němec, Piotr Stanis, Piotr Szymaniec, Michaela Moravčíková and Wolfgang Wieshaider.

Václava Čepeláková Has Passed Away

On Thursday 26th January 2023, Mrs. Václava Čepeláková passed away. She was a clerk from Kostelec nad Černými lesy and a long-time devoted technical worker at the Dominican monastery at the Church of Saint Giles in Prague, where she served devotedly for more than 15 years following its restoration in 1990. Mrs. Čepeláková was a supporter of the Church Law Society, she always avidly read its periodicals, especially the Church Mirror and the Church Reporter, which we sent her in paper form. She was our wise counsellor.

The General Assembly of the Czech Christian Academy Has Met

On 28th January 2023, the General Assembly of the Czech Christian Academy (ČKA), which is convened regularly once every three years, met. The Church Law Society, which is a collective member of the ČKA, was represented by Associate Professor Zábaj Horák, secretary of the ČKA legal section. The General Assembly, which was opened with a Holy Mass, was held in the large refectory of the Emaus Monastery. The opening speech by Prof. Halík was followed by an overview of the activities since the General Assembly in January 2020 and the elections. Mons. Tomáš Halík was elected President for another six-year term. Prof. Pavel Hošek was elected as the first vice-president and Rev. Jan Kotas as the second vice-president. The meeting was attended by over 70 members of the ČKA.

Report on the Movement of the Membership of the Church Law Society

According to its membership records, as of 1st January 2023 the Church Law Society had 541 members. Attached is a table showing the movement of the membership over the last nine years:

Year	Number of newly accepted members	Number of members who resigned	Number of members who died	Number of members whose membership was cancelled	Number of members at the end of the year
2014	31	7	2	0	443
2015	22	4	3	0	458
2016	26	4	2	0	478
2017	25	9	3	0	491
2018	27	10	1	0	507
2019	36	28	3	12	500
2020	19	6	5	0	508
2021	40	8	4	0	536
2022	13	4	4	0	541

Congratulations to Members of the Church Law Society

JUDr. Josef Nejedlý from Brandýs nad Labem, lawyer and expert in the field of personal data protection, celebrated his 70th birthday on 11th October 2022.

JUDr. Miloslav Franc, founding member of the Church Law Society, lawyer at the Bishopric of Hradec Králové, celebrated his 65th birthday on 19th October 2022.

Mgr. Jana Slavičková, secretary emerita of the Agricultural Committee of the Chamber of Deputies of the Parliament of the Czech Republic, celebrated her 55th birthday on 7th November 2022.

JUDr. Antonín Stehlik, organist at the Church of the Most Sacred Heart of Our Lord in Královské Vinohrady, Prague, celebrated his 85th birthday on 30th November 2022.

JUDr. Marie Boháčová from Prague, lawyer, celebrated her 65th birthday on 1st December 2022.

Professor JUDr. Jiří Rajmund Tretera marked the 50th anniversary of his acceptance into the fold of the Catholic Church on 7th December 2022. He was received in a public ceremony during mass in the Church of Our Lady of Perpetual Help and St. Cajetan in Nerudova Street in Prague's Malá Strana district by Rev. Jan Blesík CSsR with the approval of the Apostolic Administrator of the Prague Archdiocese, Bishop František Tomášek.

Professor dr hab. Mięczysław Różański, professor in the law faculty at the University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Poland, celebrated his 55th birthday on 14th December 2022.

Mgr. Jan Löffelmann, J.C.D., judge at the Metropolitan Court of the Archdiocese of Prague, celebrated his 65th birthday on 24th December 2022.

Mgr. Jan Czernin LL.M. from Dymokury, judge at Mladá Boleslav District Court, founding member of the Church Law Society and a member of its audit committee, celebrated his 50th birthday on 29th December 2022.

Mgr. et Mgr. Martin Vaňáč, Ph.D., from Prague, church historian and theologian, assistant professor at the Ecumenical Institute and lecturer in the Department of Practical Theology at the Protestant Theological Faculty of Charles University, celebrated his 50th birthday on 29th December 2022.

ThLic. Michaela Moravčíková, Th.D., director of the Institute for Legal Aspects of Religious Freedom at the Faculty of Law of the University of Trnava in Trnava, celebrated her 50th birthday on 2nd January 2023.

Rev. PhDr. ThLic. Štěpán Martin Filip, Th.D. OP, assistant professor of dogmatic theology at the Cyril and Methodius Theological Faculty in Olomouc, vicar of the monastery and parish of Jablonné v Podještědí, celebrated his 60th birthday on 7th January 2023.

Rev. Associate Professor JUDr. Miroslav Černý, Ph.D., JU.D., O.Melit., lecturer in church and religion law at the Department of Legal History of the Faculty of Law of the University of West Bohemia in Pilsen, celebrated his 65th birthday on 7th January 2023.

Associate Professor Jiří Kašný, Th.D., lecturer at the Anglo-American College in Prague, celebrated his 65th birthday on 18th January 2023.

Rev. ICLic. ThLic. Jiří Ignác Koniček, Terc. OP, president of the Cyril and Methodius Christian Academy, chaplain of St. Wenceslas Parish Olomouc, celebrated his 60th birthday on 19th January 2023.

Mons. ThLic. ICLic. Karel Plavec, Th.D., parish priest of the parish of Přeštice, deputy judicial vicar (vice-official) of the Diocesan Court in Pilsen, district vicar of the vicariate of Pilsen-South, celebrated his 65th birthday on 22nd January 2023.

Jakub Nagy



Interiér kostela Nanebevzetí Panny Marie v Gruntě u Kutné Hory (střední Čechy).

Interior of the Church of the Assumption of the Virgin Mary in Grunta near Kutná Hora (Central Bohemia).

Foto Jakub Nagy

Z dalších periodik Společnosti pro církevní právo

From Other Periodicals of the Church Law Society

ZRCADLO CÍRKVE, Aktuality Společnosti pro církevní právo Praha–Brno–Olomouc–Stříbro–České Budějovice, 13. ročník, čtrnáctideník, ISSN 2336-5595

[CHURCH MIRROR, Czech Online Newsletter of the Church Law Society Praha–Brno–Olomouc–Stříbro–České Budějovice, volume 13, fortnightly, ISSN 2336-5595]

10/2022/1

Homilie pražského arcibiskupa a předsedy České biskupské konference Mons. Jana Graubnera ve Staré Boleslavi 28. září 2022, na pouti k hlavnímu českému patronu sv. Václavu.

[Homily of the Archbishop of Prague and President of the Czech Bishops' Conference, Mons. Jan Graubner, in Stará Boleslav on 28th September 2022, at the pilgrimage to St. Wenceslas, the main patron saint of the Czech lands.]

Biblické hodiny pro právníky pokračují výkladem 11. kapitoly Skutků apoštolů.
[Bible lessons for lawyers continue with the interpretation of Chapter 11 of the Acts of the Apostles.]

V bazilice sv. Jana v Římě-Lateráně bylo provedeno oratorium ke cti české světky sv. Ludmily.

[An oratorio was performed in the Basilica of Saint John in Rome-Lateran in honour of the Czech Saint Ludmila.]

Ve Velkých Chvalovicích oslavili 30. výročí znovuvysvěcení kaple sv. Jana Nepomuckého. *Ludmila Švandová*

[The 30th anniversary of the rededication of the Chapel of St. John of Nepomuk was celebrated in Velké Chvalovice. *Ludmila Švandová*]

Rozhovor s doc. Gabrielou Ivanou Vlkovou OP, emeritní děkankou Cyrilometodějské teologické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

[An interview with Associate Professor Gabriela Ivana Vlková OP, Dean Emerita at the Sts Cyril and Methodius Faculty of Theology of Palacký University in Olomouc.]

10/2022/2

Vedení Společnosti se zúčastnilo konference SPOLEČNĚ: profesní prostředí kaplanské služby v České republice, konané 13. října 2022 v refektáři emauzského kláštera v Praze.

[The leadership of the Society attended the conference TOGETHER: The Professional Environment of Chaplaincy in the Czech Republic, which was held in the refectory of the Emmaus Monastery in Prague on 13th October 2022.]

Pozvání na zahájení mezinárodní konference *Tisíc a padesát let pražského biskupství* dne 9. listopadu 2022 ve Velké aule Karolina v Praze – Starém Městě.

[An invitation to the opening of the *One Thousand and Fifty Years of the Bishopric of Prague* international conference on 9th November 2022 in the Great Hall of the Karolinum in Prague's Old Town.]

Oslava Dne válečných veteránů a mučednické smrti studenta medicíny Jana Opletala (1914–1939) 10. listopadu 2022 v hlavním kostele Církve československé husitské sv. Mikuláše na Staroměstském náměstí v Praze.

[The celebration of War Veterans Day and the martyrdom of medical student Jan Opletal (1914–1939) on 10th November 2022 in the Church of St. Nicholas on the Old Town Square in Prague, the main church of the Czechoslovak Hussite Church.]

Závěr seriálu o významu služby farních hospodyň: sedmý díl článku Mons. Ladislava Simajchla *Živá fara – srdce živé farnosti. Jak ženy pomáhají k oživení fary na centrum farnosti.*

[The conclusion of the series on the importance of the service of parish housekeepers: the seventh part of Mons. Ladislav Simajchl's article *A Living Vicarage – The Heart of a Living Parish. How women help to revitalise the vicarage at the centre of the parish.*]

Z nové literatury

From New Publications

PAPADOPOULU, Lina (ed.), *Islam and Human Rights in the European Union*, Comares, Granada, 2022, 423 s., ISBN 978-84-1369-465-8.

PAPALE, Claudio (ed.), *Le nuove norme sui delitti riservati*, Aspetti sostanziali e procedurali, Urbaniana University Press, Roma, 2023, 136 s., ISBN 978-88-401-9063-1.

TOMÁŠEK, Michal, *Bilanční zpráva 60*, Univerzita Karlova – Právnická fakulta, ediční středisko, Praha, 2023, 192 s., ISBN 978-80-7630-020-0.

TRETERA, Štěpán, *Základní principy řeholního práva latinské církve*, diplomová práce, Právnická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, 2022, 89 s.

Časopisy – Journals

Apollinaris, Commentarius Iuridicus Instituti Utriusque Iuris, Lateran University Press, Roma, ISSN 0392-2359,

č. 1/2020,

z obsahu:

ROTAE ROMANAE TRIBUNAL, *Sententia definitiva (Exsistentiae matrimonii)*, s. 11–40,

CATZZELLA, Francesco, *Le cause de exsistentia matrimonii. Considerazioni a partire da una peculiare fattispecie di celebrazione in mortis periculo*, s. 41–70,

GHERRI, Paolo, *Note sullo Ius puniendi della Chiesa nella prospettiva della Teologia del Diritto canonico*, s. 73–106,

GIAMMARRESI, Francesco, *Alcune caratteristiche del processo episcopale nel diritto romano e loro valorizzazione nella riforma dei processi di nullità matrimoniale*, s. 107–126,

CORVASCE, Gaetano A., *Statuto personale e funzionale nella Chiesa*,
s. 127–171,

MONTANARI, Marilena, *Verso una tutela effettiva dei rifugiati? Diritto
internazionale privato e diritto internazionale pubblico a confronto*,
s. 173–192.

CHURCH LAW REVIEW | Volume XXIX | No. 90–1/2023

The Church Law Review is a peer-reviewed scientific journal included in the following scientific journal databases: **Web of Science (WOS)**, the European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences (ERIH PLUS), the Central and Eastern European Online Library (CEEOL) and the Index to Foreign Legal Periodicals. It is on the List of Peer-reviewed Non-impacted Journals Published in the Czech Republic, which is issued by the Research, Development and Innovation Council of the Government of the Czech Republic.

The journal is published four times a year (in January, April, July and October of each year).

The journal is published by the Church Law Society, which is a collective member of the Czech Christian Academy (1995) and a member of the Council of Scientific Societies of the Czech Republic (2014). It placed first in 2003 and second in 2014 in the Karlsbader Juristentage competition of the Society of German, Czech, Slovak and Austrian Lawyers for the best scientific legal journal published in the Czech Republic and Slovak Republic.

All articles are subject to double-blind peer review.

Office Address: Společnost pro církevní právo, z. s., Sudoměřská 25, 130 00 Praha 3, Czech Republic

E-mail: spcp@prf.cuni.cz

Websites: <http://spcp.prf.cuni.cz/en/basic-information-2/> (English),
<http://spcp.prf.cuni.cz/revue> (Czech)

Editor-in-chief: P. Prof. JUDr. Jiří Rajmund Tretera OP

Deputy Editor-in-chief: Associate Professor JUDr. ICLic. Zábota Horák, Ph.D., LL.M.

Executive Editor: Mgr. Jakub Nagy

English Editor: Gareth Davies

Technical Editor: Tomáš Grundza

Editorial Board: JUDr. Miloš Holub, Ph.D., Prague, CZ
Associate Professor JUDr. ICLic. Zábota Horák, Ph.D., LL.M., Prague, CZ
JUDr. Štěpán Hůlka, Ph.D., LL.M., Brussels, B
Professor JUDr. Matuš Nemeč, PhD., Bratislava, SK
R. D. Associate Professor JUDr. Stanislav Příbyl, Ph.D., Th.D., J.C.D.,
Č. Budějovice, CZ
P. Professor JUDr. Jiří Rajmund Tretera OP, Prague, CZ
Professor JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, Ph.D., Bratislava, SK

DTP: Antonín Plicka

Cover Design: † Josef Hyzler

Photo: Antonín Krč

Printed by: TOMOS, a. s., Ohradní 59, 140 21 Praha 4

Distribution: Jana Nosková, Tomáš Grundza

This issue was closed as of 31st January 2023.

Print run of 1,000 copies

ISSN 1211-1635 (print)

ISSN 2336-5609 (online)

Reg. č. MK ČR: E 7429

© Společnost pro církevní právo, z. s., 2023

Česká verze tiráže je na následující stránce.

REVUE CÍRKEVNÍHO PRÁVA | XXIX. ročník | č. 90–1/2023

Revue církevního práva je recenzovaný vědecký časopis zařazený do mezinárodní citační databáze **Web of Science (WOS)** a databázi odborných časopisů European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences (ERIH PLUS), Central and Eastern European Online Library (CEEOL) a Index to Foreign Legal Periodicals. Je uveden v Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v České republice, vyhlášeném Radou pro výzkum, vývoj a inovace vlády České republiky.

Vychází čtyřikrát ročně (v lednu, dubnu, červenci a říjnu každého roku).

Časopis vydává Společnost pro církevní právo, z. s., kolektivní člen České křesťanské akademie, z. s. (1995), člen Rady vědeckých společností České republiky (2014).

V soutěži Společnosti německých, českých, slovenských a rakouských právníků Karlovarské právnické dny o nejlepší odborný právnícký časopis vydávaný v České republice a Slovenské republice se Revue církevního práva umístila v roce 2003 na prvním místě a v roce 2014 na druhém místě.

Všechny články procházejí oboustranně anonymním recenzním řízením.

Adresa redakce: Společnost pro církevní právo, z. s., Sudoměřská 25, 130 00 Praha 3

E-mail: spcp@prf.cuni.cz

Internetové stránky: <http://spcp.prf.cuni.cz/revue> (česky),
< <http://spcp.prf.cuni.cz/en/basic-information-2> > (anglicky)

Šéfredaktor: P. prof. JUDr. Jiří Rajmund Tretera OP

Zástupce šéfredaktora: doc. JUDr. ICLic. Zábaj Horák, Ph.D., LL.M.

Výkonný redaktor: Mgr. Jakub Nagy

Redaktor anglických textů: Gareth Davies

Technický tajemník: Tomáš Grundza

Redakční rada: JUDr. Miloš Holub, Ph.D., Praha
doc. JUDr. ICLic. Zábaj Horák, Ph.D., LL.M., Praha
JUDr. Štěpán Hůlka, Ph.D., LL.M., Brusel
prof. JUDr. Matuš Nemeč, PhD., Bratislava
R. D. doc. JUDr. Stanislav Příbyl, Ph.D., Th.D., J.C.D., České Budějovice
P. prof. JUDr. Jiří Rajmund Tretera OP, Praha
prof. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, Ph.D., Bratislava

Sazba: Antonín Plicka

Grafická úprava obálky: † Josef Hyzler

Foto: Antonín Krč

Tisk: TOMOS, a. s., Ohradní 59, 140 21 Praha 4

Distribuce: Jana Nosková, Tomáš Grundza

Toto číslo bylo redakčně uzavřeno ke dni 31. ledna 2023.

Náklad: 1 000 výtisků

ISSN 1211-1635 (tištěná verze)

ISSN 2336-5609 (elektronická verze)

Reg. č. MK ČR: E 7429

© Společnost pro církevní právo, z. s., 2023

The English version of this imprint's text is available on the previous page.